Slovenská reč — časopis pre otázky jazykovej kultúry — vychádza v desiatich číslach do roka. Vydáva Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine. Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor **Eugen Jóna.** — Predpláca sa na rok 100 Kčs. Predplatiť možno kedykoľvek, zastaviť len po ukončení ročníka. — Tlačí Neografia, úč. spol. v T. Sv. Martine. — Ročník XII, číslo 7—10, september—december 1946.

Rudo Brtáň: Glosy o ceste k Štúrovej spisovnej slovenčine 201. — *A. V. Isačenko:* Jazyková kultúra vo SSSR 209. — *Štefan Peciar:* Slovenská kvantita a rytmický zákon (Dokončenie) 217. — *Jozef Ružička:* Rozdeľovanie slov v slovenčine 224. — *Jozef Orlovský:* Množný genitív vzoru *ryba* (Dokončenie) 239. — *Ján Stanislav:* Názvy pririeknutých obcí pri Bratislave 242. — *Ján Chripko:* Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny 250.

Kronika

F.: Zpráva o výročnom zasadnutí Jazykovedného odboru Matice slovenskej 306.

Kritiky a recenzie

František Oktavec: Pavel Eisner, Chrám i tvrz 307.

Rozličnosti

Dôjsť na — dôjsť k 310. — Ondrohov? 312. — Gen. sing. vzoru d u b 312. — Ustanovenia platia, sú platné 314. — Rejdovné osi? 314. — Vzor, vzorec 315. — Pružnica 315. — Spojka, spojnica 315. — Chovať sa, správať sa 315. — Závisieť od niekoho, od niečoho 315. — Pojednávať 316. — Opravový nálepok 316. — Šupátko? 317. — Nálepok 317. — Sprevádzateľ 317. — Domček, domec, „domek" 317. — Zriaďovacia (stanica) 318. — Pych 318. — Maznica 318. — Prítlačnica 318. — Koľaj, na koľajach 318. — Vlak mešká 318. — Seria 318. — Osobitný vlak 318. — Richtár 318. — Francúzske mená 318. — Názvy častí rebríka 319. — Čechy-Morava — historické zeme — zamoravské krajiny 319. — Zvieracie podstatné mená muž. rodu 319. — Mužovia a mužskí 320.

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XII. — ČÍSLO 7—10.

Glosy o ceste k Štúrovej spisovnej slovenčine

RUDO BRTÁŇ

Pravopisné škriepky, ktoré na Slovensku oživly najmä po Kollárovom vydaní Slávy dcery a Výkladu, 1833, v rok vydania prvých stredoslovenských ponášok S. Chalupku a rok-dva pred vydaním Kollárových Národných Zpiewaniek, boly aj generačným bojom dvoch pokolení, reprezentovaných Palkovičom a Štúrom. Roku 1833, keď prešiel Šafárik do Prahy a stal si do služieb českého spisovného jazyka a českého pravopisu i literatúry, vydávali na Slovensku nákladom *Estergaliho* evanj. spevník. Tlačenie prerušili pri piatom hárku a korektúru dali Kollárovi, ktorý *bratský pravopis nahradil analogickým,* čo už robil aj v iných dielach, ktoré mal v korektúre, ako napr. „Posvěcení chrámu Tisovského" ap. Ale akýsi „znamenitý Slovan", ktorý sa účastnil na vydaní spevníka, písal Palkovičovi (22. V. 1834), že *novoty Kollárove* nasledovať nebudú. Čo vraj bude z nás, keď si „každý z nás novou gramatyku tvořiti bude" a robiť si premeny proti prirodzenosti nášho jazyka. Len čas vraj „bohdá všecko napraví". List uverejnil ináč Palkovič aj v Tatranke s výčitkami Kollárovi a Šafárikovi, zabúdajúc, že jeho „Dva buchy a tři šuchy" šly už dávno pred nimi touže cestou. Experimenty Trnkove (na Morave) a Godrove — správne — návrhy pravopisné (nie morfologické) podoprely len *slovakizačný proces,* ktorý sa nedal zastaviť, tak ako sa nedala

zastaviť *vlna antikvy (latinky) proti starému švabachu* a iné prelomy rokov tridsiatych.

J. P a l k o v i č, vyslaný voľakedy zo Štiavnice na lýceum ako prvý profesor slovenskej katedry, vydavateľ kníh, pokladal sa za najstaršiu a najvážnejšiu autoritu a nerád videl, ako mu žiaci Kollár, Kuzmány, Godra, Štúr, S. Chalupka a štúrovci prerastajú cez hlavu, preto sa obrátil *s obranou bratského pravopisu aj na cirkevné fórum,* k superintendentom Seberinimu a Jozeffymu, ale tí nemali nič „proti těm mladým" ani pri vydávaní Zpěwníka 1842.

Pozornosti bádateľov ušlo, že roku 1835 ako výťah z Jozefa Mártona vydal trnavský ev. a. v. kazateľ Karol L. B o b o k, „uroz. z Děžeríc", neskoršie farár a senior skalický, „Praktyckú Uherskú Gramatyku" (s Martinom Ďurgalom) v Trnave 1835 so zaujímavým úvodom „Milým Kraganom Slowákom!", napísanom v Trnave 31. októbra 1834 *v miešanine česko-bernolákovsko-stredoslovenskej* (s *ř, u* . . .). Gramatika bola určená, práve tak ako voľakedy Bernolákova disertácia, najmä *pre školy,* v slovenskom texte za potrebné uznal Bobok s Ďurgalom *„prostřednj* kráčat cestu, to gest ne českého pjsánj (ačkoli y temujo [!] w gistém ohledě za dosti sa učinilo), ale *slowenského,* wssak teho *dokonalegssjho* a *vzdělaněgssjho* užjwať", a to preto, že 1. katolíci majú aj české knihy tlačené na Morave, v Čechách a u Škarnicla, teda jazykom dokonalejším; že 2. aj čeština evanjelikov je dokonalejšia; ba že vraj 3. bernoláčina a jazyk na západe je chudobnejší a Bobok (s Ďurgalom?) nechápal, ako ho mohli za najlepší vyhlasovať.

Kniha je už ozaj (popri Zore) až odstrašujúcim príkladom subjektívnych náhľadov a chúťok spisovateľov kníh smerom k slovakizovanej bibličtine a preč od bernoláčiny, možno aj z konfesijných, iste však z jazykových dôvodov.

Rok 1835, keď vyšly Kollárove zväčša stredoslovenské Národnie Zpiewanky a jeho *slovenčiaca kázeň* po svadbe a pri návrate zo Saska po prvej formulácii rozpravy o literárnej vzájomnosti z konca roku 1835, značí novú vlnu v strednej slovenčine.

Najprenikavejší *prelom v pravopise* a tvaroch bibličtiny (po Kollárovom návrhu v Kroku 1821), ktorý schvaľoval 1829

aj Bohuslav Tablic, bola jednako len reforma Godrova v Zore (I, 1835, 282—4). Michal Godra podal v Zore „Osvědčení", ako chce „některé neduhy československého psanj způsobu odstrániti" a obľahčiť tak dobropis aj iným Slávom. Ako rodák z báčanských kolónií, stále pozorujúci aj vývin pravopisu srbského, chorvátskeho (Gaj v práci s Kollárom) a slovinského, *prijal po prvé latinku (odhodil švabach)* a prvý zo slavistov vôbec a zo Slovákov najmä pre slovenskú bibličtinu *navrhoval písať* (dobrých *päť rokov pred Šafárikovou opravou,* vyrastenou z podobných predpokladov) namiesto *au — ú, ou,* namiesto *w, v — v,* namiesto *j, j — í,* namiesto *g — g; j = j.*

Ostatnú zmenu žiadal aj kvôli Chorvátom, ktorí mali zasa *č, š, ž. Podľa múdrych rád Godrových píšeme až podnes.*

To Godrovi nestačilo, lebo šlo iba o *typy litier* a jeho reforma, ktorú nespravodlivo a neprávom — ako život ukázal — odsúdili v Čechách, týkala sa aj *tvaroslovia,* kde navrhoval tieto zmeny:

1. moj*a* duš*a* — naš*u* prác*u* — naš*ou* prac*ou* (nie *ú!*),
2. *-a, -ovi, -u, -om* v mužských,
3. *-ja:* toho nárad*ja,*
4. vid*ja* — vol*a*j,
5. vol*ajúci, -cá, -cé* (!).

Okrem toho sa Michal Godra chcel aj inde odkloniť od českého úzu podľa . . . „prodlužování a vyslovování tatranských Slováků", z čoho chcel vydať „obšírnejší počet!" (gramatiku?).

Ani *jeho reforma* ani *Zochova o rok,* zastavená Štúrom, nevykonaly revolučný krok, ale *pripravily cestu Štúrovi.*

Zoch chcel reformu robiť v *Jasenovej* na Orave. Godra ju napísal v Budíne v blízkosti Kollára, ktorý slovenčil, a Hamuljaka, ktorý chcel bernoláčinu. V úzadí stála ešte postava Jána Čaploviča, inklinujúceho k slovenčine, (v Záhrebe) Moysesova, ktorý toho roku vyslovil po kollárovsky požiadavku *spoločného* spisovného jazyka s Čechmi, a ostrihomského Palkoviča, prívrženca slovenčiny.

Náhľady neboly ustálené ani na Slovensku, kde od r. 1817 nastalo nielen horlivé sbieranie a uverejňovanie dialekticky zaznačovaných, zväčša stredoslovenských piesní, ale vypukly aj spory o *Y* a *I* (ypsilon a jot). Palkovič bratislavský bránil

z lýcea od 1817 v Týdenníku bratskú ortografiu (*cy, sy, zy* a v spojke *y*), ba 1830 vydal po nemecky aj polemický spisok *Bestreitung* a vo svojej zaťatosti proti novotárom novočeským, proti ktorým v mnohom bojoval aj Šafárik, Kollár a Štúr s vrstovníkmi, preniesol spor po vyjdení Hronky aj do Tatranky. Kuzmányho Hronka v snahe po sblížení s českým literárnym životom, jazykom a pravopisom, odhodila *y* po *c, s, z* a v spojke *i* odhodila, ako to posmešne Kuzmány nazýval, „copík" (vrkôčik) ako v Pánu zosnulé *y* a nahradila ho analogickým písaním (asi tak, ako píšeme my dnes). Palkoviča to náramne rozdurdilo, že jeho žiak sa priklonil k „nepotřebné novotě", nazval Kuzmányho odštiepencom, rozkolníkom, tvrdošijným novotárom a svojmyseľníkom, odhadzujúcim „způsob psaní Bratří českých gruntovně znajících spisovatelů..." Hronku neprijali však vľúdne ani v Čechách; naopak, zprvu sa tešili na vydanie „českého časopisu", no po vyjdení vyčitovali slovakizmy, celú 17. stránku, ako vyčitovali so svojho stanoviska „nedůwodné a malicherné nowotiny" Zory, ktoré im boly na zhnusenie. Zore vyčitovali, že v nej reč nie je ani česká, ani slovenská, ba že „wůbec žádným slowanským gazykem psáná nenj", že je iba akási miešanina („směsice"). Oborili sa i na Kuzmányho, ale najmä na Kollára. Sekli do jeho „auplného" vydania Slávy dcery 1832, že je to hotový *úľ*, a nie *med*, že ostatná jeho kázeň, ktorú si štúrovci so „slovenským akcentom" čítavali, „giž ani čísti se nedá" Čechom, že Kollár mal meno po celej vlasti, ale nič nezískal „swau nově ukowanau řečj", a tak Kollár a jeho nasledovníci padajú „we Scyllu, warugjce se Charybdy".

V kritike Časopisu českého muzea sa skoro vyhrážali a vystatovali, že si českú roľu dedičnú „i bez Slowáků wzdělagj", lebo Slováci sú beztak „ne — mocni". Výčitky sa týkaly najmä Godru (jeho návrh nazvali pravopisným *„pojednáníčkom"*), Kuzmányho a Kollára. Ducha kollárovského nachádzali aj v pravopisnej nedôslednosti a v preberaní rusizmov, polonizmov a ilyrizmov v štúrovských Plodoch (1836), redigovaných a korigovaných Zochom a Ľ. Štúrom. V Čechách sa postavili na stanovisko proti akýmkoľvek pokusom o všeslovanskú miešaninu a tvrdili, že nedajú vzniknúť už „žádné nestwůře nowotářů gakýchkoli". Nepriklonia sa „nikdý" na stranu nespokojencov

a radili Slovákom, Štúrovi a štúrovcom: „Přidržte se nás a nagděte půdu pěknau, bugnau a na mnohých mjstech giž výborně vzdělanau . . .“

Hurban mal na ume slovenčinu už r. 1838, najmä keď cestoval po suplikačke a shováral sa s prívržencom štúrovského hnutia, s Jozefom Petrovičom v Ujlaku, a s Ollíkom v Novej Bani. V cestopise 1839 napísal, že keby po skúsenostiach v Čechách, na Morave a v Sliezsku Slováci neopúšťali svoju slovenskú reč, „. . . nebyli bychom potupení a opuštění“. Z cesty mal o ilúziu menej, lebo videl, že Česi sú nevzájomní a nečítajú slovenské veci preto, že sú slovenské. Hurban by si bol tiež radšej želal vidieť „Hollého v rouše česko-slovenském“, ale ctil si jeho presvedčenie. V liste Pospíšilovi, ktorý mu dal aj Máchovu báseň *Pjseň*, poukazoval 20. septembra 1839 na kmeňovitosť a 18. decembra 1841 písal, že patrí k vodcom „kmene poněkud od Čechů rozdílného“ a že my . . . „zouplna Čechové nejsme“. Trpko niesol, že v Čechách vtedy, keď Slováci prijímali skoro všetko české, mnohí boli vyslovili odsúdenie „nad každým slovíčkem, nad každou konstrukci slovenskou“ v knihách, písaných Slovákmi. Týkalo sa to aj kritiky Hurbanových diel (Cestopisu). Hurban si tak nepredstavoval vzájomnosť, aby jeden všetko popúšťal, a druhý nič. Keď však nebolo z českej strany ústupkov, šetrnosti a lásky, najmä v ostrých a nespravodlivých kritikách zaslepeného Chmelenského, ktorý nevidel jasne ani veľkosť českej poézie (Mácha!), keď na druhej strane — slovenskej — videl iba vzájomnosť, nedalo sa nič robiť. S Pospíšilom vymenil ostrý list, v ktorom (29. apríla 1842) sa vyhrážal, že ak mu Pospíšil v jeho slovenských (pravopisných, jazykových) odchodnostiach nevyhovie, s Květmi prestane pracovať.

Rozhodujúcim rokom bol rok 1842, po toľkých peticiách vo Viedni a Budíne, po prestolnom prosbopise, po levočskej *Jitřenke* a čo s ňou súviselo, po konflikte Štúrovom so Zaym, po takrečenej vzbure na ev. a. v. lýceu prešporskom, ktorú utišoval Štúr povestnou rečou, po návštevách Rusa I. I. Sreznevského, ktorý chválil jazyk, piesne a folklorné zvyky slovenské. Postupné pomaďarčovanie v cirkvi a v školách, najmä 1805, 1830 a 1836, obrana Chorvátov, chorvátske noviny, snahy

o politický časopis (Hamuljak) i o noviny (Štúr od 1839), snahy o celonárodnú učenú spoločnosť, obrany v tlači aj na konventoch, problémy školské od 1840 po pláne Schediusovom-Lovichovom, osočovanie Slovákov z purizmu, útoky na prešporskú katedru aj pre styk s Boďanským (1840), návrat Štúrov z *Halle* a konflikt so Zaym, ktorý zakazoval Štúrovi katedru i pestovanie slovanskej reči a etymologizovanie (31. okt. 1840), snahy o úniu, decembrová (1840) schôdzka liptovských zemanov, žiadajúca *slovenčinu,* nové a nové obrany protimaďarské, vyhadzovanie latinčiny maďarčinou aj na konventoch (1841), sklamanie v Budíne i vo Viedni vo veci rekurzov a novín, to všetko — a mnohé iné — viedlo k rozhodnutiu sa za spisovnú slovenčinu už začiatkom r. 1843.

*

Roku 1842 ešte dve staršie literárne autority popri mladšom Kollárovi a Šafárikovi alebo Kuzmánym a Samovi Chalupkovi boly by mohly mať rozhodujúce slovo: Palkovič a najmä vtedy už mŕtvy Tablic. V Časopise českého muzea ako pred búrkou uverejnili posthumum Tablicovo „O literárních swazcích Slowáků w s Čechy a Morawany w někdegší i nynější době". Tablic napísal článok roku 1829 a po revízii minulosti (nie nepodobnej Hodžovej reči z 1833) zastavil sa aj pri otázke bernoláčiny, pokladajúc ju za „škodliwé rozdwogení", za krok smyslený a pravopis vymyslený. Inými slovami, Tablic — ako i jeho rovesníci a očití svedkovia — chápal to ako počin individuality a príklon náboženského kolektívu k individualite Bernolákovej. Za rozhodujúcu knihu však pokladal F á n d l i h o dielo *Pilní domajší a polní Hospodár* z r. 1792. „Tauto knihau Slowáci w literatuře w dwě strany gsau rozděleni, stranu římsko-katolickau, a stranu ewangelickau." Tablic konštatoval bohaté vydanie kníh bernoláčinou od r. 1792, ale vraj ani tých „drahně" kníh nemá zdarilého „zniku" (1829) a „posobníci" Bernolákovi sa vraj vrátia „k obecnému způsobu psaní", lebo Tablic, čechizátor i slovenskejších starších rukopisov (napr. o Surovcovi a Jánošíkovi), vysvetľoval krok Bernolákov neznalosťou českého jazyka a spojenie Slovákov (katolíkov i evanjelikov) videl v sblížení sa k českému písaniu a k českým kni-

hám. Na druhej strane aj učený Tablic, jedinečný literárny znalec, historik i estét literárny, štylista znamenitý, poet a prekladateľ výborný, žiadal aj ústupok so strany českej, aby Česi od znemčenej novej češtiny ustúpili a vrátili sa ku Kollárovým návrhom v Kroku (o ľubozvučnosti a čistote jazyka). Kollár a Tablic stáli teda na jednej platforme, len Palkovič sa bol vžil ešte o storočie-dve do minulosti, do bratského pravopisu, do jazyka Veleslavínovho, Komenského a Kralickej biblie.

Aký bol Palkovič v roku pred rozhodnutím sa za spisovnú slovenčinu? Prežíval už ako starý profesor obdobie dívania sa na aktivitu mládeže s rekurzom a novinami, díval sa na časť svojich žiakov, ako sostavujú Zpěwnjk a korigujú ho (Kollár, Kuzmány) po novom spôsobe a bez obľúbeného *y* po *c, s, z*. V listovej výmene medzi Kollárom a Palkovičom bojujú dve nepoddajné nátury, pričom rezolútnejšie si počínal Palkovič, lebo žiadal, aby sa Kollár zriekol svojich návrhov a slovenčiacich snáh (ako sa zriekol Adelung novôt), že to nie je hanba. Napokon *Palkovič sa oblomil* a bol ochotný na kompromištek: písať v spojke len *i*, na začiatku *v* ako *u* (*v*lice = *u*lice) a namiesto *ss* len *š*, ba *zriekol sa i švabachu a pristal na latinku (rotundu) 1841.*

Kollára, ktorý sa celý život usiloval stať sa profesorom na univerzite (na katedre slovanskej alebo slovenskej v Pešti), vábil Palkovič aj tým, že sa „ještě horlivěji" chce o katedru na lýceu zasadiť a prispieť na jej založenie; len chcel sjednotiť Slovákov v pravopise a verejne získať Pražanov, najmä Palackého, Šafárika, Jungmanna, aby sa pridali k Slovákom. Lenže aj tu sa starnúci Palkovič prerátal. V očiach Pražanov bol už dlho starožitníckou a smiešnou figúrkou rokokovou, nemal dôvery Kollárovej od Kollárových študentských čias, necenili si ho už mnoho ani Kuzmány a štúrovci, takže ani Kollár mu nevyhovel a štúrovci sa dali celkom na iné cesty. Do svojej smrti (1850) videl prvé vzopätie sa štúrovské v slovenčine, v novinách, v knihách i v boji. Mladosť a život zvíťazily nad archaickým elegizmom po starom bratskom pravopise. V mene toho nového života sa vzdali štúrovci aj krásnej tradície.

Svoje náhľady Štúr vyslovil v Červenákovom Zrcadle (v úvode) a v Nitre (II, 1844, 235—240) odôvodňoval snahou

pozdvihnúť národ, čeliť maďarizácii a odstrániť obvinenie z politického panslavizmu.

Štúr bol pôvodne len za reformu (O s u s k ý, *Filozofia štúrovcov* I, 237), ale reformu spoločnú s Čechmi a záväznú aj pre Čechov (tak to chcel konečne aj Kollár). Štúr už 4. marca 1836 chcel namiesto češtiny (ponemčenej) československenčinu, to jest češtinu s bohatým rýdzim prínosom slovenským a o rok, 3. marca 1837, kládol váhu na čas (v liste Zochovi) a neradil chystať „jakovési pojednání" o napravení reči písomnej, lebo „to se nedá razem!"

Otázkou sa trápil aj r. 1841 a mal v úmysle zbierať diferenciálne slová, čo bolo v súhlase s dávnou tradíciou už predtablicovskou, keď sa dávaly do objasnení, poznámok a špeciálnych soznamov slová, odchodné od českého významu a úzu. Tento prúd posilnily najmä náboženské vydania (aj predslov Zpěvníka a Kollárove vydania, najmä Slávy dcera s Výkladom). Zpěvník, na ktorom Štúr nemal podiel, bol ostatným cirkevným literárnym pomníkom bibličtiny.

Neskoršie sa veci vyvinovaly tak, že sa čeština pociťovala ako jazyk málo srozumiteľný a vplyvom nemčiny pokazený, ináč staršia bibličtina ako jazyk sviatočný, liturgický, ktorý však vraj veľa nevykonal ani v cirkevnom živote, nie to v občianskom. Bol potrebný iný spisovný jazyk pre občianske pospolité, civilné, praktické, ba i politické záujmy. Kým boli ochotní žiadať do cirkevného života (do kníh!) aj latinčinu, pre nový politický život a vôbec pre pospolitosť chceli ľudovejší jazyk.

Hurban bol od júna 1840 do júna 1843 na Brezovej. Ešte tu na Brezovej a na porade, azda v Bratislave, Hurban sa 12. februára 1843 rozhodol za slovenčinu (podľa listu Franciscího, ktorý písal Zochovi (?) 13. februára 1843).

Štúr bol *hotový s „Nárečím slovenským" už pred Vianocami 1843* (ako svedčí list Zochovi), teda na diele pracoval hádam hneď po februárových a *júlových* poradách. Okolo Vianoc 1843 písal už aj gramatiku *(Nauku reči slovenskej)*, ale ešte na Tatríne 1844 dostal úpravy a pokyny na dokončenie tohto diela. Franciscího odchod so štúrovcami do Levoče, jeho pieseň *Svojím vrstovníkom na pamjatku* (1844) a Hurbanova *Nitra* (1844) so Štúrovými *Slovenskými národnými novinami* od 1.

augusta 1845, dve tatrínske schôdzky a Sládkovičova *Marína* spečatily osud novej spisovnej slovenčiny.

Jazyk, ktorý učil Palkovič, bol iný (archaická čeština 16.—17.—18. storočia) ako modernejšia, i keď slovakizovaná čeština-bibličtina Štúrova. Godra si sľuboval už 6. nov. 1841 osvieženie slovanskej lipy len novinami, písanými „v našej opravdovej slovenskej" reči.

V užšom kruhu Štúrovom dozrela myšlienka o spisovnej stredoslovenčine až 14. februára 1843 v utorok medzi 3. a 5. hodinou popoludňajšou. Francisci to oznamoval Škultétymu už 26. febr. 1843 a Gáber S. B. *Hroboňovi.*

Na vec sa dívali historicky a filozoficky tak, že čeština im bola pomocou (nábožensky), slovenčenie prechodom a slovenčina „kľúčom k srdcu ľudu"; celé počínanie nebolo počínanie jednotlivca (ako Bernolákovi vyčitovali ešte r. 1835, azda i neprávom), ale činom ľudí, pochádzajúcich z lona ľudu. Z ľudu pošli — do ľudu vošli a nešlo im ani tak o gramatiku ako skorej o vyšší život Slovákov.

Jazyková kultúra vo SSSR

A. V. ISAČENKO

„U dnešných jazykospytcov nie je badateľná širokosť názorov," píše v jednej zo svojich posledných statí slávny dánsky lingvista O. J e s p e r s e n, „jazykospytci úplne zanedbávajú všetky otázky, súvisiace s o h o d n o t e n í m jazyka."

Toto tvrdenie platí v plnej miere pre veľkú väčšinu súčasných jazykovedcov v strednej a v západnej Europe. Nezáujem o hodnotenie jazykových javov, ba priam neželateľnosť takého záujmu v rámci serióznej lingvistickej práce boly neraz vyslovené aj v slovenskej a českej odbornej literatúre. Následkom takejto pasivity povolaných lingvistov voči normatívnym a kodifikujúcim otázkam materinského jazyka mohol sa v mnohých krajinách vyvinúť neodborný a provinciálny purizmus. V Sovietskom sväze naopak už vyše dvadsať rokov stoja problémy usmerňovania a hodnotenia literárnej reči v popredí vedeckého záujmu ruských jazykovedcov.

Treba hneď povedať, že jazykový purizmus, prejavujúci sa v boji proti cudzojazyčným prvkom, v Rusku nikdy nemal pôdu. Konzervatizmus admirála Šiškova v jazykových otázkach a jeho postoj k inovačným snahám Karamzinovým maly len negatívny výsledok. Ruský jazyk prijímal cudzojazyčné prvky (a to vo veľmi hojnom počte) nie spolunažívaním s cudzojazyčným živlom na vlastnej pôde (ako jazyk český, slovenský a iné), ale cez bilingvizmus vzdelaných vrstiev národa. A tieto cudzie prvky v ruštine sa nikdy nepociťovaly ako ohrožujúce čistotu a samobytnosť ruštiny. Uvedomelosť bohatstva ruštiny bola príliš veľká, než aby mohol vzniknúť šovinistický purizmus proti francúzskym, nemeckým, holandským, poľským, tatárskym alebo gréckym slovám a zvratom. Je pozoruhodné, že takýto purizmus, vo svojej podstate malicherný a provinciálny, bojujúci s medzinárodnou terminologiou typu *telefon, specifický, ilustrovaný,* viedol u takého mnohomiliónového národa, akým je národ nemecký, k vzniku a rozšíreniu „írečitých" slov typu *Fernsprecher, arteigen, bebildert.* Nie je bez zaujímavosti konštatovať, že z lingvistov, účinkujúcich v Rusku, práve ľudia s menami, ako Schlötzer, Dahl, Grot alebo Roman Brandt sa pokúšali, pravda, bez úspechu, o akési lingvistické opodstatnenie purizmu.

Jediná forma jazykového purizmu, ktorá našla v radoch ruských lingvistov niekoľko stúpencov, vzťahuje sa na zásadné odmietnutie revolučných a porevolučných neologizmov. A je jasné na prvý pohľad, že tu nešlo o lingvistický postoj k jazykovým skutočnostiam, ale len a len o citové, náladové ponímanie, resp. neprijímanie revolučného lexika určitými jazykospytcami, nie práve pokrokovými.

Okolo r. 1923, teda v dobe Nepu, sa začal uvedomovať hlboký a s mnohých stránok neobyčajne dôležitý proces, ktorý možno charakterizovať formulou „jazyk revolúcie — revolúcia jazyka". Čo sa vlastne stalo v ruštine medzi rokmi 1917 a 1923?

Neslýchané hospodárske a sociálne presuny, vyvolané októbrovou revolúciou r. 1917, musely mať svoj dosah aj na sféru jazykovú. Profesionálni pesimisti prorokovali: „To je koniec kultúrnej reči. Jazyk ulice, jazyk davu sa nesie do chrá-

mov kultúry!" Sekundovali im obskuranti pošuškávajúc si: „Kultúrne hodnoty, vypestované storočiami usilovnej kabinetnej práce, nemožno tvoriť cez noc. Veľký, slobodný a mohutný ruský jazyk sa degraduje na politický žargón." Napodiv našly sa i hlasy, ktoré s autoritou schvaľovaly „zánik" kultúrnej ruštiny. Obracajúc sa k „rabkorom", t. j. robotníckym dopisovateľom novín zo závodov, literárny kritik a estét L. Sosnovskij vyhlasuje: „Tragédia nie je v tom, že my inteligenti sme pochovaní ľudia a že pre nás už nie je možné sa preškolovať na nový jazyk, ale v tom, že vy, rabkori, píšete ako my. A tak sa rodí tragédia robotníckeho agitátora, vodcu: stráca svoj ľudový, prostý, jasný, jadrný jazyk a miesto neho dostáva štampovaný a klišéovitý jazyk našich novín".[1] Tu sa teda skutočne vyzývajú príležitostní a stáli dopisovatelia centrálnych novín, aby už konečne nechali ruskú kultúrnu reč, reč Puškina, Turgeneva, Gorkého a Čechova, zkrátka reč „šľachtickej a buržoáznej inteligencie" a aby písali „jadrným" jazykom svojej dediny!

V akom je to rozpore s celou koncepciou proletárskej spoločnosti. Práve týmto a podobným profesionálnym pesimistom a obskurantom odpovedal Vladimír Iljič Lenin vo svojej stati „O národnej hrdosti Veľkorusov". Lenin píše: „Vieme lepšie ako vy, že jazyk Turgeneva, Tolstého, Dobroľubova a Černyševského je veľký a mohutný."[2] A nadväzujúc na túto myšlienku, inde zasa hovorí: „Či nám, veľkoruským uvedomelým proletárom, je cudzí cit národnej hrdosti? Pravdaže, nie! Ľúbime svoj jazyk a svoju vlasť a najviac pracujeme na tom, aby sme pozdvihli jej pracujúce masy ($^9/_{10}$ celého obyvateľstva) na úroveň uvedomelého života demokratov a socialistov."[3]

Tieto slová najlepšie charakterizujú postoj mladej sovietskej spoločnosti k rodnej reči. Prudký vývin ruštiny v rokoch nasledujúcich po októbrovej revolúcii mal byť zachytený a usmernený, ale nie smerom k uličnému žargónu a zákutnému nárečiu, lež smerom k jazyku ruských klasikov. Hlavný podiel

---

[1] „Pravda" zo dňa 21. novembra 1923.
[2] V. I. Lenin, *Sobrané spisy* (ruské vydanie) XVII, str. 180.
[3] Tamtiež XVIII, str. 81.

na tejto zodpovednej práci mali — popri spisovateľoch ako Maxim Gorkij — predovšetkým sovietski lingvisti.

Sociálne preskupenia, podmienené revolučnými udalosťami, vyvolaly na jazykovom pláne situáciu, ktorá sa teoreticky dá charakterizovať takto:

1. Zapojenie širokých más do kultúrneho snaženia národa vyvoláva odklon od kultúrnej ruštiny mestského razenia a približuje ju k dedinskej ruštine, často zafarbenej regionálne alebo stavovsky.

2. Vplyvom okolnosti, že ruštinu vo zvýšenej miere používajú Nerusi, príslušníci ostatných národov SSSR, prenikajú do nej cudzie prvky.

3. Miešanie obyvateľstva, príchod más do mesta, prináša so sebou nával dialektických prvkov.

4. Nová revolučná terminologia, módne slová a hlavne skratky sa stávajú súčiastkou spisovnej reči.

Toho sa najviac obávali spomenutí pesimisti. Ale v skutočnosti tento vývin nebol ponechaný živelnému bujneniu, lež usmerňovaný do správneho koryta. „Neslobodno sa odvolávať na to, — učil Gorkij, — že v „našej" oblasti sa hovorí takto a takto; knihy sa nepíšu pre jednu oblasť."[4]

A hovoriac o jednotnom kultúrnom jazyku, vyhlasuje: „Práve na takomto jazyku je zainteresovaný proletariát, a nie na rozštiepených sedliackych nárečiach."[5] Takto učil M. Gorkij a jeho časopis „Literaturnaja učoba" nesporne vykonal veľké dielo v oblasti jazykovej kultúry.

Ironický postoj, ktorý niektoré kruhy zaujaly k novým sovietskym skratkám typu *proletkuľt, glavkom, polpredstvo, komsomol* alebo typu *VKP(b), CIK* a pod., našiel svoj prejav aj v radoch lingvistov. Roku 1923 vyšla brošúra A. Gornfeľda *Nové slovíčka a staré slová*[6], v ktorej autor sa pozastavuje nad tým, že do reči inteligentov prenikajú „uličné slovíčka" typu *izviňájuś* ‚prepáčte' (miesto *izvinite, prostite*)

[4] Citované podľa R. Jakobsona, *Slavische Rundschau* 1934, sošit 5, str. 327.

[5] Tamtiež.

[6] A. Gornfeľd, *Novyje slovečki i staryje slova,* vydavateľstvo „Kolos", 1922.

a že sa napr. pojem *„Sojuz proletarskoj kuľtury“* podáva skratkou *proletkuľt,* čo vraj znamená „kult proletára“.

Veľmi rázny a vo svojom teoretickom dosahu dôležitý rozbor takýchto a podobných puristických tendencií podal profesor G. Vinokur v knihe *Kultúra jazyka.*[7] „Nič nie je odpornejšie a nepodarenejšie ako „učený“ purizmus. „Učený“ purizmus sa líši od neučeného purizmu tým, že je pozbavený nielen potrebného pochopenia pre jazyk, ale i pre purizmus zvyčajných emócií. Tento „učený“ purizmus pozná len emócie bachantára a bibliofila. Nie je náhoda, že sa do tógy učeného purizmu obliekajú najčastejšie knihovníci, archivári, školskí učitelia a ostatní úradníci.“[8] Bojovať proti tomu, že sa do hovorovej reči a do novín dostávajú aktuálne a nie celkom literárne slová, znamená byť úplne pozbavený akéhokoľvek citu pre štylistiku. V hovorovej reči, najmä v reči inteligenta, sa môžu používať aj celkom nespisovné tvary a slová a tak i v novinách písať *proletkuľt* je omnoho ekonomickejšie, ako písať *Sojuz proletarskoj kuľtury.* Toto si neuvedomujú ani puristi na Slovensku, ktorí žiadajú, aby sa „už konečne“ prestaly používať „lacné“ slová typu *senzačný, psina chlap, príma vec* a aby sa zo študentskej reči úradným zásahom vyčiarkly „najnemožnejšie“ výrazy, ako *kóna, prófa, slonina.*[9]

„Ak spoločnosť má ozajstnú jazykovú kultúru, stráca sa potreba purizmu ako taká. Pre každý cieľ — svoje prostriedky, to musí byť heslo lingvisticky kultúrnej spoločnosti,“ píše G. Vinokur.[10]

Podľa slov prof. Vinokura tvorí štylistika predpoklad pre správne chápanie jazykových otázok. Iba správne chápaná štylistika odhaľuje vnútornú gramatickú dialektiku a umožňuje adekvátne chápanie procesov hovorového a spisovného jazyka. A práve na poli štylistiky je prípustný purizmus, lebo je to pole, kde purista môže vykonať celkom reálnu prácu. Prof. Vinokur sám podniká kus takej práce a podáva vo dvoch

---

[7] G. Vinokur, *Kuľtura jazyka,* vydavateľstvo „Rabotnik prosveščenija“, Moskva 1925.

[8] Tamtiež str. 46.

[9] Značka K. B. v bratislavskej „Pravde“, júl 1946.

[10] Tamtiež str. 52.

stručných kapitolách rad myšlienok o časopiseckom jazyku a o tom, čo nazýva „literárnym šlabikárom".

Ako prvý predpoklad pre zvládnutie diferencovanosti štýlov je potrebná lingvistická výchova, ale nie tradičná normatívna školská výchova, lež vedecké chápanie gramatiky. V tomto ohľade práve na poli rusistiky existujú pozoruhodné diela povolaných autorít, ako je napr. prof. A. Peškovskij, autor knihy „Školská a vedecká gramatika".[11] Nielen v Rusku, ale i v strednej Europe mala jazyková výchova mnoho nedostatkov. Žiakom sa podáva fonetika, prípadne ortoepia materinského jazyka, naširoko sa preberá morfologia, aj tak už žiakom materiálove známa, t. j. takrečeno iba „aritmetika" jazyka, kým lingvistická „algebra", t. j. syntax a hlavne štylistika sa obyčajne necháva bokom. Výsledkom je zmárnený čas, lebo žiak v škole sa len výnimočne naučí narábať s rozličnými štýlmi svojho materinského jazyka. Problém reformy vo vyučovaní materinského jazyka sa stal aktuálnym i vo SSSR. Ak porovnáme školské gramatiky a príručky dvadsiatych rokov s dnešnými školskými učebnicami, uvidíme s potešením, že sa v mnohom uskutočnila požiadavka priblížiť školskú gramatiku k pokroku vedeckých jazykovedných výskumov. Na to bola potrebná veľká bádateľská práca a tú vykonali vedúci lingvisti.

Záujem o všeobecné otázky jazykovedy bol vo SSSR vždy veľký. Obzvlášť sa prejavuje tento záujem v druhej polovici 30. rokov, keď vychádzajú v ruskom preklade epochálne diela svetových lingvistov: *Kurz všeobecnej jazykovedy* od Ferdinanda de Saussura, *Jazyk* Francúza Vendryèsa, *Jazyk* Američana E. Sapira a iné. Na ruskom materiáli sa overujú výdobytky súčasnej všeobecnej jazykovedy, zastúpenej profesormi Obnorským, Vinogradovom, Vinokurom, Bulachovským, Ušakovom, Ščerbom, žiakmi buď moskovskej školy Fortunatova, buď kazansko-leningradskej školy Baudouina de Courtenay a akademika Šachmatova.

Kodifikáciu lexikálneho bohatstva spisovnej ruštiny pod-

[11] A. Peškovskij, *Školʹnaja i naučnaja gramatika,* 1914. Ten istý autor napísal hodnotnú štúdiu *Objektivnaja i normativnaja točka zrenija na jazyk,* „Russkij jazyk v škole" I, 1923.

nikla skupina lingvistov pod vedením prof. Ušakova, ktorá r. 1934 začína vydávať veľký štvorsväzkový *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* (posledný IV. sväzok vyšiel r. 1940). Stačí si pozrieť na soznam spolupracovníkov, aby sme sa presvedčili o serióznosti tohto slovníka. Je medzi nimi prof. Vinogradov, prof. Vinokur, prof. Larin, B. Tomaševskij a doc. Ožegov. Tento slovník chce byť medziiným zbraňou v borbe „za akosť toho jazyka, ktorým každý deň hovorí s miliónmi pracujúcich naša literatúra, naša tlač".[12]

Tento slovník má čo do úplnosti všetky prednosti veľkých cudzích slovníkov typu Oxford Dictionary alebo Larousse, ale presahuje tieto diela majstrovskou štylistickou diferenciáciou jednotlivých hesiel, zvratov a odtienkov slov.

Pre mnohých tých, ktorí od Sovietskeho sväzu čakali bujnenie „uličnej" reči a pestovanie nárečí v literatúre, bolo prekvapujúcim, že veľká väčšina jazykovedných odborných publikácií sa týka práve spisovného jazyka. Sem patrí vynikajúca práca prof. V. V. Vinogradova *Súčasná ruština,* z ktorej druhý sväzok *(Gramatické učenie o slove)* vyšiel na 580 stranách r. 1938, sem patrí *Historický komentár k súčasnej spisovnej ruštine* kijevského profesora Bulachovského.

V posledných predvojnových rokoch sa objavily početné články o jazykovej kultúre i v neodborných časopisoch. V ročníku 1940 známej literárnej revue „Krasnaja nov" publikoval mladý lingvista L. Borovoj seriu článkov pod názvom *Novyje slova.* Borovoj poukazuje na dôležitý, ale málokedy prakticky zachytený rozdiel medzi „literárnou rečou" na jednej strane a „rečou literatúry" na strane druhej. Treba totiž rozlišovať medzi použitím dialektických, argotových, ba i žargónových prvkov v krásnej literatúre so specifickou funkciou a medzi rečou, ktorá má všeobecnú platnosť, je obrátená na všetkých. V Šolochovových dielach kozáci síce „hutaria" donským nárečím, ale sám autor píše nielen pre donskú oblasť, ale pre celú sovietsku verejnosť. Autorova reč je prostá regionálneho zafarbenia. „Revolúcia neobyčajne zosilnila cit národnej

[12] *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* I, str. XII.

a štátnej hrdosti a utvorila nové predstavy o tom, čo možno a čo neslobodno povedať verejne, p r e d c e l ý m n á r o d o m, v rozhlase a v tlači".[13]

Otázky jazykovej kultúry boly nadhodené i v rozhlasovom časopise „Govorit SSSR", kde sa otázkami výslovnosti zaoberá prof. S. B e r n š t e j n.[14]

Speciálny pedagogický časopis *Russkij jazyk v škole,* ktorý vo vojnových rokoch prestal vychádzať, ale sa bude znovu vydávať už r. 1946, veľmi ochotne dáva svoje stĺpce otázkam jazykovej kultúry. Je vedený vari najmarkantnejším odborníkom súčasnej ruštiny, prof. Vinogradovom, a uverejnil už dlhý rad zásadne dôležitých príspevkov teoretických i praktických. Takýto časopis je nevyhnutný najmä preto, že spisovná ruština prežíva ešte stále proces prestavby a zachytenie viac alebo menej viditeľných tendencií tejto prestavby je dnes naliehavejšie ako stanovenie tej-ktorej normy.

Aké miesto sa dnes venuje v zodpovedných kultúrno-politických kruhoch otázkam jazykovej kultúry, vidieť z toho, že medzi prvými povojnovými publikáciami v Sovietskom zväze boly aj knihy, venované jazykovým otázkam. Je to predovšetkým prístupne písaná kniha prof. G. V i n o k u r a *Russkij jazyk* (vydavateľstvo OGIZ, Moskva 1945, náklad 10.000 exemplárov) a kniha prof. V i n o g r a d o v a *Velikij russkij jazyk* (OGIZ, Moskva 1945, náklad 10.000 exemplárov).

Ruská lingvistika prekonala už dávno obdobie neplodného boja s purizmom a venuje sa dnes najpálčivejším otázkam jazykovej kultúry, štylistike a semaziologii. Pritom je charakteristické — čo treba vždy znovu zdôrazňovať — že výdobytky teoretickej práce nezostávajú majetkom iba jednotlivých vedcov, ale sa popularizujú a zužitkúvajú v aplikovaných a školských gramatikách, takže dnes, podľa slov L. Borového, „sme bližšie ako kedykoľvek k jednému lingvistickému systému, spoločnému pre všetkých hovoriacich po rusky".[15]

---

[13] L. B o r o v o j, *Novyje slova.* Časopis „Krasnaja nov" roč. 1940, kniha 9—10, str. 254.

[14] *Govorit SSSR* roč. 1936, č. 1, 3, 6.

[15] *Krasnaja nov* 1940, kn. 9—10, str. 254.

Slovenská kvantita a rytmický zákon

(Dokončenie.)

ŠTEFAN PECIAR

IV. Po týchto teoretických poznámkach všimneme si jednotlivých prípadov rytmického radenia slabík v slovenských nárečiach aj v spisovnej slovenčine a porovnáme súčasnú pravopisnú normu s výslovnosťou.

A) Prípady, v ktorých sú v oboch susedných slabikách etymologicky jednoduché „dlhé" samohlásky, sú najjednoduchšie. V týchto prípadoch, ako sme videli, zachováva sa rytmický zákon vo výslovnosti bez výnimky. Skracujú sa všetky samohlásky vo všetkých gramatických kategóriách. Nijaké „morfologické analogie" tu nejestvujú. Obvyklé sú nielen spisovné tvary *dávam, vrátim, krásny, rýdzi, bránam* a mnoho iných, ale aj „nespisovné" tvary *prúťim, kázni* (gen. pl.), *ftáči, býči* ap.

Ako silno rytmický zákon v takýchto prípadoch pôsobil, ukazujú iteratíva typu *pásavam, písavam.* Tu sa skrátila dlhá samohláska nielen v slabike, ktorá nasleduje bezprostredne po dĺžke, lež aj v ďalšej slabike. Čakali by sme totiž tvary *dávavám, písavám, -áš, -á* atď., ktoré sa skutočne v písanej forme slovenčiny vyskytovaly. Dnešné tvary s krátkym *-va-* vysvetľujem si takto: Slovesný formans *-va-* je známy iba pri iteratívach, ktoré majú v koreni vždy dlhú samohlásku.[39] Tento formans jestvuje teda vplyvom rytmického zákona v našom jazykovom povedomí len v krátkej forme *-va-,* nie však vo forme *-vá-.* Preto *-va-* ostáva nezmenené aj v takých tvaroch, kde by sme čakali *-vá-,* keďže je predchádzajúca slabika vplyvom rytmického zákona krátka. Uplatnila sa tu síce analogia, ale v prospech rytmického zákona, nie proti nemu. Mnohé paradigmatické tvary (infinitív, minulý čas), v ktorých je vždy krátke *-va-,* túto analogiu podporovaly.

Je zrejmé, že vo výslovnosti, ktorá sa spravuje rytmickým zákonom, sú nemožné tvary ako *píšúci, vládnúci,* ktoré sú uzákonené v poslednom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu. Skutočná výslovnosť je *pišuci, -a, -e, vládnuci, -a, -e.* Ide tu

[39] V prípadoch ako *chovám* nejde o formans *-va-,* pretože *v* tu patrí ku koreňu *chov-.*

o podobný prípad ako pri iteratívach typu *pásavam*. Čakali by sme tvary *píšuci, -ia, -ie, vládnuci, -ia, -ie,* ktoré teoretici v spisovnej norme skutočne zavádzali. Ale to boly tvary umelé. Existujúce tvary *píšuci, -a, -e, vládnuci, -a, -e* vznikly asi veľmi dávno, keď ešte slovenčina nemala diftongov. Pred pôvodnou príponou príčastia prítomného *-c'í, -c'á, -c'é* bola vždy dlhá slabika *(vrú-c'í, b'ijú-c'í, kv'it-nú-c'í, hy-nú-c'í, rozum'e-jú-c'í, vola-jú-c'í, kupu-jú-c'í, v'iď-á-c'í).* Keď začal pôsobiť rytmický zákon, skrátila sa prípona *-c'í, -c'á, -c'é* na *-c'i, -c'a, -c'e*. V tejto forme hovoriaci chápali príponu *-c'i, -c'a, -c'e* ako znak príčastia prítomného. Krátkosť prenikla samozrejme v celej paradigme (*píšuceho, -emu, -im* atď.). Tento znak gramatickej kategórie príčastia prítomného prenikol potom aj do tých prípadov, kde by sme ho čakali v inej forme. To platí o tvaroch *stojaci, bojaci sa, hojaci sa,* v ktorých máme krátke *-ci, -ca, -ce,* hoci je predchádzajúca slabika krátka. A to platí aj o tých prípadoch, v ktorých sa predposledná slabika príčastia skrátila vplyvom rytmického zákona (*píšuci* ap.).

Ani „spisovné" tvary *rozprávkár, bájkár, obrázkár* nepokladám za správne. V systéme, v ktorom platí princíp rytmického zákona, nemôžu sa vyskytnúť. Obvyklá výslovnosť týchto tvarov (*rozprávkar, bájkar,* alebo *rozpravkár, bajkár*) je nám pre to presvedčujúcim dôkazom.

Doterajšie školské pravidlo o písaní prípony *-ár (-iar)* a odvodenej prípony *-áreň (-iareň)* znie, že sa tieto prípony „nikdy neskracujú" (porov. napr. v poslednom vydaní Pravidiel na str. 49 a 65). Takáto formulácia nie je správna. Presnejšie treba pravidlo formulovať asi takto:

1. Odvodzovacie prípony *-ár (-iar), -áreň (-iareň)* bývajú zpravidla dlhé, takže sa podľa rytmického zákona *skracuje predchádzajúca slabika v slove,* napr. *čítať — čitáreň, písať — písár, drót — drotár, stôl — stolár, účet (účtovať) — učtáreň, umývať — umyváreň, údiť — udiareň, kôň —koniar (koniareň), nôž — nožiar* ap.

2. Keď k slovám, odvodeným príponou *-ík,* pristupuje ďalšia odvodzovacia prípona *-ár (-áreň),* prípona *-ík* sa kráti podľa prvého pravidla. Napr.: *košík — košikár, perník — pernikár, slovník — slovnikár* ap.

3. V niektorých slovách novšieho pôvodu podlieha však aj prípona *-ár* (a všetky odvodené prípony) kráteniu podľa rytmického zákona. Napr.: *krúžok — krúžkar* (člen krúžku), *párky — párkar* (kto predáva párky), *lúka — lúkar (lúkarstvo)* ap.

V niekoľkých slovách je kolísanie: buď sa vyslovuje *rozprávkar, bájkar, obrázkar,* alebo *rozpravkár, bajkár, obrazkár* ap. Výslovnosť s dvoma dĺžkami za sebou *(obrázkár, bájkár, rozprávkár)* vyskytuje sa len v tých nárečiach, v ktorých sa nezachováva, resp. vôbec nejestvuje rytmický zákon.

4. Prípady, ako *mliekár, mliekáreň, poviedkár, sviečkár, kôrkár* ap. nemožno pokladať ani v spisovnej výslovnosti za porušenie rytmického zákona, pretože — ako o tom bola reč vyššie — v slabičnom systéme s dynamickým (intenzitným) poňatím kvantity, za aký treba pokladať aj dnešnú spisovnú slovenčinu, dvojhlásky prestaly byť príznakovým členom korelácie intenzity, takže sa môžu vyskytovať aj v neutralizačnej polohe (v polohe s obligátnou krátkou slabikou). Vzhľadom na to, že prípony *-ár, -áreň* zpravidla strhávajú na seba dĺžku, neutralizačnou polohou je tu slabika pred týmito príponami.

Všetky doteraz spomenuté a vysvetlené prípady ukazujú, že pri rytmickom zákone v slovenčine niet skutočných výnimiek.

B) Ako však vysvetliť tvary *lístie, tŕnie, lístia, lístiu, býčia (krv), pália, kúpia* (3. os. pl.), *páliac, páliaci, pálievať, chválievať,* ktoré sú známe nielen v spisovnej reči, ale aj v mnohých slovenských nárečiach? Ide tu o porušenie rytmického zákona? Je jasné, že v mórovom systéme, kde sa dvojhlásky hodnotia ako dvojmórové (t. j. príznakové) kvantitatívne jednotky, znamenaly by takéto tvary skutočne porušenie rytmického zákona. Je však dostatočne známe, že niektoré stredoslovenské nárečia, ktoré by bolo možné podľa kritérií N. S. Trubeckého (porov. vyššie pozn. 28) považovať za mórové, v spomenutých tvaroch nemajú dvojhlásky, lež jednoduché krátke samohlásky (napr. *lísťa, tŕňa, páľa, kúp'ä, páľevať* ap. — všetky tieto tvary poznáme aj zo štúrovskej literárnej slovenčiny). Naproti tomu v slabičnom systéme, v ktorom príznakovým členom korelácie kvantity (intenzity) je samohláska, vyslovovaná s väčšou než normálnou intenzitou, výskyt dvojhlások v neutralizačnej po-

lohe — ako už o tom bola reč — neporušuje rytmický zákon. V takomto systéme dvojhláska nemôže byť totiž chápaná ako príznakový člen korelácie kvantity (intenzity).

A tak je prirodzené, že v slabičnom systéme, akým je aj dnešná spisovná slovenčina, stále pribúda tzv. morfologických analogií, v ktorých dvojhláska nasleduje bezprostredne po dlhej slabike. Z týchto „morfologických analogií" sú v dnešnej spisovnej norme prípustné iba niektoré gramatické kategórie, a to: 1. tvary vzoru „vysvedčenie" (ako *lístie, tŕnie, lístia, lístiu, státie, pokánie* ap.), 2. tvary prídavných mien, odvodených od mien zvierat, ako *v t á č i e hniezdo, b ý č i a krv* ap., 3. niektoré slovesné tvary, a to: a) 3. os. pl. slovies tzv. IV. triedy na *-ia* a tvary odvodené (priechodník a príčastie prít.), napr. *pália, páliac, páliaci, chvália, chváliac, chváliaci* ap., b) iteratíva typu *pálievať, chválievať, súdievať* ap., c) slovesá s kmeňotvornou príponou *-ie-*, ako *zmúdrieť — zmúdriem, zvážnieť — zvážniem* ap. (Táto posledná kategória pribudla až v poslednom vydaní Pravidiel, v ktorých sa na str. 49 nesprávne uvádza, ako by tu išlo len o infinitívy tohto typu. V skutočnosti patria sem aj prítomníkové tvary týchto slovies.)

Okrem kategórií, uvedených v Pravidlách, jestvujú však aj iné gramatické kategórie, v ktorých hovorový jazyk má prevažne tvary tohto typu. Tak napr. v gen. pl. preniká vkladné *-ie-* aj v takých slovách, v ktorých pred týmto *-ie-* predchádza dlhá slabika. Tvary, ako *búriek, vlákien, pásiem,* sú dnes obvyklé nielen v hovorovej reči, ale aj v písaných prejavoch, najmä v rukopisoch pred zásahom korektora. Je trochu kuriózne, ale pre naše pomery charakteristické, že také tvary, ako *hospodárstiev, cisárstiev, opátstiev, povereníctiev* a pod., korektori neopravujú, a to preto, lebo o nich niet v Pravidlách poučenia, kým tvary ako *vlákien, pásiem, písiem, krídiel* korektori „opravujú" na *vláken, pásem, písem, krídel,* lebo to tak žiadajú Pravidlá. Je zrejmé, že živý jazyk smeruje tu k zovšeobecneniu tvarov s vkladným *-ie-*.[40] V budúcom vydaní Pravidiel by sa už nemaly tieto tvary označovať ako chybné.

O niečo menej často, ale predsa hojne, začína prenikať

[40] Porov. aj v citovanej štúdii Vlada U h l á r a, SR IX, 1941/42, 236.

dvojhláska *-ia-* v koncovkách dat. a lok. pl. žen. rodu vzorov „ulica", „dlaň" a „kosť" aj v takých prípadoch, kde pred koncovou slabikou predchádza dlhá slabika, napr. *básniam — básniach, vášniam — vášniach* ap. Aj týmto tvarom by sa mala v spisovnom jazyku vymedziť ich platnosť. Bolo by treba predovšetkým stanoviť, po ktorých spoluhláskach preniká *-ia-* a po ktorých sa zachováva krátke *a* (porov. napr. tvar *prácam*).

Je pravdepodobné, že takýchto „morfologických analogií" bude stále pribúdať, a to preto, lebo dobre vyhovujú slabičnému prozodickému systému súčasnej slovenčiny. Pritom nijako neprekvapuje, že sa tieto „morfologické analogie" neuplatnily vo všetkých gramatických kategóriách naraz. Rozhodovalo tu postavenie príslušnej kategórie v systéme tvarov. Napr. v gen. pl. prenikol tvar s vkladným *-ie-* veľmi rýchle, lebo nebolo príbuzných tvarov, ktoré by tomu bránily. Naproti tomu pri slovesách tzv. V. triedy typu *strácam, ráňam* analogické tvary (podľa *vraciam*) dosiaľ neprenikly a možno ani nepreniknú, lebo tomu bránia paradigmatické tvary s krátkymi koncovkami, napr. 3. osoba pl. prít. času (*strácajú,* rovnako ako *vracajú*), infinitív (*strácať,* rovnako ako *vracať*) a minulý čas (*strácal,* rovnako ako *vracal*).

C) Prirodzene, že ani také prípady, v ktorých sa v dvoch susediacich slabikách vyskytujú dvojhlásky, nemôžu sa pokladať za výnimky z pravidla o rytmickom zákone, ak máme na mysli slabičný jazyk s dynamickým (intenzitným) hodnotením kvantity. V spisovnej slovenčine patria sem tvary, ako *svietia* (3. os. pl. slovies) — *svietiac — svietiaci* alebo *siatie, siatia* ap. Mórové stredoslovenské nárečia majú, pravda, tvary *svieľa, siaľa* ap.

D) Isté ťažkosti pri interpretácii kvantity a rytmického zákona pôsobia však také dnešné spisovné tvary, v ktorých po slabike s dvojhláskou nasleduje slabika s krátkou samohláskou, hoci táto druhá slabika bola pôvodne dlhá. V mórovom jazyku sú, pravda, prirodzené a pochopiteľné tvary, ako *spievam, miesim, svieži, -a, -e, viažu, muožu ap.* Toto sú však súčasne tvary spisovné, a ak dnešnú spisovnú slovenčinu pokladáme za slabičný (nie mórový) jazyk, treba tieto tvary vysvetliť. Prečo sú v týchto prípadoch krátke koncovky? Cíti sa tu azda dvoj-

hláska prvej slabiky ako dĺžka? Jednoznačné a objektívne platné vysvetlenie je tu skutočne ťažké. *Možností* na vysvetlenie týchto tvarov je však niekoľko.

Predovšetkým treba myslieť na vplyv tzv. spisovnej tradície. Štúrovská spisovná norma bola totiž vybudovaná na systéme stredoslovenských mórových nárečí, v ktorých sa i dvojhláska cítila ako dĺžka. A náš terajší spisovný jazyk spočíva koniec koncov ešte stále na základoch, ktoré položil Štúr. Prečo sa práve kategórie tvarov *spievam, miesim, svieži, viažu* zachovaly v štúrovskej podobe, zatiaľ čo iné tvary podľahly zmenám (porov. napr. spomenuté tvary *mliekár, -áreň, sviečkár, poviedkár,* alebo tvary *v siatí, siatím* ap., alebo konečne tvar gen. pl. *piesní* ap.), o tom rozhodovaly morfologické analogie, ako už o tom bola reč, a možno ešte rozmanité iné momenty.[41]

Hodno si povšimnúť, že vo všetkých spomenutých kategóriách, v ktorých sa doteraz v koncovej slabike neuplatnila analogia preniknutím dlhej samohlásky, nenašla miesto ani obdobná analogia, o ktorej sme hovorili v odsekoch A a B. Teda tvar *spievam* sa zachoval bez zmeny podobne ako *strácam,* v tvare *miesim* neprenikla osobná prípona *-ím* podobne ako napr. ani v tvare *krátim,* v tvaroch *svieži, svieža, svieže* sa zachovaly krátke koncovky podobne ako v tvaroch *rýdzi, rýdza, rýdze* a tvary *viažu, muožu,* majú krátke *-u* tak ako napr. tvar *hádžu.*

V každom prípade sú však tvary, ako *spievam, mierim, svieži, muožu,* ak ich posudzujeme čisto synchronicky, prekvapujúce. Keď však uvážime, že tu ide o prvý stupeň nového vývojového štádia, ako o tom vyššie niekoľko ráz bola zmienka, a že v bezprostredne predchádzajúcom vývojovom štádiu zapadaly tieto tvary presne do hláskového a prozodického systému spisovného jazyka, stanú sa nám tieto tvary pochopiteľnými. V niektorých nárečiach podporuje ich existenciu predovšetkým výslovnosť *spjévam, mjésim, svjéži, muózu* ap. Nie je však možné domnievať sa s Vladom U h l á r o m (viď jeho cit. štú-

[41] V hovorovej reči, ba i v písaných prejavoch ľudí, ktorí dobre nepoznajú súčasnú spisovnú normu, vyskytujú sa aj tvary ako *spievám, mierim, svieži, viažú* ap. (stačí čítať rukopisy, ktoré dostávam na korektúry), ale tieto tvary neprenikly do spisovnej normy.

diu), že by sme v spisovnej slovenčine mohli čo do kvantity hodnotiť dvojhlásky prvých slabík v slove ináč než dvojhlásky slabík, nasledujúcich bezprostredne po dĺžke. Existencia tvarov, ako *spievam, mierim, muožu* ap. sama osebe nie je dostatočným dôkazom, že dvojhlásky v prvých slabikách týchto slov hodnotíme ako dĺžku. V týchto tvaroch ide len o prehodnotené pozostatky staršieho jazykového štádia. Jedným dôkazom o tom, že sa nemýlime, môže nám byť hodnotenie „dvojhlások" v slovách cudzieho pôvodu. Zbadal som napr., že v prídavných menách *sovietsky, španielsky, taliansky* píše väčšina autorov dlhé koncovky (*sovietský* ap.), a to v shode s výslovnosťou týchto príd. mien. A tak slová cudzieho pôvodu, pri ktorých sa spisovná tradícia natoľko neuplatňuje ako pri slovách domácich, môžu nám byť kritériom pre hodnotenie dvojhlások v domácich slovách.

E) Ostáva nám ešte zmieniť sa o tom, že v zložených slovách sa rytmický zákon nezachováva. Tvary, ako *tisíckrát, jedenásťnásobný* ap., nie sú „výnimky", ale celkom pravidelné zložené tvary. Podobne nie sú „výnimkami" zložené slová, ako *súčiastka, zásielka, námietka,* alebo *niekým, niečím, niečí* ap.

V. Cieľom tejto štúdie* bolo najmä poukázať na to, ako nevhodne a často nesprávne sú formulované v dnešných Pravidlách niektoré poučky o rytmickom zákone, resp. o tzv. výnimkách. Aby sa našly správne formulácie normatívnych poučiek, bolo treba podrobným lingvistickým rozborom osvetliť podstatu rytmického zákona, ako i niektorých hláskoslovných zjavov, ktoré rytmický zákon zdanlivo porušujú. Toto osvetlenie — ako

* Túto štúdiu som napísal ešte r. 1942, iba koniec III. časti a IV. časť som prepracoval. Po prednesení na pracovnej schôdzke Slovenskej jazykovednej spoločnosti 18. júna 1942 poslal som štúdiu v pôvodnej podobe vtedajšiemu redaktorovi Jazykovedného sborníka Matice slovenskej na uverejnenie. Na požiadanie predsedu SJS univ. prof. Dr. Ľ. Nováka, ktorý mi sľúbil, že moju štúdiu uverejní v IV. ročníku časopisu Linguistica Slovaca, ktorý mal vyjsť na jeseň r. 1942, odvolal som štúdiu z Jazykovedného sborníka a odovzdal som ju prof. Novákovi ako redaktorovi Linguistica Slovaca. Pretože však IV. ročník LS ani doteraz nebol daný do sadzby, vyžiadal som si štúdiu a pre jej aktuálnosť vzhľadom na chystanú pravopisnú reformu uverejňujem ju v Slovenskej reči. Čitateľov SR dovoľujem si upozorniť, že ide o štúdiu, o ktorej som sa zmienil v poznámkach v SR IX, 1941/42, 315 a n.

myslím — sa mi natoľko podarilo, že v budúcnosti nebude už ťažké formulovať výstižné normatívne poučky o príslušných zjavoch. Už s pedagogického stanoviska je žiadúce, aby sa najmä v školských učebniciach nehovorilo pri rytmickom zákone o výnimkách. Ako sme videli, bude to i vecne správne. Pri hláskoslovných zákonoch nejestvujú skutočné výnimky, pravda, ak ide o náležité chápanie pojmu hláskoslovného zákona.

Rozdeľovanie slov v slovenčine

JOZEF RUŽIČKA

Doteraz platné a používané Pravidlá slovenského pravopisu boly podrobené v ostatnom čase kritike, a to nielen v dennej tlači, ale aj v odborných časopisoch. Tieto kritiky majú svoje odôvodnenie jednak v nejasnosti a nepraktičnosti niektorých pravopisných poučiek, jednak v inom chápaní jazyka a jeho spisovnej formy, než bolo chápanie, na ktorom sa zakladajú dnešné pravopisné pravidlá i prvšie publikované normatívne príručky.

Otázka rozdeľovania slov v písaných prejavoch sa niekedy posudzuje ako veľmi podradná vec, ba ako „celkom vonkajšia vec". Určitá pravidelnosť má sa vraj pri tomto zachovávať iba z ohľadu „na menej zručných čitateľov". Zdá sa, že takéto chápanie normatívnej časti jazykovedy, i keď ide o podružnejšie záležitosti, nie je ničím podložené. Dokonca môžeme uviesť aj to, že temer v každom spisovnom jazyku sa zachovávajú presne formulované pravidlá, čo je iste opodstatnené samou podstatou spisovnej normy. Nesporne aj otázka rozdeľovania slov je súčiastkou spisovnej normy, i keď azda nepriamou, a preto pravidlá, platné pre túto časť normy, musia byť v optimálnej shode so základnými tendenciami celej normy.

V tomto časopise J. Orlovský navrhol zaujímavé riešenie našej otázky.[1] Jeho článok je chápaný ako príspevok k pripravovanej reforme slovenského pravopisu. Orlovský mieni, že by sa všetky doterajšie ťažkosti mohly odstrániť tým, ak by sa pripustila ľubovoľnosť pri rozdeľovaní spoluhlásko-

[1] Jozef Orlovský, *K problémom rozdeľovania slov v slovenčine*, SR XII, str. 42—45.

vých skupín v rámci nesloženého, jednoduchého slova. Svoje pravidlo formuloval na základe normy, platnej v poľštine, takto: „Spoluhlásková skupina môže sa ľubovoľne rozdeliť alebo aj celá preniesť na nový riadok."

Tento pokus o riešenie nemožno prijať z rôznych dôvodov. Predovšetkým uvedené pravidlo nezahrnuje celý materiál. Nie je v ňom zmienka o tom, ako treba rozdeľovať jednoduché slová, v ktorých nie je skupina spoluhlások, teda v ktorých sa medzi samohláskami alebo dvojhláskami nachádza jedna spoluhláska. Orlovský preniesol by pravdepodobne túto spoluhlásku na druhý riadok v úplnej shode s doteraz odporúčanými pravidlami. V tom sa však skrýva nejednotnosť v celkovom chápaní otázky. A isteže to, čo nie je jednotné vo svojej podstate, nemôže byť ani veľmi jednoduché ani praktické. Pre určité prípady teda Orlovský v zásade uznáva dôležitosť slabiky ako fonickej jednotky, pre iné prípady však pripúšťa ľubovôľu. Ďalej treba pripomenúť aj to, že Orlovský nepripúšťa ľubovôľu do dôsledkov, pretože navrhuje síce možnosť prenesenia celej konsonantickej skupiny do druhého riadku, ale nepripúšťa možnosť ponechať celú spoluhláskovú skupinu v prvom riadku. A podobne je tomu aj v prípade jedinej spoluhlásky. Iba po splnení tejto podmienky by sme mohli hovoriť pri rozdeľovaní jednoduchého slova o skutočnej voľnosti, pričom by rozhodovala alebo individuálna záľuba, alebo nejaká čisto technická okolnosť.

Na doplnenie celého návrhu Orlovského treba ešte uviesť toľko, že zložené slová a predponové výrazy rozdeľovali by sme aj naďalej v shode s dnešnou zásadou. Orlovský iba zdôrazňuje pri týchto prípadoch, že za zložené slová máme pokladať iba také slová, „ktorých sklad je bez najmenších pochýb zjavný". Teda je to poukaz na jazykové povedomie, čiže stanovisko synchronické. Ale aj v tomto prípade je určitá nejasnosť. Môžeme ľubovoľne oddeliť napríklad aj predpony *s*, *z*, *v*? Ak platí ľubovoľnosť do dôsledkov, nemôžeme odpovedať na túto otázku ináč ako kladne. Ale bez ohľadu na túto drobnosť nezdá sa, že by Orlovský bol našiel také východisko, ktorým by bol mohol „odstrániť tieto čisto teoretické zásahy". Totiž teoretické zásahy nemožno — podľa nášho náhľadu — vôbec od-

stránič. Možno iba pozmeniť pravidlá spisovnej normy podľa iného teoretického hľadiska, teda podľa iného chápania jazyka vôbec, spisovnej normy a jej funkcií. Treba však zdôrazniť, že v nijakom prípade nemožno pod akoukoľvek zámienkou pripustiť ľubovôľu tam, kde sa z podstaty veci vyžaduje normovanosť. A práve spisovný jazyk, a najmä jeho písaná forma, má byť vzornou normou.

Teda možno síce tvrdiť, že Orlovský správne neuznáva odôvodnenosť argumentov historickej gramatiky a etymologie v spisovnom jazyku a v jeho písanej forme, ale treba k tomu pripomenúť, že dôsledne neuplatnil iné, adekvátnejšie hľadisko pre celkové posúdenie našej otázky a pravopisnej normy vôbec, hoci jeho potrebnosť pociťuje. A práve preto sa nám zdá, že je potrebné zaujať k našej otázke ešte raz stanovisko a pokúsiť sa o homogenné chápanie tohto pravopisného problému.

Najprv uvedieme niekoľko slov o tom, ako doterajší autori slovenských gramatík a normatívnych príručiek pozerali na našu otázku. Ide nám tu iba o vystihnutie hlavných tendencií, nie o úplnosť.

V dejinách našej otázky môžeme rozlišovať dve celkom odlišné obdobia, ktoré sa líšia podstatným rozdielom v postoji k jazykovej norme. Do prvého, staršieho obdobia počítame A. Bernoláka a Ľ. Štúra, do druhého, mladšieho obdobia možno zaradiť všetkých jazykovedcov a gramatikov od konca XIX. storočia, ktorí sa vyslovili o našej otázke. Ide tu najmä o diela S. Czambla, J. Damborského a o obidve redakcie *Pravidiel slovenského pravopisu*. V prvej skupine zaujal vyhranené stanovisko Ľ. Štúr, v druhej najkonzekventnejšie sú Pravidlá z r. 1940.

Bernolákovský a štúrovský pravopis bol fonetický. S určitými výhradami môžeme dokonca tvrdiť, že Bernolák i Štúr boli veľmi blízko k dnešnému jazykospytu. Opodstatnenejšie je negatívne vymedzenie ich hľadiska, totiž že neboli zastancami historickej gramatiky a etymologického princípu v pravopise. Bernolák ešte nevedel dostatočne analyzovať jazykové povedomie svoje a svojich vrstovníkov, najmä čo sa týka morfologie. Naproti tomu Ľ. Štúr uplatnil synchronické stanovisko omnoho dôslednejšie.

Bernolák odbavil našu otázku veľmi povrchne. Ale už Bernolák uviedol, že konsonantické skupiny v rámci jednoduchého slova treba rozdeľovať vzhľadom na obvyklé konsonantické skupiny na začiatku slova. Jeho príklady sú však málo poučné.[2]

Omnoho obšírnejšie rozobral túto otázku Ľ. Štúr. Jeho argumentáciu nemožno už dnes síce prijímať, ale jeho pravidlá o tejto otázke sú vyčerpávajúce i praktické.

Štúr vyšiel zo stanoviska, že základom pre túto otázku je jednotka fonickej stránky reči — slabika. „Pre tú príčinu teda, že pravopis na ničom inšom ako na vislovuvaňí sa ňezakladá, i mi pravopis náš na základe tomto vistavíme".[3] „Slová musja sa pretrhnúť tam, kde sa vo vysloveňí tích samích slov ďelja silabi jedna od druhej".[4] Pri složených slovách káže Štúr prihliadať nielen k slabičnému skladu, ale aj k morfematickému složeniu slova. „Pri rozďeleňí písemnom maj teda pozor na sklad slova a koreň od prívesák lebo predložjek, keď sa tjeto čjastki aj ako rozličnje silabi vislovujú, oddeluj."[5]

Pre také prípady, v ktorých sa uvedené dva princípy kríža, uviedol Štúr tieto tri pravidlá: 1. Keď medzi samohláskami stojí jedna spoluhláska, pričleňuje sa k druhej slabike: *do-ma, rá-no* ap. V takých prípadoch, keď predpona sa končí spoluhláskou a základná morféma samohláskou, uplatňuje sa druhý základný princíp, ale len v tom prípade, „jestli je toto spojeňja obecnjemu povedomju známo": *pred-ísť, roz-orať*. „Na inší ale spuosob sa takje slová rozďelja, ak spojeňjá v povedomí obecnom zhinulo."[6] Tak potom káže rozdeliť napr.: ro-zum.

2. Susedné samohlásky treba oddeľovať ako osobitné slabiky: *na-u-ka- vy-o-rať, jed-no-o-ký* ap. Takto sú splnené požiadavky fonetiky i morfologického skladu.

3. Najkomplikovanejšie prípady vznikajú vtedy, ak medzi dvoma samohláskami je skupina konsonantov. V takýchto prí-

---

[2] *Grammatica slavica,* Posonii 1790, str. 9—11. Bernolák káže oddeľovať iba predpony: *nad-, od-, pod-, roz-*. Ináč sa pridržiava aj v týchto prípadoch fonetického princípu.

[3] *Nauka reči slovenskej,* 1846, str. 105.

[4] Ibidem, str. 108.

[5] Ibidem, str. 108.

[6] *Nauka reči slovenskej,* str. 103 a 108.

padoch, ak sa nedá použiť základný princíp o zachovaní hraníc pociťovaných morfém, priklonil sa Štúr k stanovisku, ktoré vyplýva z fonetického členenia prirodzeného radu hlások. Štúr formuloval svoje pravidlo, ktoré nazýva všeobecne platným, že oddelené slabiky musia sa tak začínať, ako sa obyčajne začínajú samostatné slová. Tak napr. *tre-skot — skočím, darom-ný:* pretože skupina *mn-/mň-* sa málokedy vyskytuje na začiatku slova — *mne, mnou, mních; zur-val:* skupina *rv-* nie je v slovenčine obvyklá na začiatku slov — proti českému *rv-* je v slovenčine *rev-, ruv-; my-slieť — sliediť, O-stra-ti-ce — strapatý, strach; pri-sny — snívať* atď.[7]

Z uvedených poznámok vidno, že sa Štúrove pravidlá o rozdeľovaní viacslabičných slov zakladajú jednak na fonetickom princípe, jednak na morfologickom princípe, ktorý sa však uplatňuje len v tom prípade, ak sa pôvodný sklad slova ešte pociťuje. V opačnom prípade uplatňuje Štúr pri rozdeľovaní spoluhláskových skupín svoje chápanie pomeru slabiky a kmeňa slov: „Ako hláski sú koreňe slov, tak silabi muožeme pňe slov nazvať, a práve pre toto sú oni základním tvorivom pochopou a tím samím slov samích."[8] Hoci toto chápanie pomeru slabiky k významovej stránke slova, všeobecne uznávané v romantickom období jazykovedy, nie je správne, dedukcie, z neho vyplývajúce pre rozdeľovanie slov, sú platné, pretože odpovedajú pomerom v materiáli.

Úmyselne sme rozviedli Štúrovo stanovisko k našej otázke podrobnejšie, a to preto, aby sme poukázali na to, že jeho stanovisko sa diametrálne líši od stanoviska historickej gramatiky, ktorá už v tej dobe mala u nás priebojných zastancov i medzi vrstovníkmi Ľ. Štúra. Okrem toho treba prízvukovať, že Štúr bol vo svojom náhľade dôslednejší ako jeho odporcovia, totiž zastancovia etymologického pravopisu. Etymologický princíp nemôže sa do dôsledkov uplatniť jednoducho z tej príčiny, že v mnohých prípadoch nevieme zistiť pôvodný sklad slova. Tieto ťažkosti sa vyskytujú v rámci našej otázky najmä v takých prípadoch, kde sa vyskytuje konsonantická skupina medzi dvoma vokálmi. Ďalej nemožno uplatňovať etymologický

[7] *Nauka reči slovenskej,* str. 109.
[8] *Nauka reči slovenskej,* str. 20.

princíp ani v tých prípadoch, kde slovotvorná prípona sa začína samohláskou. V týchto prípadoch musíme sa pridržiavať fonetických poznatkov o výstavbe slabiky. Dnes je nám jasné, že výstavba slabiky je čiste synchronickou záležitosťou. Tak napr. praslovančina mala iba otvorené slabiky. Aj cirkevná slovančina bola ešte veľmi blízko k tomuto stavu. V dnešnej slovenčine sú však celkom iné pomery. Preto napríklad nemožno pripustiť ani rozumne obmedzené etymologizovanie, ako to vyjadril Samo Czambel: „Pre slovenský pravopis etymologický nemá byť staršieho prameňa nad cirkevnú slovančinu, ako to poznal Hodža."[9] Czambel tu brojí proti etymologizovaniu, ktoré zabiehalo do indoeuropského prajazyka pre vysvetlenie pomerov v dnešnej slovenčine, alebo dnešných indoeuropských jazykov vôbec.

A skutočne v prvých prácach, ktoré sme zaradili do druhej skupiny, zachovávalo sa toto triezve stanovisko pri uplatňovaní výdobytkov historickej gramatiky a etymologie v pravopisných otázkach. S. Czambel napríklad predstavuje prechod od chápania Štúrovho k prísnemu forsírovaniu týchto princípov.[10] Czambel nahradil však ohľad na prípustné spoluhláskové skupiny na začiatku slov čiste mechanickým pravidlom. „Keď je viac spoluhlások medzi samohláskami, dvojhláskami alebo polosamohláskami, tieto sa všetky prirazia ku slabike nasledujúcej, jestliže sa tomu zrejmo neprotiví pôvodný sklad slova." Preto káže rozdeliť takto: *se-stra, lá-ska, o-kno, hnie-zdo, hlí-sta, tu-re-cký, va-la-ský, če-ský* ap. Treba však pripomenúť, že v tomto diele nachádzame prvý raz zásadu oddeľovať slovotvorné a paradigmatické prípony. Mechanické delenie navrhuje v týchto prípadoch iba vtedy, ak na morfologických švíkoch nastaly zmeny v pôvodnom sklade hlások.

V skupine jednoduchých slov opiera sa aj J. Dambor-ský o fonetický princíp.[11] Uvádza tri pravidlá. 1. „Jednoslabičné slová sa nerozdeľujú." 2. „Keď je medzi dvoma samohlás-

[9] Dr. S. Czambel, *Slovenský pravopis.* Historicko-kritický nákres. Budapešť 1890, str. 67.

[10] *Slovenský pravopis,* str. 194—6.

[11] Ján Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy.* I. Hláskoslovie — Náuka o slove. V. vydanie, opravené a značne doplnené. Nitra 1930, str. 72, 73.

kami jedna spoluhláska, pripojí sa táto k nasledujúcej slabike, napr. *ško-la* ap.“ 3. „Keď sú medzi dvoma samohláskami dve alebo viac spoluhlások, vtedy tieto pripoja sa k nasledujúcej slabike, jestli sa nimi začína nejaké slovenské slovo; napr.: *ha-vran, ja-strab, po-tkan, se-stra, ce-sta;* ináč prvá spoluhláska pripojí sa k predchádzajúcej slabike, napr.: *ol-tár, tin-ta, ka-len-dár, flin-ta, ban-ka* atď.“

O složených a odvodených slovách hovorí Damborský spoločne. Tu žiada zachovávať hranice predpony, koreňa a kmeňotvornej prípony. Je nápadné, že Damborský nespomína paradigmatické prípony.

Prednosť týchto pravidiel spočíva najmä v tom, že sa vylúčila ľubovôľa v rozdeľovaní spoluhláskových skupín. Tieto pravidlá sú vhodnejšie pre školskú prax, čo je tiež prínosom v dejinách tejto otázky.

Základné rozlišovanie slov složených a jednoduchých zachováva sa v oboch redakciách Pravidiel slovenského pravopisu. Na rozdiel od Damborského počítajú sa do skupiny složených slov len také prípady, v ktorých ide o spojenie aj samostatne sa vyskytujúcich morfém. Podľa oboch redakcií Pravidiel nepatria do tejto skupiny odvodzovacie a paradigmatické prípony.

V skupine slov, vzniklých spojením lexikálnych morfém, treba podľa oboch redakcií Pravidiel vždy zachovávať morfologický švík. Niekoľko prípadov: *roz-um, po-zdraviť, noc-ľah* ap. Takto treba zachovávať etymologický sklad aj v tých prípadoch, v ktorých složenie sa vo všeobecnom povedomí nepociťuje. Napr. *na-jmä, ná-jdem, ná-dcha, na-dchnúť, na-dšenie.* Tieto základné lexikálne morfémy ťažko sa asociujú s etymologicky príbuznými slovami, pretože ich hláskový sklad je neobvyklý. V samostatných slovách domáceho pôvodu nevyskytuje sa na začiatku slov spojenie spoluhlások *jm-, jd-, dch-, dchn-, dš-*. Treba prízvukovať, že pri takomto rozdeľovaní složených slov kladie sa dôraz na zachovanie pôvodného hláskového skladu prvej morfémy. Celkom obdobne sa posudzujú prípady, v ktorých pôvodne bola na morfologickom švíku skupina *-bv-: ob-lasť, ob-lek, ob-rat.* Ani v týchto prípadoch nepociťujeme spolupatričnosť morfémy *-lasť, -lek, -rat* a slov *vlasť, vlek, vrátiť.*

Obe redakcie Pravidiel počítajú do skupiny nesložených slov aj odvodené slová a paradigmatické tvary. Posudzovanie týchto prípadov nie je však jednotné v oboch redakciách. Obe redakcie shodujú sa iba v posudzovaní prípadov, kde je medzi dvoma samohláskami alebo dvojhláskami jedna spoluhláska. Táto spoluhláska pričleňuje sa vždy k druhej slabike bez ohľadu na morfologický švík. Tak napr. *vie-ra, die-ťa, ra-dosť, milosť* ap.

Pre rozdelenie spoluhláskových skupín medzi dve slabiky podávajú Pravidlá z r. 1931 obsažnejšie i praktickejšie smernice než Pravidlá z r. 1940. „Keď je medzi dvoma samohláskami alebo dvojhláskami skupina spoluhlások, delíme ich, ak vieme, podľa pôvodu." A ďalej: „Kde nepoznávame, ako vznikla skupina spoluhlásková, vo väčšine prípadov pridávame celú skupinu spoluhlások k nasledujúcej slabike." Podľa toho delíme napr. *pan-ský, moc-ný, vlast-nosť, ten-ký, bož-ský, hlás-ka, hla-vička, straš-livý, sed-lo, seda-dlo, či-slo, bá-sne, pros-ba, pa-stva, nes-me, vez-te* ap.

Ale naproti tomu: *ci-tron, žo-brať, hnie-zdo, lá-ska, bystrý, se-stra, brá-zda, ja-zda, ja-zdiť, hví-zdať, prá-skať, tre-stať, my-šlienka* ap.

Osobitné stanovisko zastávajú Pravidlá z r. 1931 pri oddeľovaní morfém *-ský, -stvo,* ak ich sykavka splynula s koncovou spoluhláskou základnej morfémy. V týchto prípadoch kážu rozdeľovať: *čes-ký, afric-ký, proroc-tvo, kupec-tvo* ap.

Prvá redakcia Pravidiel kladie síce veľký dôraz na etymologický princíp, ale neforsíruje ho do krajností. Ako nejednotnosť môžeme uviesť rôzne posudzovanie prípadov *či-slo, ma-slo, ve-slo* na jednej strane, a prípadov typu *čes-ký, rus-ký, turecký, proroc-tvo* na druhej strane. V oboch prípadoch začínala sa pôvodná morféma spoluhláskou *s (-slo, -ský, -stvo).* Pozmenila sa posledná spoluhláska základnej morfémy. Striednicou za pôvodné skupiny spoluhlások je buď *s,* buď *c.* Pretože na morfologickom švíku v týchto slovách nastaly rovnaké zmeny, treba rovnako hodnotiť aj dnešné striednice. Či sa pri hodnotení tejto striednice vzhľadom na našu otázku postavíme na stanovisko etymologie alebo fonetiky, je vedľajšie. Ale mali by sme písať alebo: *či-slo, ma-slo, ve-slo, če-ský, ru-ský, ture-*

cký, proro-ctvo ap., alebo: *čís-lo, mas-lo, ves-lo, čes-ký, rus-ký, turec-ký, proroc-tvo* ap. V tomto bode nie sú smernice Pravidiel z r. 1931 jednotné.

Pravidlá z r. 1940 roztrieďujú slová, v ktorých je intervokalická skupina konsonantov, na tri skupiny.

1. Do prvej skupiny patria slová odvodené a paradigmatické tvary, v ktorých môžeme oddeliť morfémy aspoň podľa analogie. V týchto treba vždy zachovávať morfologický švík. Napríklad: *hor-ský, brat-stvo, hláv-ka, oč-ko, ver-ný, hor-livý, sad-lo, my-dlo, bá-snik, ža-tva, pad-núť, pad-li, mŕt-vy, rých-ly, ost-rý, dob-rý* ap.

K tejto skupine treba hneď poznamenať, že ide tu o veľmi rigoróznu aplikáciu etymologických požiadaviek. Tak napr. v slove *dobrý* môžeme oddeliť morfému *-rý* len analogicky podľa slova *ostrý*.

2. Osobitnú skupinu tvoria slová, v ktorých sykavka morfémy *-ský, -stvo* spôsobila zmeny v hláskovom sklade základnej morfémy. Pravidlá prikazujú rozdeľovať: *čes-ký, rus-ký, nebes-ký, turec-ký, kupec-ký, proroc-tvo* ap.

V súvislosti s touto skupinou treba pripomenúť, že tieto Pravidlá neuvádzajú v sozname rozdelených slov slová *veslo, maslo, číslo*.

3. Tretiu skupinu tvoria také slová, ktoré síce obsahujú intervokalické konsonantické skupiny, ale nedajú sa zaradiť do prvej skupiny. V Pravidlách čítame: „Spoluhláskové skupiny rozdeľujeme podľa pôvodu, napr.: *žob-rať, tres-tať, jaz-da, hviez-da, bráz-da, ses-tra* ap. Slová *mys-lieť, myš-lienka, mys-liteľ* rozdeľujeme podľa pôvodu, lebo koreň *mys-* je celkom zrejmý; priam tak rozdeľujeme slová *priemys-lový, úmys-ly, výmys-ly* ap."

Práve táto tretia skupina dokazuje, že v Pravidlách z r. 1940 sa uplatnila etymologická tendencia do dôsledkov. Toto pravidlo nedá sa podoprieť súčasným jazykovým povedomím. Okrem toho treba ešte uviesť, že mnohé prípady nemožno jednoznačne posúdiť ani podľa tohto veľmi „učeného" pravidla. Je veľmi charakteristické pre druhú redakciu Pravidiel, že prosto neuvádzajú také prípady, ktoré nemožno podľa citovaných noriem jednoznačne hodnotiť. Vyššie sme uviedli slová

číslo, veslo, maslo, a k nim možno pridať ešte mnoho iných. Tak napr.: paradigmatické tvary od slov *lesk, blesk, list,* ďalej slová *blýskať sa, leštiť, pišťať, pustiť, púšťať, vŕzgať, drúzgať, druzgot, raždie, zhýžďať, druždí, zhyzdiť, ešte, iskra, medveď* a mnoho iných.

Omnoho praktickejšie a jednoduchšie je pravidlo, ktoré sa uvádza v súvislosti s delením cudzích slov. „Slová cudzieho pôvodu rozdeľujeme podobne ako slová domáceho pôvodu, napr.: *pro-fe-sor, a-ba-ti-ša,* t. j. spoluhlásku medzi samohláskami pričleňujeme k nasledujúcej slabike a predpony (prípony), ktorých pôvod je zrejmý, náležite oddeľujeme. Naproti tomu skupiny spoluhlások pričleňujeme k nasledujúcej slabike všade tam, kde pôvodné zloženie cudzieho slova nie je dosť zrejmé, napr.: *me-tre, li-tre, mini-ster-stvo, mini-stri, pe-tro-lej* ap. (ale: *dok-tor, rek-tor, rech-tor* ap.)." Predsa však Pravidlá pripúšťajú v tejto súvislosti kolísanie, ktoré by vraj malo byť odstránené osobitným slovníkom, v ktorom by bolo vyznačené rozdeľovanie cudzích slov.

Súhrnne možno povedať, že sa druhá redakcia Pravidiel snažila odstrániť podľa možnosti všetok vplyv dnešného jazykového povedomia a žiadala uplatňovať etymologický princíp do dôsledkov. Autori týchto pravopisných poučiek si však asi dostatočne neuvedomili, že táto ich požiadavka nie je uskutočniteľná. I keby sa nám podarilo zistiť etymologiu každého slova — čo iste nie je skromná požiadavka — pravopisné normy neboly by nijako praktické ani ľahké. Komplikovanosť takýchto noriem spočívala by predovšetkým v tom, že by sa prosto nedaly podoprieť a kontrolovať súčasným jazykovým povedomím. Jedinou oporou by tu bola pamäť.

Po tomto prehľade je dostatočne jasné, že je tu potrebná reforma. Pri našom pokuse pôjde o to, aby sme pri stálom zreteli na doteraz formulované zásady poukázali na možnosť jednotného riešenia celej otázky.

Východiskom pre naše riešenie je poznatok, že pri rozdeľovaní slov ide o rozloženie slova na slabiky. Toto pravidlo je nadradené všetkým iným požiadavkám. Teda celá otázka spočíva v tom, aby sme našli nejaké kritériá pre zistenie hraníc jednotlivých slabík. Pri tomto sa už kríšia viaceré požiadavky.

Ide tu najmä o požiadavky, vyplývajúce z morfologického zloženia slova, a o požiadavky fonetické i fonologické o svojskej výstavbe slabiky v slovenčine. A pretože tieto požiadavky fonického plánu jazyka sú vždy svojrázne, nemožno jednoducho prevziať určité pravidlá z iného jazyka.

Iným základným poznatkom je rozdelenie všetkých slov podľa morfologického zloženia. Z uvedeného prehľadu doterajšej literatúry vidíme, že pojem zloženého slova nebol vždy rovnako chápaný. Za zložené slovo budeme pokladať len také slovo, v ktorom sa vyskytujú aspoň dva slovné základy, dve samostatné lexémy. To potom znamená, že zložené slová sú dvojakého typu: jednak typu *nocľah,* jednak typu *pre-čítať.* Pripomíname, že za samostatné lexémy môžeme pokladať len tie slovné základy, ktoré sa vyskytujú v dnešnom slovnom bohatstve ako základy plných slov. Tieto časti jasne sa vydeľujú pri synchronickom skúmaní slovného materiálu. Preto ich treba v prípade nutnosti oddeľovať ako celky. K tomu treba pripomenúť niekoľko poznámok. Na sklad hlások prihliadame len do tej miery, že oddelíme takéto časti len vtedy, ak sú slabičné. Pri tomto oddeľovaní nemôžeme mať ohľad na vývinové zmeny, ktoré nastaly na morfematickom švíku. To teda znamená, že v takýchto prípadoch priberieme na pomoc analogické oddelenie morfém. Túto výpomoc potrebujeme najmä v takých prípadoch, keď fonický sklad druhej časti zloženiny sa vyskytuje v ojedinelej podobe. Niekoľko príkladov: *ob-lek, ob-lasť, ob-rat, ná-jdem, po-jmem, na-dchnem, na-dšenie.* Rozhodne však nemôžeme do tejto skupiny zaradiť príslovku *najmä:* tu treba rozdeliť *naj-mä.*

Všetky ostatné prípady treba posudzovať jednotne, teda ako jednoduché slová. Slovotvorné prípony a koncovky (syntaxémy) nemožno pokladať s nášho hľadiska za natoľko samostatné celky, že by sa musely vydeľovať bez ohľadu na fonický sklad ostatných častí slova. Pre toto je viac dôvodov. Veľká časť týchto prípon a koncoviek sa začína samohláskou a pripína sa na základ, zakončený spoluhláskou. V iných prípadoch nemožno podľa dnešného skladu slova jednoznačne ustáliť morfologický švík. Napr. v slovách *číslo, veslo, ruský, turecký, proroctvo* a i. Iné prípony nie sú už živé, vyskytujú sa ojedinele;

napr. *-rý: mokrý, ostrý.* V ostatných prídavných menách na *-rý* nepociťujeme už samostatnosť základnej morfémy: *dobrý, modrý* ap. Ďalej možno ešte pripomenúť, že aglutinačný typ slovenského tvaroslovia nie je taký priezračný. Je tu mnoho čisto flexívnych čŕt. To zas len zastiera presné hranice medzi základom a koncovkou. K tomu pristupujú ešte aj také prípady, kde koncovka je užšie spojená so základom určitými zjavmi na fonickom pláne. Sem by sme zaradili aj rytmické krátenie dlhých samohlások, čo je tiež zjavom do veľkej miery morfologickým.

Tak by sme teda vymedzili pojem jednoduchého slova na základe dnešného jazykového povedomia vzhľadom na našu otázku. Už z toho, čo sme doteraz uviedli, vysvitá, že v tejto oblasti (jednoduchých slov) môžeme použiť iba také kritériá, ktoré vyplývajú iba z fonickej stránky slova. Ide tu o poznatky o radení hlások v rámci slabiky a slova.

Uvedieme v krátkosti tie poznatky, ktoré nám poslúžia ako podklad pre formulovanie vhodných pravidiel o rozdeľovaní slov.

1. Jednotlivé spoluhlásky majú rôzny stupeň zvučnosti (sonórnosti). Stupnicu od minima do maxima treba určiť pre každý jazyk osobitne. Pre slovenčinu platí toto poradie hlások, zadelených do skupín: a) *t, ť, p, k, c, č.* b) *s, š, f, ch.* c) *d, ď, b, g, dz, dž.* d) *z, ž, h.* e) *v.* f) *n, ň, m.* g) *r, l, ľ.* h) *samohlásky.* Hlásku *j* nemožno s určitosťou zadeliť do niektorej z týchto skupín, pretože sa málokedy vyskytuje v spojení s nejakou spoluhláskou.

2. V ľubovoľnom rade hlások s rozličným stupňom sonórnosti sú vrcholy relatívne najväčšej a relatívne najmenšej sonórnosti. Oba tieto vrcholy zásadne môžu tvoriť všetky hlásky bez ohľadu na stupeň svojej sonórnosti, pretože vrcholy sú dané iba relatívnym rozdielom od okolia. Ale v tom prípade, ak by maly stáť pri sebe dve hlásky rovnakého stupňa sonórnosti, musí byť plynulá artikulácia nejakým spôsobom prerušená, resp. artikulácia jednej z takýchto hlások nie je realizovaná normálne.

3. V spojení „vokál+konsonant+vokál" konsonant patrí k druhému vokálu, pretože toto užšie spojenie vyplýva z pod-

staty protikladu medzi samohláskou a spoluhláskou. V modernej fonetike definuje sa tento protiklad ako protiklad bezprekážkovej artikulácie a takej artikulácie, ktorá na začiatku prekonáva prekážku a až potom prechádza v nerušenú pozíciu, ale v tom už aj prestáva. Je teda priaznivejšie také spojenie týchto dvoch druhov artikulácie, pri ktorom vznikne plynulý prechod, t. j. spojenie: konsonant+vokál. Ak aplikujeme tento fonetický poznatok na ľubovoľné rady hlások, usúdime, že hranica slabiky vo fonetickom smysle slova padne na miesto pred hláskou, ktorá tvorí bod pomerne najmenšieho stupňa sonórnosti.

4. Pre ten prípad, ak medzi dvoma vokálmi stojí skupina konsonantov, platí pravidlo: Od bodu maximálnej sonórnosti po bod minimálnej sonórnosti môžu stáť hlásky iba v takom poradí, že ich stupeň sonórnosti klesá, a naopak, od bodu minimálnej sonórnosti po bod maximálnej sonórnosti zas len také hlásky, ktorých stupeň sonórnosti stúpa. Čiže v oboch prípadoch sa vytvoria ako by plynulé, presnejšie stupňovité prechody. Táto požiadavka fonického plánu je podkladom pre rôzne historické zmeny v skupinách konsonantov. Odchýlky od tohto pravidla vyskytujú sa v slovenčine iba na začiatku slova. Začiatok slova, ako s iného hľadiska aj absolútny koniec slova, je tým miestom, na ktorom sa vo väčšine jazykov sveta vyskytujú odchýlky od normálneho radenia foném. Jednako však je počet spoluhláskových skupín, prípustných na začiatku domácich slov, dôležitý pre našu otázku z čiste praktických dôvodov.

Podľa týchto fonetických skutočností môžeme teda objektívne zistiť hranice slabík. Tieto skutočnosti sa zakladajú na odborných poznatkoch a z praktických dôvodov žiada sa tu pribrať ešte nejaké konkrétne okolnosti. V smysle doterajších pravopisných zvyklostí môže tu ísť iba o konsonantické skupiny, prípustné na začiatku domácich slov.

Veľká väčšina konsonantických skupín, vyskytujúcich sa v hojnejšom počte na začiatku slov, vyhovuje uvedeným fonetickým požiadavkám. Okrem prípadov *vz-, vš-* všetky prípady, ktoré nevyhovujú týmto fonetickým požiadavkám, patria do skupiny *„s, z, š, ž+exploziva“*: napr. *st-, sp-, sk-, sť-, zd-, zb- šp-, šk-* ap. Hneď tu možno pripomenúť, že práve tieto prípady

tvorily najväčšie ťažkosti pri rozdeľovaní slov podľa etymologických zásad, ako sme to už vyššie uviedli. A práve pre zjednoznačnenie pravidiel o rozdeľovaní slov na slabiky je teda výhodné pridržiavať sa toho pravidla, ktoré je podložené hláskoslovnými pomermi na začiatku slov.

Na začiatku slov vyskytujú sa v slovenčine aj skupiny troch konsonantov. Z týchto skupín troch konsonantov nevyhovujú uvedeným požiadavkám fonetiky tie, ktoré sú obdobné spomenutým skupinám dvoch konsonantov. Tak napr. *str-, štv-, škr-, škv-, zdr-, zbr-* ap. V ojedinelých prípadoch vyskytujú sa aj skupiny *vzn-, vzd-, vžd-, lst-, mdl-*.

Po doterajšej úvahe súhrnne môžeme uviesť o našej otázke tieto závery:

V súhlase s doterajšími náhľadmi konštatujeme, že oddeľovať možno len také časti slova, ktoré tvoria slabiku. Slabika je určená fonetickými vlastnosťami pevného radu hlások, ktoré predstavujú fonickú stránku slova ako celku.

Zásadne treba rozlišovať slová složené od jednoduchých. Vyššie sme určili tento rozdiel tak, že za složené slovo pokladáme len také slovo, v ktorom sa vyskytujú aspoň dva samostatné slovné základy, dve samostatné lexémy. Pripomíname však, že tu ide len o dnešné chápanie významu slova ako celku, teda že tu nemožno mať ohľad na prípadné požiadavky etymologie alebo historickej gramatiky. Táto zásada nepodlieha nijakej inej požiadavke fonetických vlastností hláskového skladu slova, iba požiadavke slabičnosti. Hranica slabiky je v tomto prípade určená morfologickým švíkom, ktorý vo veľkej väčšine prípadov je celkom zrejmý. V opačných prípadoch oddeľujeme morfologické jednotky na základe analogie.

V rámci jednoduchého slova v uvedenom smysle základnou zásadou je tiež delenie na slabiky. V tomto prípade treba však určiť hranice na podklade fonetických vlastností hlások. Z čisto praktických dôvodov možno tu pripustiť odchýlky z ohľadu na prípustné konsonantické skupiny na začiatku slov.

Navrhovali by sme teda asi túto formuláciu pravidiel o rozdeľovaní slov:

1. V písme oddeľujeme len samostatné slabiky. Jednoslabičné slová nesmieme rozdeľovať.

2. Složené slová rozdeľujeme na morfologickom švíku, ak jednotlivé morfémy sú slabičné. Za složené slovo pokladáme len také slovo, ktorého složenie zreteľne pociťujeme podľa dnešného jazykového povedomia (jazykového citu). Niekoľko príkladov: *noc-ľah, kníh-kupec, kovo-priemysel, samo-vrah, pri-dobrý, nad-hodiť, pre-stavať, ne-jasný* ap. Taktiež rozdeľujeme takto: *roz-um, ob-lasť, ob-lek, ob-rat* ap. Ale nepatrí do tejto skupiny složených slov napr. príslovka *najmä*.

3. Nesložené jednoduché slová rozdeľujeme len na základe fonetickom. Neprihliadame k morfologickým švíkom (koreň, slovotvorná prípona, kmeňotvorná prípona, pádová prípona, osobná prípona). Teda pridržiavame sa týchto dvoch pravidiel:

a) Jeden konsonant patrí vždy do druhej slabiky: napr. *sla-ma, vo-da, prie-ko-pa, tla-čím, vo-la-jú* ap.

b) Konsonantické skupiny pripojujeme k druhej slabike, ak sa takéto skupiny častejšie vyskytujú na začiatku domácich slov. Ináč rozdeľujeme ich tak, aby na druhý riadok prišla taká skupina konsonantov, ktorá je na začiatku samostatných slov obvyklá. Niekoľko príkladov: *hlá-ska, stra-šlivý, čí-slo, ja-zda, tre-stať, če-ský, ru-ský, sa-dlo, my-dlo, rý-chly, do-brý, my-slieť, prie-my-slový, vý-my-sly, e-šte, me-dveď* ap. Taktiež: *ku-pec-ký, ne-mec-ký, pro-roc-tvo, oč-ko, bož-ský, muž-ský, žen-ský, ľud-ský, moc-ný, pán-stvo, po-han-stvo, ot-cov-ský, štu-dent-ský* ap.

Zdá sa, že týmto chápaním našej otázky podarilo sa nám zachovať z doterajších pravopisných pravidiel tie časti, ktoré boly jednoduché a odôvodnené, a že sporné a nejasné časti sme mohli nahradiť takým spôsobom, aby celá otázka bola riešiteľná s jednotného hľadiska. Uvedené pravidlá nie sú, pravda, celkom „jednoduché a veľmi ľahké", ale sú jednoznačné a možno ich aplikovať na všetky príklady domáce i cudzie. Bolo by žiaduce, aby sa predovšetkým praktici, ktorí čítajú náš časopis, vyjadrili k tejto otázke, ktorá síce nie je s hľadiska celého pravopisného systému prvorade dôležitá, ale iste je dôležitá v školskej praxi a v praxi vôbec.

A nakoniec pokladám za potrebné podotknúť, že uvedené riešenie našej otázky vracia sa v mnohom k náhľadu Ľudovíta Štúra o tejto veci, o čom sme sa obšírnejšie zmienili vyššie pri

rozbore doterajších náhľadov o rozdeľovaní slov. Táto úvaha je drobným príspevkom k súčasným snahám zreformovať náš pravopis v shode s terajším chápaním jazyka ako predmetu jazykovedy. Nijako nám nejde o reformu „za každú cenu", alebo „o reformu pre reformu", ale ide predovšetkým o to, aby sa výdobytky modernej jazykovedy uplatnily aj v rámci normatívnej gramatiky. Nekritické lipnutie na terajšom stave pravopisnej normy nie je s odborného hľadiska nijako odôvodnené, pretože normatívna časť gramatiky sa vždy spravuje podľa zamerania a výdobytkov teoretickej jazykovedy. Pekným príkladom na to je boj proti pravopisu a gramatike Ľ. Štúra od polovice predošlého storočia, ktorý bol vyvolaný nevídaným rozkvetom historickej gramatiky. Na druhej strane je však iste pravdepodobné, že aj dnešný protiklad teórie a praxe sa vyrieši kompromisom. Vyžiada si to praktický život.

Množný genitív vzoru r y b a

(Dokončenie)

JOZEF ORLOVSKÝ

Návrh na zmenu.

Pri tvaroch gen. pl. typu r y b a stretávajú sa učitelia slovenčiny s veľkými ťažkosťami, čo zaviňujú najmä nepotrebné dvojtvary alebo nedôslednosť. Ide napr. o dvojtvary: *pošva//pošiev* i *pošví, rakva//rakiev//rakví,* no pri slove tohože typu *podošva* je prípustný iba tvar *podošví* miesto *podošiev.* Ďalej je tu problém niektorých slov so spoluhláskovými skupinami, pri ktorých sa gen. pl. vôbec neuviedol; sú to napr. *astma, kliatba, čremcha, sepsa, synopsa, medaila, ampla* ... Zaviedol sa tiež celkom neprirodzený genitívny tvar, ako je *zora//zôr, burza //burz, busta//bust.* Toto je jedna z ťažkostí, ktoré z budúcich opravených Pravidiel sa musia odstrániť a celú otázku treba riešiť jednoduchšie a praktickejšie. Preto na uľahčenie poučiek navrhujeme v tvaroch gen. pl. tieto zmeny:*

* Tvary, ktoré tu autor navrhuje, nemožno všetky prijať bez výhrad. To je len jedno z možných riešení. *Red.*

I. Podstatné mená bez spoluhláskovej skupiny.

1. Pri všetkých cudzích, už zdomácnelých menách, zakončených na *-eta,* keďže sú veľmi časté, zaviesť tvar so zmenou *-e-* v *-ie-: koketa//kokiet, blanketa//blankiet, reneta//reniet, korveta//korviet, kyveta//kyviet* (v Pravidlách ich niet); pri menách, kde pred *-eta* stojí ešte jedna samohláska, ponechať tvar s pôvodným *-e-: silueta//siluet, Henrieta//Henriet* . . .

2. Slová, zakončené na *-esa,* ponechať s krátkou korennou alebo kmeňovou samohláskou *-e-: finesa//fines,* teda aj *delikatesa//delikates* miesto terajšieho *delikaties, adresa//adres* miesto *adries* . . .

3. Slová, končiace sa na *-ela,* ponechať s pôvodným *-e-* aj pri slovách *citadela, parcela, cela, gazela, Dardanely* . . ., teda gen. pl. bude mať tvary *citadel, parcel, cel, gazel, Dardanel* miesto *citadiel, parciel, ciel, gaziel, Dardaniel* . . .

4. Pri ženských krstných menách, vychodiacich na *-ela,* zaviesť tvar s príponou *-í,* ktorý je bežný aj v hovorovej reči: *Ela //Elí, Angela//Angelí, Adela//Adelí, Gizela//Gizelí* . . .

5. Mená na *-ola* zdĺžiť v *-ô-: hyperbola//hyperbôl,* ako je *epištôl;* pri type *viola* ponechať iba tvar *viol* ako *gloriol* a odstrániť druhotvar *violí* . . .

6. Pri menách typu *podošva* zaviesť iba jeden tvar, a to bez prípony, so vsuvným *-ie-: podošiev, rakiev, pošiev, mrkiev...*

7. Doterajší tvar *výhier, výziev* pre zachovanie platnosti rytmického zákona nahradiť tvarmi s *-e-: výher, výzev* . . .

8. Pri menách *busta, burza* zaviesť množný gen. bez prípony s *-ú-: búrz, búst* . . .

II. Podstatné mená bez spoluhláskových skupín.

1. Pre dôslednosť v slove *vloha* zdĺžiť korennú samohlásku *-o-* na *-ô-: vloha//vlôh,* ako je *sloha//slôh* . . .

2. V slovách *pomsta, bona, epocha, antilopa, anekdota* uvádzajú Pravidlá tvary gen. plur. *pomst, bon, epoch, antilop,* ktoré nie sú vôbec ničím odôvodnené, a preto treba uzákoniť: *pômst, bôn, epôch, antilôp, anekdôt* . . .

3. V slovách *zora, konopa* celkom neprirodzene znie terajší druhotvar gen. pl. *zôr, konôp* miesto *zorí, konopí* . . .

4. Od slova *manna* mal by znieť gen. plur. *mánn*, čo je v slovenčine neobvyklé (dve *nn* v absolútnom konci slova), a preto ho navrhujeme písať s jedným *-n: mana*, práve tak aj *Ardeny, Argony* ...

5. Po hláske *-r-* ujíma sa teraz hodne prípona *-í*, bolo by preto treba miesto *opatier* uzákoniť *opaterí, pokorí, dôverí, potvorí, stvorí, vierí* ...

6. Pravidlá uvádzajú gen. pl. *artičók, nót, synagóg, kóf, dóg*, ktoré treba zameniť tvarmi *artičôk, nôt, synagôg, dôg, kofí*, keďže *-ó-* je v spisovnej slovenčine cudzou hláskou.

7. Od slova *zábezpeka* zaviesť tvar *zábezpiek* a od *aula//aulí, Paula//Paulí.*

III. Podstatné mená so spoluhláskovou skupinou.

1. Pri menách so spoluhláskovou skupinou zaviesť dôsledné tvary, pri ktorých sa korenná hláska dĺži. Ide o mená *plachta, buchta*, ktoré budú mať tvar podobný ako *juchta//júcht, šachta //šácht*, teda: *plácht, búcht; kompa//kômp, pompa//pômp*, ako je *lampa//lámp, pumpa//púmp; plomba//plômb, hekatomba//hekatômb, katakomba//katakômb* ako *bomba//bômb, gamba// gámb; holba//hôlb, kolba//kôlb, prilba//prílb*, a nie *prilieb* ...

2. V cudzích menách so skupinou spoluhlások, ktorá neznáša vsuviek, korenné alebo kmeňové hlásky *-o-, -e-* nedĺžiť, ale ponechať ich bez zmeny: *revolta//revolt, sorta//sort, renta// rent, sepsa//seps, synopsa//synops, sexta//sext*, teda aj *sekta// sekt*, a nie *siekt, anonsa//anons*, a nie *anonsí*, ale *elipsa//elíps, seansa//seáns*, a nie *seansí, sepsa//seps, synopsa//synops* ...

3. V slovách so spoluhláskovými skupinami *-nb-, -rv-, -tb-, -rb-, -čb-, -ňv-, -jm-, -dch-, -mch-, -jb-, -ľg-, -jz-, -mpl-, -stm-, -jd-* zaviesť tvary s príponou *-í: ženba//ženbí, klenba//klenbí, honba//honbí* (od týchto slov Pravidlá neuvádzajú gen. pl.); *larva//larví* miesto *lárv, verva//verví; kliatba//kliatbí, siatba// siatbí* (Pravidlá neuvádzajú gen. pl., Czambel má v Rukoväti 51 gen. pl. k slovu *kliatba//kliatob*, ktorý dnes znie dosť násilne); *sberba//sberbí, merba//merbí; lučba//lučbí, liečba//liečbí; paňva//paňví, kaňva//kaňví; ujma//ujmí; nádcha//nádchí; čremcha//čremchí; sejba//sejbí; Oľga//Oľgí; Lujza//Lujzí, špajza//*

špajzi (ľud.); *ampla//ampli; astma//astmi* ako *tma//tmi, hojda// hôjd, lojda//lôjd.*

V nových opravených Pravidlách bude treba uviesť gen. pl. nielen pri bežných, známych slovách, ale najmä pri slovách, kde by sa mohla vyskytnúť pochybnosť pri jeho tvorení.

Názvy pririeknutých obcí pri Bratislave

JÁN STANISLAV

Tri obce — *Oroszvár, Horvát-Járfalu, Duna-Csun* — rozhodnutím mierovej konferencie sa dostávajú k Československej republike. Našu verejnosť bude iste zaujímať, ako sa tieto obce budú úradne volať. S menom *Oroszvár* si poradí každý, kto vie trochu po maďarsky a vie, že *orosz* značí ‚Rus, ruský' a *vár* ‚hrad'. Pri druhých dvoch bude v rozpakoch. Pozrime bližšie všetky tri mená!

1. *Oroszvár.*

Oroszvár sa po nemecky volá *Karlburg,* chorvátsky *Rosvar,* latinsky *Carloburgum.*

Výklady tohto mena sú rozličné. Sosbieral ich Elemér Schwartz v knihe *A nyugatmagyarországi német helységnevek* (Budapest 1932, 122—3). Pripomína, že sa maďarské meno vyskytuje už u Anonyma (XIII. stor.). Podľa ľudového poňatia meno je podľa Rusov, ktorých tu usadil knieža Zoltán r. 946. Viedenský historik XVI. storočia Lazius hovorí, že na tomto mieste v rímskej dobe stála rímska *Gerulata,* ktorú zničili Germáni a na jej mieste postavili *Gerlaburg,* ktorý neskôr premenovali na *Gerlburgum* a potom na *Carloburgum.* M. Bél sa tiež zaoberal týmto menom. Podľa neho máme tu za základ *orosz* podľa Rusov, ktorí sa v Uhorsku usadili za kráľa Kolomana a bývali kráľovskými ‚vrátnikmi' a že s tým súvisí aj sloveso *orozni* ‚kradnúť'. Tu vraj žili takí ľudia, ktorí ohrožovali svoje okolie rabovaním, a preto obec dostala toto meno. Podľa Béla nem. *Karlburg* je prekladom *Oroszváru,* lebo

Karl- — *Kerl-* znamená nielen ‚animosus, fortis, fidelis', ale slúži aj na označenie „všelijakého naničhodného ľudu" (ad omne genus ignominiae). Takto M. Bél.

Podľa ľudového vysvetľovania *Karlburg* má meno podľa kráľa Karola III. Dala mu ho vraj rodina Zichy, lebo Karol III. často a rád sem chodil na poľovačky.

To sú staršie dohady. Schwartz k nim poznamenáva, že vo svetle vedy otázka stojí celkom inakšie. Donáša historické doklady, ktoré sú poruke a ktoré sosbieral Csánki (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* III, Budapest 1897, str. 676). Záznamy sú tieto: *Vruzwar* 1240, 1303, 1306, *Vruzvar* 1262, Villa *Vruzwar* 1305, *Vruzwar* 1315 (*Mon. Strig.* II, 714), *Orozwar* 1410, 1422, 1426, 1430 atď., *Kerchenburg* 1416, *Karolburg* 1423, Oppidum *Orozwar* 1439, 1478, *Kerhenburg* alis *Orozwar* 1449, *Orozfalw* 1474; vlastné doklady Schwartzove: Castellum *Orozwar* 1478, 1550, *Orosszvár* 1649, *Oroszvár* 1659, 1674, *Oroszvar sive Karlburg* 1696, *Oroszvár-Kadlburg* 1773. Uvádzame ešte doklady: *Vruzwar* 1278 (*Mon. Strig.* II, 88) a 1315 (ib. 714).

Schwartz poznamenáva, že nemecké meno sa vyskytuje od XV. stor. a nemá nič spoločné s Karolom III. *Kerhenburg* je podľa neho prepísanie a má sa čítať *Kerlenburg* (cituje: M. Bél, *Compendium* 29 a n.). Podľa neho *Karl-* a *Kerl-* sa kryjú a etymologicky patria k sebe; nemecký a maďarský názov sú od seba nezávislé. Nemecké meno — podľa Schwartza — pochodí od nejakého *Karla*, ktorý bol jeho majiteľom a zaslúžil sa o rozkvet hradu, resp. mesta.

El. Moór (*Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen,* Szeged 1936, 136) myslí, že nemecké meno vzniklo ľudovou etymologiou z maď. *Oroszvár,* t. j. *rossz* ‚zlý' a už v staršej nemčine malo *Karl—Kerl* pejoratívny vedľajší význam. Poukazuje na to, že aj Chorváti prevzali meno vo forme *Rosszvár* ‚zlý hrad'. Moór ďalej poznačuje, že pisári XV. stor. pokladali meno za príliš prosté, a preto ho dva razy opravili na *Kerchenburg,* čo značí ‚Karrenburg' (porov. nem. *Karren* ‚koč, kára').

Zdá sa, že Moórov výklad je správny. Je to vlastne výklad M. Béla.

Je otázka, ako bolo možné, že sa tak ďaleko na slovanskom západe vyskytuje ‚Ruský hrad'. Nie je to však nič zvláštne. Starých býv. ruských osád po býv. Uhorsku je dosť veľké množstvo. Anonymus hovorí, že už s Álmosom, vojvodom, s ktorým Maďari prišli do dunajskej kotliny, prišlo veľa Rusov (kap. 10). J. Melich (*A honfoglaláskori Magyarország* 155 a n.) poukazuje na to, že v býv. Uhorsku skutočne boly ruské osady, napr. aj v Novohrade (Nagyoroszi).

Takou ruskou osadou bol aj Oroszvár. Moór (259) hovorí, že v časnej arpádovskej dobe boli tu osídlení Rusi ako strážcovia na zabezpečenie dôležitej hlavnej cesty Altenburg (Magyar-Óvár)—Hainburg—Viedeň. Podľa nich hlavné miesto tejto oblasti dostalo meno Oroszvár ‚Ruský hrad'. Moór poukazuje aj na to, že na spomenutej ceste medzi Óvárom a Oroszvárom je viac slovanských miestnych názvov; uvedieme ich v spise *Slovenský juh v stredoveku* na str. 184 a n.

Meno *Oroszvár* nie je tu jediným názvom, ktorý ukazuje na Rusov. R. 1266 sa pri ňom spomína *vallis Olona* (Száz. 1906, 630). Moór (39) toto meno správne vysvetľuje ako ruské **Olenja (doroga)*, t. j. ‚Jelenia (cesta)'. Tento výklad prijíma aj Kniezsa (*AECO* IV, 331, pozn. 115). Kniezsa upozorňuje aj na to, že sa tu našly neobyčajne veľké kostry dlholebých ľudí (cituje: *A Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet emlékkönyve a honfoglalás ezredéves ünnepélyének emlékére,* Magyaróvár 1898, 245). O týchto kostrách sa myslí, že sú pozostatkami týchto Rusov (Kniezsa).

Slovom, ide tu skutočne o pôvodne ruskú lokalitu. Jej slovenské meno by dnes malo byť *Ruský Hrad.*

Zaujímavé je, že Oroszvár sa r. 1450 stal majetkom mesta Bratislavy (Csánki, l. c.). História sa teda opakuje.

2. *Horvát-Járfalu.*

Horvát-Járfalu sa po nemecky volá *Kroat.-Jahrendorf,* z neho aj maď. *Jándorf,* chorv. *Jandrof.*

Toto nie je pôvodné meno tejto obce. V stredoveku sa obec volala: villa *Ban* 1208, 1266, *Baan* 1235—41, terra *Baan* ok. 1296, *Bayn* 1315 (*Mon. Strig.* II, 714); doklady uvádza Csánki

III, 678. Obec *Bán* identifikuje s *Horvát-Járfalu* El. Moór (o. c. 135, pozn. 60).

R. 1266 (*Száz.* 1906, 631) sa obec uvádza takto: ...et tertia ville magistri Conradi, que *Ban* nuncupatur, ubi incipit tenere metas cum eadem villa *Ban*...

R. 1267 ju kapitula v Bratislave predáva bratislavskému občanovi Kocnebariovi (*Mon. Strig.* II, 629). R. 1315 Stephanus, filius Petri de Vruzwar et domina Seppencia, filia Siluestri de Seerk (zaniklý *Zvěrk-*), Relicta Michaelis, filij Gestreed *(Gostirad),* predávajú časť zeme *Bán* pri Kopčanoch Kochebariovi (listina kapituly v Bratislave v *Mon. Strig.* II, 714). Lokalizácia je tu takáto: ...ab inferiori parte uille Koche (Kopčany) memorate adiacentem, *Bayn* uocatam...

Doklad z r. 1208 Szentpétery (*Regesta* I, č. 236) identifikuje s Bánfalu pri Neziderskom jazere.

Toto meno súvisí očividne so subst. *bán* ‚pán, vládca', ktoré samo je mongolsko-tureckého pôvodu, z *bojan,* a prešlo do slovančiny a odtiaľ aj do maďarčiny. O tom *MESz* I, 267—8; aj prof. Melich (*MNy* VIII, 248) bol toho názoru, že podst. meno prešlo do maďarčiny zo slovančiny. Etymologicky sem patria zpomedzi slovenských názvov meno obce *Bánová,* maď. *Bán*falu, pri Žiline, a *Bánová,* meno lúky, na ktorej stál zemiansky kaštieľ v Lipt. Sv. Jáne. Nepatria sem *Bánovce nad Bebravou* (meno je z *Ben* ‚Benedikt': *Ben* 1232, Šmilauer, *Vodopis* 94) a ani *Bánovce nad Ondavou,* ktoré sa spomínajú ako *Bayonuch* 1344 (*Magyarorsz. vm. és v. Zemplény vm.* 21), t. j. z os. m. *Bojan.*

Obec *Bánová* sa spomína ako *predium bani* r. 1208 (Šmilauer 66).

Obec *Bán* v Mošonskej stol. bola majetkom opátstva v Libényi *(Lubín);* uvádza to Csánki (o. c.) a myslí pritom, že obec neexistuje a že ležala pri Rajke, Oroszvár atď. popri Dunaji. Podľa kontextu listiny z r. 1266 (*Száz.* 1906, 631) ide zrejme o Horvát-Járfalu, ako to myslel Moór.

Okrem Chorvátskeho Jahrndorfu je tu aj Nemecký Jahrndorf. El. Schwartz (o. c. 99) hovorí, že táto dvojitá (sic!) obec sa v XV. stor. objavuje ešte pod jedným menom a že sa vtedy volala *Jerendorf* (sic!) 1525. Hovorí, že sa meno od tých

čias mení: *Jarondorf* 1432, *Jarendorf* 1437, *Jerendorf, Jarondorff* 1451, *Garendorf* 1455, *Jarondorff* 1550, *Jarndorf* 1570, 1571, *Jarendarff* 1600, *Német Jandorff* 1649, *Horváth Janadorff* 1659, *Germanicum Jandorff, Croatium Jandorff* 1674, *Horvath, German Jandorf* 1680, 1696, *Teitsch Jadndorf* na pečiatke zo XVII. stor., *Német-, Horváth-Jándorff,* resp. *Teütsch-, Krabatisch-Jandorff* 1773, *Jarendorf* 1808.

Schwartz ďalej poznamenáva, že meno nepochodí zo slovan. *jarak* ‚jarok', lebo nemecké obyvateľstvo je pôvodnejšie, ale patrí k nemeckému osobnému menu **Gari, Gero,* ktoré je z germ. *Gaisas-,* ‚Ger, Wurfspeer', ‚kopija na hádzanie'. Zmena *g* — *j,* poznamenáva, je častá v strednej hornej nemčine. Uvádza ako pokrvné tieto mená: *Garmann* — *Jahrmann, Gehrmann* — *Jermann.* M. Schönfeld (*Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen,* Heidelberg 1911, 101) uvádza meno *Gaisio, Gaiso* ako pokrvné so sthn. *Gêro, Kêro.*

Inakší výklad má El. Moór (*WM* 134—5). Uvádza toto meno už zo XIV. stor. ako *Gerrendoerf* 1393 (H., II, 1, 8, t. j. Házi Jenő, *Sopron szabad királyi város története* I—II), ale kladie predeň otáznik. Týka sa to Nemeckého Jahrndorfu. Tento sa podľa neho spomína r. 1266 (*Száz.* 1906, 630—31) ako *Geud.* Malo by to byť deminutívum k maď. *Győ* a bolo by to maď. osobné meno tureckého pôvodu (Németh, *MNy* 24, 159). Z nejakého stmaď. **Gyëüdi* by bolo vzniklo sthn. **Jeidendorf* > *jadndorf* > *ja'n-* > *jăn-;* poznamenáva, že redukované *d* sa v písme môže označovať ako *r,* hoci je možný aj predpoklad hláskoslovného vývinu. Toto meno prešlo do nemčiny — podľa Moóra — medzi rokmi 1000—1150, a to podľa reflexov stmaď. *ëü* — nem. *a.*

Máme tu teda dva výklady. Rozhodnúť, ktorý je správnejší, musia germanisti a ugrofinisti. Príznačné je, že táto obec dostáva nemeckú formu mena približne v rovnakom čase ako Oroszvár. To by ukazovalo na to, že Nemci sem prenikli okolo XV. stor. Títo mohli obec, resp. dve obce Jahndorf premenovať podľa nejakého významného činiteľa. Pri obci Horvát-Járfalu totiž neprichádza do úvahy maďarské meno *Geud,* ktoré sa vzťahuje len na Német-Járfalu. Tu teda Nemci dali obci ten istý názov, aký dali obci Német-Járfalu a neodvodili ho z *Bán.*

To by mohlo poukazovať na samostatné nemecké pomenovanie pri oboch obciach, t. j. mená môžu byť z nem. *Gero*.

Meno *Bán-* je v Mošonskej stolici aj v jej juhozáp. kúte. Tu je *Bánfalu,* resp. *Mosonbánfalva*. Táto obec sa objavuje aj pod menom *Apelton: Apathlan* 1410, 1446, *Apotlan* 1579, *Apethlonensis* 1643, *Apatlan* 1659, 1674, 1680, 1696, *Apetlon* 1773, *Apetlon* v March- oder Hotter-Büchl zo XVII. stor. a v archíve opátstva v Heiligenkreuzi (Schwartz, o. c. 253). Meno patrí k maď. *apát* ‚opát' a znamená ‚bez opáta'. Schwartz poukazuje na spor, ktorý trval niekoľko storočí medzi Illmicom a Bánfalvou o rozhraničenie opátskeho majetku v Pátfalve, z ktorého nakoniec vysvitlo, čo je opátsky majetok, a čo nie. Tak by bol vznikol názov *Apátlan,* ktorý si Nemci prispôsobovali hláskoslovne. To je možný výklad.

Nás tu však zaujíma, že sa obec ešte predtým volala nielen *Bánfalva,* ale *Vitézfölde:* Terra seu poss. *Vytezfelde*... al. nom. *Banfalva* 1318, neskôr *Banfolua* 1361, *Bandorff* 1550 atď., *Bamffalwa* 1649, *Banfalu* 1773.

Vitéz- patrí k menu *vitéz,* ktoré v maď. pochodí zo slovan. *vitäz* < *vitędzь* ‚víťaz', a značí ‚víťaz, bohatier' i ‚miles, miles curiae' (S i m o n y i, *NySz* 1221, A l e x i c s, *MNy* VII, 211). Slovo *bán* v novšej dobe značí ‚dominus, praeses regni' (Bernolák), ‚dux, dominus, princeps, prorex' atď. (*Rječn.* I, 169). Významy oboch mien sú teda veľmi blízke. Pri mene *bán* ide, pravda, v Chorvátsku a v Uhorsku o špeciálnu inštitúciu a teda jazykovo o zlepšenie významu. Ak sa teda tá istá obec volá *Vitézfölde,* ‚iným menom' *Bánfalva* ‚Bánova obec', je ľahko možný predpoklad, že v starej maďarčine za slovan. *bán* (v staršom štádiu) sa používalo *vitéz*. Priamych dokladov na to, nakoľko viem, niet. Ak *bán* prešlo do maďarčiny zo slovančiny, je otázka, či *vitéz* práve v našom prípade nie je prekladom slovanského *bán*. Aj to by ukazovalo, že *Bán*-falva by bola slovanského pôvodu. Všetky susedné obce sú naozaj slovanského pôvodu: *Ilmic, *Ilmovьcь, Pomogy, *Pomedza, Pát*falu (porov. poľ. *Patowiec*) atď. Aj toto ukazuje, že je viac ako pravdepodobné, že aj *Bán*falva je pôvodne slovanského, resp. slovenského pôvodu. Keby *bán* v XIV. stor. bolo existovalo v maďarčine ako obecné meno, dosť ťažko by bolo pochopiť, prečo sa

vyskytlo druhé, maďarské meno obce, *Vitézfölde,* ktorého základ je významoslovne taký blízky základu mena *Bánfalva.*

Tvorenie s *-falva* patrí, pravda, Maďarom. Pritom obec nemusela byť maďarského pôvodu, ako o tom svedčí prípad obce *Bánová* pri Žiline, ktorá sa po maďarsky volá *Bánfalu.* Pri Žiline, pravda, Maďarov niet.

Všetky tieto úvahy poukazujú na správnosť predpokladu Melicha a Gombocza, podľa ktorých *bán* prešlo do maďarčiny zo slovančiny, pretože doteraz niet dokladov na to, že by mongol.-tur. *bojan* bolo prešlo do maďarčiny rovno, resp. bez prostredníctva.

Z toho nám vysvitá, že starý názov obce Horvát-Járfalu, t. j. *Bán* je slovanského, správnejšie, slovenského pôvodu.

Navrhujem, aby sme sa vrátili k tomuto menu obce a aby sa volala *Chorvátske Bány.* Meno *Chorvátsky Bán* by nebolo dosť príhodné, pretože by upomínalo na inštitúciu ‚chorvátskeho bána'. Tvar *Bány* mohol byť bežný u Slovanov, resp. Slovákov v časnejšom stredoveku. Maďarčina koncové *-y, -i* eliminovala dôsledne. To znamená, že keď sa Maďari stretli s názvom *Bány, Báni,* prebrali ho vo forme *Bán.* Tvar *Bánová* a pod. neodporúčam, pretože takýchto mien je na Slovensku viac a mohly by vzniknúť nedorozumenia. Pre event. tvar *Bánice* nemáme opory v historickom materiáli. Najlepší je teda tvar *Bány.*

3. *Csun.*

Csun, Dunacsun, Csuny, Csúny, po nemecky *Sandorf,* chorvátsky *Čunovo,* spomína sa ako *Chun* 1232, *Chuun* 1318, *Swndorff, Swndroff* 1451 (Csánki III, 679), *Sandorf* 1773 (takto aj Korabinsky a Lipszky), *Sarndorf* šp. m. (Moór, *WM* 146). Starší tvar sa znova zjavuje r. 1550 ako *Chwn,* r. 1570|71 *Chun,* potom *Czun* 1659, *Csun* 1680, 1696, *Csunn* — *Sandorf* 1773, ďalej *Sarndorf, Schandorf* (El. Schwartz, *A nyugatmagyarországi német helységnevek* 80).

Schwartz hovorí, že podľa obecného kronikára *čún* znamená chorvátsky ‚člnok' a že teda *Csúny* je vlastne *Csónakfalva* (maď. *csónak* je zo slovan. *čьlnъkъ*) a že nem. *Sandorf*

je za staršie *Sanddorf,* t. j. k nem. *Sand* ‚piesok'. Schwartz má pravdu, keď odmieta tieto etymologie. Poukazuje na to, že nemecké meno pochodí z maď. *Chuun* 1451 *(Čúň).* Určuje hláskoslovnú vývinovú cestu z maďarčiny do nemčiny. Toto môže byť správne. Aj podľa Moóra (*WM* 146—7) nemecký názov je v nejakom vzťahu k maďarskému. Ani Schwartz a ani Moór nevysvetľujú však, z čoho pochodí *Csúny* v maďarčine. Meno však z maďarčiny nepochodí. Uveďme si v čes. priezviská *Čunát, Čuňát,* miestne názvy *Čunov, Čunín,* poľ. miestny názov *Czuniów* (Černý—Váša, *Morav. jména místní* 61, Kotík, *Naše příjmení* 49), čes. subst. *čuně, čuník* ‚prasa', sloven. *čunča,* ‚prasa', *čuňo* ‚prasa' (v personifikácii). Uvedené miestne názvy *Čunín* atď. by poukazovaly na pôvod z osobného mena *Čuna* alebo azda aj *Čun* (pri *Čunov*). Možno, že aj náš názov pochodí z osobného mena. Zdá sa však, že tu ide skôr o skutočné zvieracie meno. V okolí máme pri Oroszváre spomenutú vallis *Olona,* z **Olenja* ‚Jelenia'. V neďalekom susedstve pri Bezeni a Rajke zanikla obec *Zerk* 1266 (*Száz.* 1906, 629). Uvádza ju Moór (*WM* 60) a meno vysvetľuje z osobného mena *Zvěrьk(o)* alebo z apelatíva *zvěrь.* Pretože tu ide o niekoľko názvov z toho istého sémantického okruhu, medzi ktorými *Olona* nemôže byť osobným menom, najpravdepodobnejšie asi je, že základom nie je osobné meno ani pri týchto, lež budeme tu mať pôvodne apelatívum.

Mohlo by sa predpokladať, že je tu súvislosť s maď. adj. *csunya* ‚mrzký', ktorého pôvod nie je jasný (*MESz* I, 1214—5). Je otázka, či nepochodí zo slovan. *čuňa.* Vidíme tu celý systém slovanských mien zo zvieracieho okruhu. Vzhľadom na túto štruktúru a na obdobné mená inde u Slovanov náš názov môžeme pokladať od pôvodu za slovanský, resp. bližšie slovenský. Je však možné, že sa k základu *čun-,* ktorý u nás znamená ‚prasa', tvorily aj osobné mená. V Čechách sú napr. priezviská *Vopička, Hovádek, Telátko, Svinka, Prase, Prasátko, Jalovička, Kravka* a pod. (Kotík, o. c. 156—7), v sloven. *Koník, Koza, Kuna, Klačko* a pod.

Slovom, ide tu očividne o slovanský názov. Starých slovanských, presnejšie slovenských názvov je tu viac. Hneď aj susedná *Rajka* je sloven. pôvodu (porov. na Slovensku *Rajec*).

Pri ňom ležal *Kalló* (*Kallo* 1267), z **Kalov*. Dodnes je tu hneď *Bezenye* (*Bezene* 1267), z **Bъzьnje* alebo **Bъzьnja*, k *bъzъ* ‚baz, bez' (M o ó r, ib. 21), ako sloven. *Bzince, Bzovík, Bzenica, Bziny, Bezinka* atď., slovin. *Bezena,* srbch. *Bezenica* (Imenik-Registar I, 41); možno, že je tu vôbec pôvodne *Bezena,* lebo v maďarčine sa *-n(a)* mohlo zmeniť v *-ny(e)* (ako *Brana* v *Baranya* a pod.).

Tunajší Chorváti užívajú dnes tvar *Čunovo.* Tento tvar sa môže nechať ako úradný termín, event. korenné *-u-* by mohlo byť dlhé, ale nie je to nevyhnutne potrebné.

Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny

JÁN CHRIPKO

O n o m a t o p o j a.

Podstata onomatopoje.

O n o m a t o p o j a sa zpravidla chápe ako *priame napodobňovanie prírodných zvukov (hukov) ľudským hlasom.* Zdrojom napodobnených (reprezentovaných) zvukov sú dojmy sluchové a zrakové. Pri dojme zrakovom ide, pravda, nie o napodobnenie zvukovej skutočnosti, ale o napodobnenie sluchového klamu. Optické vnímanie prisúdi pravdepodobne analogicky akustickú vlastnosť neakustickému dianiu. Takéto stavy sú halucinačné, ale v pomere k vnútornému procesu človeka sú práve tak napodobnením prírodných zvukov, ako sú nimi reprezentované zvuky skutočné. Nie je vylúčené, že i dojmy čuchové môžu privádzať halucinačné zvuky a tak nás nabádať k napodobňovaniu.

Je tu otázka, kedy sú napodobnené zvuky objektívne (skutočné) a potom, ktoré sú vedomé. Napr. onomatopoické alebo imitatívne interjekcie *(pif, paf, bum),* hoci majú formu zvolaciu, nepatria k subjektívnym alebo k projektívnym interjekciám. Sú čisto objektívne ako iné čiastky reči, predovšetkým sloveso, ktoré sa veľmi často nahrádza interjekciami tak v slovenčine, ako aj v iných jazykoch.

V tejto súvislosti treba najprv presne vymedziť pojmy

subjektívny a *objektívny*. Keďže *reč* je výtvor človeka, *je vlastne subjektívna;* hovoriaca osoba zachycuje i reprodukuje, resp. len reprodukuje, a teda jej reč nemôže byť objektívna. Hovoriaci len reprodukuje vonkajší svet tak, ako ho sám vníma a chápe, teda podáva ho podľa svojho chápania, subjektívne. A ak dopustíme, že reč je subjektívna, musíme uznať, že aj časti reči, teda aj interjekcie, sú subjektívne. Preto vo vedeckej terminológii (lingvistickej) nemal by sa vlastne používať termín ‚objektívny', pravda, len v priamej súvislosti s podstatou samej prirodzenosti jazykových faktov. Na druhej strane však *môžeme hovoriť o ich objektivite vo vzťahu na ich príčinu.*

O *imitatívnych* interjekciách môžeme tvrdiť, že ako všetky ostatné vnímané fakty aj tieto interjekcie sú v povedomí človeka chápané subjektívne, čiže človek si ich skresľuje, predstavuje podľa svojho chápania. Ale vzhľadom na príčinu, ktorou sú vyvolané (je to vonkajší proces, ktorý vnímame zrakom a sluchom) a vzhľadom na úmysel (človek vedome a úmyselne napodobňuje prírodu) sú objektívne.

T e s n i è r e[1] na rozdiel od interjekcií subjektívnych, ktorými vyjadrujeme vnútorný proces, nazýva tieto interjekcie *reprezentatívnymi,* pretože nimi napodobňujeme, opakujeme, čiže reprezentujeme (znovu predstavujeme) vonkajšie procesy.

Dôležitý je aj problém, či takéto napodobňovanie počutých zvukov je úmyselné, čiže či vydávané zvuky sú vedome kombinované a napodobňované so zvukmi počutými, s dojmami sluchovými. Podľa W u n d t a[2] počutý zvuk úplne mimovoľne vyvolá pohyb hovorových orgánov a ten sám od seba utvorí analogický zvuk počutému zvuku. Shoda vydaného zvuku s počutým by nebola chcená. J i r á n i zastáva názor Paula a Wegenera, že „tyto zvuky přičleněny jsou již hláskovému systému určitého jazyka, což svědčí proti mimovolnému vzniku jejich".[3] Myslíme, že takéto podopieranie náhľadu nie je dostatočné. Pričlenenie k hláskovému systému mohlo byť hodne mimovoľné, i keď azda nebolo celkom mimovoľné, pretože v podvedomí človeka k ustá-

[1] L. T e s n i è r e, *Sur les classification des interjections,* Brno 1934.

[2] H. W u n d t, *Völkerpsychologie. I.—II. Band: Die Sprache.* Leipzig 1911—1912.

[3] Otakar J i r á n i, *Skladba jazyka latinského,* str. 41.

lenému určitému počtu hlások a ich kombinácií mohly sa utvárať kombinácie veľmi blízke. Najmä pri silných vonkajších dojmoch iste sa utváraly napodobňujúce zvuky hodne mimovoľne. Jiráni podopiera svoje tvrdenie shodou prirodzeného zvuku so zvukom slovným, napr. pri menách vtákov, ktorých mená sú zväčša podľa prírodných zvukov, aké vydávajú títo vtáci, pravda, s príslušnými mennými sufixami (*kukučka* ap.).

Wundt svoje tvrdenie (mimovoľnosť) podopiera onomatopoickými výrazmi, ktoré označujú pohyby, nesprevádzané zvukom. Ale Jiráni pochybuje, či takéto interjekcie sú pôvodné, či predstavu zvuku nechápeme vo význame slova. Hovoriaci istotne môže neakustický dej preložiť do sféry akustickej, napr. nezvučný pád môže nahradiť interjekciou, vystihujúcou pád telies, sprevádzaný zvukom.

Napodobneniny činnosti, ako je jedenie, cicanie, mľaskanie, fikanie, fúkanie ap. pomocou zvukových výrazov, označujeme termínom *zvukové obrazy* (nem. *Lautbilder*). Onomatopoické výrazy a zvukové obrazy vyznačujú sa fyziologickou príbuznosťou pohybov. Medzi vlastnou onomatopojou a zvukovými obrazmi je ten rozdiel, že *pri onomatopoji ide o napodobnenie prírodných zvukov samých* a až ich prostredníctvom aj o napodobnenie činností, ku ktorým sa tieto činnosti družia, kým *pri zvukových obrazoch ide predovšetkým o napodobnenie príslušných činností,* a to najprv pohybom patričných častí hovorových orgánov a až sekundárne pridruženými hláskovými (zvukovými) prvkami.

Najstaršie onomatopoické interjekcie boly asi jednoduchšie, ako sú dnešné. Boly to iste priechodné zvuky medzi štádiom nemoty a hovoru. Iste len postupom a konvencionalizáciou s formálnej stránky staly sa prípadne až dnešnými onomatopoickými interjekciami, ktoré so starými majú spoločný len azda dominantný charakter, ktorým rozumieme najexpresívnejšiu zložku daného výrazu.

Prastaré nedokonalé zvuky, ktoré sa vo svojej podstate asi nelíšia od zvukov zvierat (líšia sa len azda stupňom), boly základom a pravdepodobne sú stálou časťou zdrojov reči. Rozhodne však pomerne veľká časť dnešného slovníka nemá vôbec onomatopoický základ. Pretože však mnohí bádatelia podceňujú

onomatopoický prvok reči, žiada sa upozorniť, že najmä v reči hovorovej máme veľa príkladov, ktoré svedčia proti nim. Aj v slovenskej literatúre vyskytuje sa pomerne málo onomatopoických interjekcií, no hojný materiál sme nasbierali z ľudovej reči. V niektorých jazykoch (napr. aj v češtine) je takýchto výrazov menej, v iných (napr. v ukrajinčine) viacej, a tak táto skutočnosť niektorých bádateľov utvrdzuje v domnienke, že interjekcionálnych sémantémov z oblasti onomatopoickej pribúda, alebo ubúda. Jespersen tvrdí, že životné tempo je rýchlejšie, že ľudia hovoria rýchlejšie, že psychologické reakcie sú kratšie a tak že sa vždy viac a viac hovorí v skratkách: tieto skratky sú interjekcionálne sémantémy. Je síce pravda, že v starých pamiatkach máme málo onomatopoických výrazov, ale to neznamená, že by v bežnej reči neboly. Naopak, dnešný pomer týchto sémantémov v literatúre i v reči analogicky dokazuje, že aj kedysi ich bolo — alebo mohlo ich byť — značné množstvo. Prírastok v sémantémoch z oblasti onomatopoje v niektorom jazyku je, v inom nie je. Myslíme však, že akýkoľvek syntetický súd v tejto otázke bude mať ešte dlho len hypotetickú platnosť.

Primárne interjekcie reprezentatívne.

V slovenčine je množstvo primárnych reprezentatívnych interjekcií, ale často sa zdá, že sem patria i výrazy vykombinované alebo zmeravené. Predpokladáme totiž, že podľa jednej alebo viacerých interjekcií utvára si človek všetky kombinácie, ktoré „vyznievajú" rovnako. Tak zatiaľ čo napr. *muc* alebo *buc* je skutočný primárny sémantém, mnohé artikulované zvuky sú k nim pritvorené sekundárne, bez obsahu. Tak boly vykombinované napr. *duc, tuc, juc, suc* k ozajstným sémantémom *buc, muc, puc, cuc.* Prvé štyri boly úmyselne utvorené ako recitačné výrazy; sú bez obsahu, ale načim ich spomenúť, pretože je možné, že podobné výrazy dostávajú časom sémantický obsah. Umele skombinovaný hláskový sklad zdá sa hovoriacemu natoľko expresívny, že mu dáva smysel, prípadne hovoriaci pre nejakú činnosť nepozná výraz, ktorý by pociťoval ako vhodný,

a tak si ho utvára sám. Túto skutočnosť môžeme podložiť východoslovenským dialektom. Interjekcia *fuc,* ktorá sa inde nevyskytuje, stala sa tu základom slovies *fucac, fuckac, pofuckac, zafuckac,* ktoré vyjadruje biosexuálny akt u zvierat a prenesene aj u ľudí. Zjavne tu nejde o napodobnenie prírodného zvuku, lež skôr o zvukový obraz. Príklad potvrdzuje tvorenie interjekcionálnych sémantémov tohto druhu v novšom čase. Zdá sa, že takéto miestne tvary sú pomerne mladé, kým výrazy všeobecne slovenské sú hodne staršie.

Podľa pôvodu rozoznávame reprezentatívne interjekcie, ktoré napodobňujú zvuky prírody živej i neživej. Do určitej miery odlišujeme výrazy, ktoré vznikajú napodobnením človeka, od výrazov, reprezentujúcich ríšu zvierat. Ale podobne ako pri interjekciách impulzívnych i tu pôvodne rozličné sémantémy rovnosťou hláskového skladu, ktorý, pravda, zas zodpovedal podobnosti zvukov, splynuly v sémantém jeden aspoň formálne. Najmä je sotretý pôvodný sémantemický rozdiel pri sekundárnych tvaroch, ako napr. pri slovesách s onomatopoickým základom.

Najčastejšie je šírenie významu interjekcionálnych výrazov z ríše zvierat smerom k človekovi. Tak napr. sémantém *bé,* ktorý reprezentuje ‚bľačanie oviec', prenáša sa na človeka tým, že sa dostáva do funkcie *nádavky:* Počkaj, prídeš ty pre ňu, až narastie. Ale ti ju nedám, ty hubáč, ty — *bé!* — Ani vám ju nechcem, *bé!* (Rázus, Maroško[2] 36).

A podobne v prenesenom význame prichodia sémantémy:

mé: — Koza *me-e-é!* — vysmieva sa ešte kto-ten [chlapcovi] zpoza uhla (Rázus, Maroško[2] 13), „Lakomec, nejdem ďalej s tebou! Veď ti moja žena ukáže — ej, ukáže!" „A moja ti azda odpustí! „Ty *mä-ä-äk!*" Trnka zamäkotal, ako by človek Krtovu kozu počul (Kuk. III[2], 194);

kikiriki: Ani Krt mu neodpustil, skríknuc naň: „A ty *kikiriki!*" (Kuk. III[2], 194).

V uvedených príkladoch interjekcie svoj význam jednak šíria, jednak substantivizujú.

Onomatopoické výrazy výlučne z ríše človeka, totiž také, ktorými napodobňuje človek človeka, sú veľmi zriedkavé. Tu poznáme napr. interjekciu

au (aj), ktorá prichodí najčastejšie reduplikovaná v podobe *au-au—aj-aj.* Obyčajne takto sa vysmieva človek cudzincovi, reči ktorého nerozumie: K uchu nám doráža iba jednotvárne *„au-au-aj-aj"* z jeho hovoru (Kuk. XVI, 134).

Reprezentatívne interjekcie majú zväčša *vetnú platnosť,* t. j. vo vete zastupujú sloveso. Napr. interjekcia *bác!* v spojeniach:

Chlapec
Hrniec } *bác* do vody!
Pes

zastupuje slovesný tvar *padol.*

Toto je asi prvotný a dosiaľ i najbezpečnejší význam týchto interjekcií, teda význam indikatívny. V takomto indikatívnom význame interjekcia môže vyjadrovať dej v prítomnosti, v minulosti, ale aj rozkaz. Tak napr. interjekcia *bác!* u Rázusa: Ale vtom — *bác!* — veľký hlinený hrniec tresne do somíka (Krčm. kráľ 51) reprezentuje zvuk, ktorý vzniká pri zabití hlineného hrnca, a má platnosť prítomného i minulého času (mohli by sme ho nahradiť tvarom *tresol*). Rovnako je však možné i použitie imperatívne: Nože, *bác* ho po hlave! (úz.). Pravda, výraznejší je imperatívny tvar *bacni* od odvodeného slovesa *bacnúť.*

Indikatív sa pozná od imperatívu tým, že pri imperatíve je vyjadrený len predmet, teda ako v oblasti slov normálnych, kým indikatív musí mať i podmet.

Interjekcia *bác!* neprichodí nikdy absolútne sama. Vždy prv alebo neskôr v kontexte zistíme, či išlo o indikatív, a či o imperatív. Prípadné absolútne postavenie interjekcie *bác!* určuje neurčitý zvuk neurčitej, ale prítomnej alebo minulej činnosti.

V detskej reči miesto *bác* býva obyčajne *buc: Buc,* dieťatko, *buc!* (úz.). Touto interjekciou sa naznačuje menšia intenzita úderu a pritom sa vyjadruje niekoľko myšlienok zároveň. Najprv chceme dieťa uspokojiť otázkou ‚Spadlo si, dieťatko', potom pokračujeme akousi dopĺňajúcou vetou ‚No neplač, to sa zahojí!'

Treba zdôrazniť, že reprezentatívne interjekcie označujú nielen zvuk, ale i činnosť, ktorú tento zvuk sprevádza. Tak

napr. *Hrniec bác!* neznamená len, že hrniec spôsobil zvuk, ale predovšetkým, že spadol. Samo *bác!* reprezentuje prevažne činnosť. No vyskytuje sa i ako interjekcia intelektuálna. Označuje sa ňou prekvapenie po nejakej neočakávanej udalosti, po vyjavení pravdy prerieknutím sa ap.: To by bol slovenský sjazd, a Česi svojho sjazdu nemali. *Bác!* Teda predsa len v tom korení chyba, čo ja udávam (Gacek, Sibírske zápisky 231). Od *bác* je slovesný tvar *bacnúť* ‚uderiť': „Ach ... aj ma trápi tuto | (na prsia si *bacnul*), bolí ..." (Hv. VI², 155).

Od interjekcie *bác* intenzívnejšie vyznieva variant *bách: Bách* ho po hlave a stratil sa (úz.). Od neho pochodia slovesá *báchať, bachnúť:* Mišo ... ja som sa naľakal, že tu už nebohá babka s chňapadlom za mnou *bachli* (Urbánek VIII, 106).

Variantom k základu *bách* je interjekcia *buch:* A dravo zúri vojna, | *buch* tu, *buch* tam, a žula odráža kov (Rázus, Bača 43), *Buch, buch!* — dvere s' rozpadnú — | utopenci vkročia dnu (Botto, Spevy 105), „Ja bych aspoň pokoval ... Mlatkom *buch,* | *buch!* na nákovu ..." (Hv. III³, 359). Býva aj vo funkcii podstatného mena, t. j. sa substantivizuje: Sadajú ticho na miesta bez *buchu* a hrmotu (Kuk. IX, 147).

Sekundárne pritvorené sú slovesá *búchať, buchkať, buchnúť* a *búšiť:* čižmy *búchaly* tupo po chodníčku (Hron. I, 33), „Mať trepala pri mesiačku, Mišo *buchkal* ..." (Kuk. VI², 12), Lekár (*buchne* na stôl). A to je nie alkohol? (Stod., Púčik 57), Neraz hrom doň [do brala] ešte udre, neraz Váh doň *búši* (Botto, Spevy 106), „Fuj, fuj, človečina smrdí!" skríkol jej syn ešte vo dverách a veľkým olovenným kyjakom *búšil* na zem (Dobš., Pov. VII³, 84).

Interjekcia *bum* je nosová explózia perníc pre temný zvuk. Upotrebuje sa prenesene aj na človeka: — To je mašina na výbušné látky, — vtipkuje ... — Dotkni sa ho, hneď je *bum!* — Taký má byť chlap! (Rázus, Maroško štud.² 148).

Silnejším vyrazením pernica *m* sa reduplikuje a vyjadruje temné rachotenie, napr. rachot bubna: — *Bummm!* | Panenstvo nám vráťte! | Mladosť, radosť, krásu! | — tratata — tratatata (Poničan, Som 71).

Bum formansom *-s* zosilňuje sa na *bums* a naznačuje výstrel: A lovec: *bums,* hallou! — no ozveny | nazpäť doň udrú —

bums, hallou! (Botto, Spevy 98), *Bums!* zahrmí výstrel v záhrade (Hruš., Taký sme boli 19, vyd. 1920).

V tom istom význame prichodí aj *bumst: Bumst!* Guľa sa roztrhla, ja sa strhol (Kuk. I[4], 113).

Ako interjekcia *bác,* tak aj interjekcia *bum* môže byť intelektuálna: Čerti brali toho Ďura . . . a naraz: — *bum!* — všetko vykričí na plné ústa (Hron., Žltý dom 80).

Spoločný je interjekcionálny základ *bŭ//bū* na temné prírodné zvuky. Je indoeuropského pôvodu a je všeobecný v indoeurop. jazykoch. *bŭ* označuje a asi aj označovalo krátky zvuk, *bū* zvuk dlhý. Obidve podoby *(bŭ* i *bū)* sú pre nás hláskovo jeden základ. Ťažko určiť, či v pôvodnom ide. jazyku sémantém *bŭ//bū* pre bučanie zvierat bol ten istý ako sémantém *bŭ//bū* na vyjadrenie zvukov neživej prírody.[4] Pravdepodobne iný bol sémantém pre hlas zvera (krava), a iný pre zvuky neživej prírody (náraz, pád).

Dnešné slovenské *bučať, bukať*[5], *búchať, buchkať, buchnúť, búšiť* sú ide. interjekcionálneho pôvodu. Ich sémantemické základy pôvodný rozdiel niekde sotrely, niekde ho zachovávajú.

Sem patrí základ *buz-* a jeho vokalická alternácia *boz-,* vyskytujúca sa v slovese *bozať, bozkať* (o tom ďalej).

Slovanské *buk-* vykladá Walde-Pokorny[6] „aus hochstufigem **bouk-*", teda popri *bů-//bū-* bol by plný stupeň *bă(-ă-)[x]u-*. Litovská diftongická interjekcia *bau!* by tento názor azda podporovala. Aj slovenská interjekcia *bauch!* (vo význame ‚bác!' pre pád čo do zvuku i pohybu) by tomu rovnako nasvedčovala, ak je, pravda, starou baltoslovanskou interjekciou, a nie z doby prehlásky *ú* > *au.* Lenže v slovenčine *ú* neprešlo v *au,* a preto myslíme, že slovenské *bauch!* je stará diftongická interjekcia. Litovský sémantém *bau* vyjadruje, pravda, bučanie vola, zatiaľ čo slovenské *bauch* reprezentuje pád.

Slovenské *býk* (bykъ) vysvetľuje asi správne Kořínek „vybledntím původné onomatop. funkce příslušného prajazykové-

---

[4] J. M. Kořínek, *Studie z oblasti onomatopoje,* Praha 1934.

[5] Sloveso *bukac* žije v spišskom nárečí vo význame spisovného *húkať* (o sove). V češtine je tiež *bukati.*

[6] Walde-Pokorný, *Vergleichendes Wörterbuch der idg. Sprachen,* Berlin u. Leipzig 1928.

ho útvaru **buko-*", kde teda je zmena *u* > *y* ako v oblasti slov normálnych. Variant *bujak* (k *býk*) zachováva už pôvodný interjekcionálny základ *bŭ-//bū-*.

Temný zvierací zvuk reprezentuje interjekcionálny základ *mŭ//mū*. Vyskytuje sa i v prírode neživej: Zasa ako by gajdy húdly „du-du" a *„mu-mu"* (Kuk. XXVI, 62). K nemu je pritvorené sloveso *mučať* (o rožnom statku): Medzitým skoro zvečerilo sa ... i statky hrnuly sa na nocľah s *mučaním* (Hv. III[3], 384).

Obe tieto interjekcie (*bŭ//bū* i *mŭ//mū*) preniesly sa i do oblasti zvukov ľudských; *nebuč!* i *nemuč!* sa používa vo význame ‚neplač!' (Spiš).

Temný zvuk pádu predstavuje interjekcia *cup:* — Ha? — ozve sa z izby a vtom už *cup!* — padne čosi vážneho na podlahu (Rázus, Maroško[2] 9), [Čeveň] namieri zďaleka do konára a *cup!* Anka a Maroško bežia to len posbierať (50), vše v noci spustí sa prudký lejak a Paľkovi ... ohlasuje sa svojím stereotypným *‚cup-cup'* (Kuk. XII, 30). Tento interjekcionálny základ s formansom *-i cupi* (písané aj *cupy*) prichodí v složenej interjekcii *cupi-lupi* (písané aj *cupy-lupy*), ktorou sa vyjadruje pravidelné striedanie zvukov, napríklad pri mlátení cepmi, pri divom skácaní ap.: „Páčte len ta dolu... A tam tá hŕba mlatcov! Vracajú sa z panskej stodoly, kde robili celý deň *cupy-lupy!* ..." (Vaj. VIII, 146), Hej, koňíki, *cupilupi,* | *Lupicupi,* cvalom — hore! (Kráľ, Neznáme básňe 43). U Vajanského sa vyskytuje hláskoslovná zámena *l//r* na začiatku oboch slov složeniny a tak sa vlastne zamieňa interjekčný základ *lup//rup:* ‚Ja som koza rohatá, do pol boka odratá, *cupirupy* nôžkami, pokolem ťa rôžkami' (Vaj. XIII, 77).

K základu *cup* sú slovesá *cúpať, cupkať, cupnúť: Necúpaj* [nestúpaj] mi na papuče! (úzus na západe), Potrasieš ... cupcup, *cupkajú* oriešky (Ondrejov, Zbojn. mladosť 228), A tu *cupnul* na dvor šesťcentový budzogáň, ktorý si šarkan popredku domov zahodil (Dobš., Pov. X, 63).

Rovnako temný zvuk úderu a pádu vyjadruje interjekcia *dup: — Dup, dup,* — priletí vraný kôň (Vaj. I, 72). Sekundárne sú pritvorené slovesá *dúpať//dupať, dupkať, dupnúť*: [Badánsky] *dúpal* nohou, hádzal hlavou (Kal., Pov. II, 43), V maštali hladné kone *dupaly* (Blaho, Slabí 26), Pod nohami mali dosku,

na ktorú *dupkali* do taktu, tak že i ona sa hýbala hore-dolu (Kuk. XX, 150), Len podvihne jednu nôžku, podhodí sa a *dupne* ňou (Šolt. III, 27).

Kým *dup* vyjadruje temný zvuk spojený s úderom, interjekcia *hup* predstavuje skôr činnosť s prudkým pohybom: On *hup!* skočí do hrobu (Dobš., Pov. II, 33), Pozrú na seba a náhle voz stíši — *hup,* už sú i dolu (Rázus, Svety I[2], 23).

Tvar *hups* s formansom *-s* prudkosť pohybu, skoku ešte zosilňuje: Darmo si zavesil človek svoj chlebovník na prostred povaly: potkan vyliezol do rovnakej výšky a *hups,* už bol v chlebovníku (Hruš., Zmok 36).

Popri interjekcii *dup* temný zvuk reprezentuje aj interjekcia *rup,* spôsobený prudkým zlomením, padnutím, dopadaním (nôh) ap.: kde-ktorý poskočil, aby zmenil krok ... kroky znely do nôty: *rup, rup, rup* (Jes., Cestou 29). Tak isto forma *rups* (s formansom *-s*): *Rups!* Skočím do záhrady. Trochu mi chrupne v nohe (Alexy, Už je chlap 283), zrazu nakloní sa náklad a *rups!* — vysype sa na zem (Rázus, Maroško[2] 147).

Složené *hó-rup* prichodí veľmi často vo význame povelu pri namáhavom dvíhaní: majú silné koly v rukách, podkladajú pod brvná a *hó-rup* ... gúľajú klátiská, kam ich potrebujú ... — *Hó-rup! Hó-rup!* — kričia chlapi. — *Hó-rup! Hó-rup!* — pomáhajú im (Rázus, Maroško[2] 51). K interjekcii *rup* je pritvorené sloveso *rupnúť:* — Otca ti naháňam, za toto som bojoval päť rokov, — hundre Karol, keď sa mu príde trochu vystrieť... V chrbte mu vše čosi *rupne* (Gráf, Zmätok 123).

Koreň je tu *rŭ-//rū-*. Sloveso *ruvať* (čes. *řvu, řváti*), sti. *ruváti* i sloven. *ručať, ryčať, ryknúť (obryknúť)* dokazujú, že ide. interjekcionálny základ *rŭ-//rū-* zobrazuje aj hrubý hlas zvierat, a prenesene aj ľudí: Dubeň ... budeš si vlasy *ruvať,* nedarný syn (Hollý, Márnotratný syn 55), Majstrová. Poďme, krava bude *ručať* (Taj. XII, 160), „Neboly včera?" *ryknul* Eliáš (Hv. III[3], 374), Matka ho [Samka] držala, prosila, plakala, až kým otec nevyšiel do dverí a *neobrykol* ju, čo ho nepustí (Taj. I, 58). Z toho istého základu je lat. rūmor, rūgere, rūdere, slovanské *rúno, rúcho, rušiť.*

Slovanský základ *ruch* ako čistá interjekcia. vyjadrujúca tupý zvuk, hrmot, zachováva sa v západnom nárečí na označenie

hlasného zvuku pri biologickom procese — zasmradnutí: Bolo ticho a on odrazu *ruch!* (úz.). S týmto významom utvorily sa aj slovesá *rúchať* a *ruchnúť*. Sloveso *rúchať* má u Kálala[7] význam ‚obracať zem na starom pluhu, *ruchadle*' a *ruchnúť* u Kukučína ‚s hrmotom sa povaliť': Zbedovaná stavba *ruchne* na hŕbu (Kuk. XVII, 72).

K interjekcii *rup* sa vyskytujú ešte varianty *rap* a *ryp*, najmä v dialektoch; *rap* býva vo význame ‚nalomiť sa': Hojdam še na lafke a tu — *rap!* (Šťavník); *ryp* vo význame ‚prudko udrieť, padnúť, zahodiť': Priľeci a rib mu za uho (Šťavník), Badal ja to, šípil, | kam škúli lakotný môj hosť! | Ej, počkaj, brachu! ... a ja *ryp* doň, než sa vtípil! ... (Hv. I[3], 192). Tento význam zachováva aj odvodené sloveso *rypnúť:* — No, poď. Ale nebanuj, keď ťa *rypnem* (Gašpar, Dep. 136), schytil škrablicu, a paf! *rypol* do povetria (Hv. I[3], 244).

Ryp je utvorené stupňovaním onomatopoického základu *rup* a reprezentuje temnejší rachot. Vyjadruje sa ním aj zvuk pri výstrele z menšieho dela; odtiaľ sekundárne je nádavka *ripskanona* [= rip s kanona!] na Spiši: Ty *ripskanona!* (úz.), čo znamená ‚naničhodník' i ‚dlháň'.

Ján S t a n i s l a v zaznamenáva z Liptova interjekciu *chrup* vo vetnej platnosti s významom ‚prelomiť sa': Mara napomínala Miša, abi ňestupiu na tú shňitú parťicu, aľe ňedbau a tu *chrup*, prelomilo sa (Liptovské nárečia 463).

O interjekcii *rrun* nemožno povedať nič istého. U Rázusa: — *Rrun-rrun-rrun-rrun!* — znie do vonného, letného rána rachotný rytmus roboty (Maroško[2] 8) vidieť zvukomalebnosť (slová sa začínajú konsonantom *r*) a je možné, že autora kalofonický moment pobádal utvoriť túto interjekciu. Druhá možnosť je, že autor utvoril variant k interjekcii *rup*, kde je interjekcionálny základ *rŭ-//rū-*.

Podobný zvuk je pri interjekcii *tresk:* [Pušky sa] zdvihly k lícam — *tresk!* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 112), Vozárske koleso rozbehlo sa a *tresk* do ľahšieho, že toto priam sa rozsypalo (Dobš., Pov. V[4], 58). Odvodené slovesné tvary sú *trieskať, tresknúť//tresnúť: trieskali* palicami na stoly (Vaj. XVIII, 287),

[7] Mir. K á l a l, *Slovenský slovník z literatúry aj náreči* 588.

Sadne si k stolu, *treskne* pravicou o stôl (Alexy, Už je chlap 23), I *treskne* krčahom o skalu (Dobš., Pov. VII[3], 101), A polovička Ondrejova odišla z izby, *tresnúc* dosť mocne dvermi (Kuk. XII, 182).

Roztrhnutie, rozlomenie vyjadruje variant *prask//prásk:* Vtom dratva — *prask!* (Rázus, Bača 104). Často vyjadruje aj činnosť, spôsobujúcu zvuk (výstrel), prípadne len samu činnosť (úder): Hlava, ťaj, to krása! | A tu ja — *prásk! prásk!* Nafľak skopŕca sa (Rázus, Bača 36), — Slovom božím a nie bitkou máš presvedčovať! — stane si smelo . . . — Tak aj ty? — vrhne sa naňho Kelio a *prásk* a *prásk!* (Rázus, Odkaz 138), No on sa pochlapí, chytí čugaňu, a *prask* po mátohe (Kuk. III[2], 198), A naraz mu prazg͡za uho (Spiš). Býva aj vo funkcii podstatného mena: Stroje, tie hrmia v búrke treskov-*praskov* (Rázus, Bača 187).

Dvojitá kvantita, aká je pri interjekcii *prask//prásk,* sa zjavuje aj pri odvodenom slovese *práskať//praskať:* Nešlo to ľahko, leteli drábi i stoly, *práskaly* i džbánky (Rázus, Bombura 119), Po Holách celých hromy sa sejú . . . Jedle *práskajú,* duby (Sládk., Spisy bás. 94), [Ivan] načahuje sa, vozík *práska* pod jeho nepokojnými pohybmi (Šolt. III, 37). Tu *nepraskal* čaporom (Blaho, Slabí 23). Krátka kvantita slovesa *praskať* zaiste stojí pod vplyvom pôvodného interjekcionálneho základu *prask-,* od ktorého býva neurčitok mechanicky pritvorený príponou *-ať.* Taktiež odvodený druhý typ na *-núť* má krátku kvantitu: Vzala hrnček a v tej chvíli *praskla* ho o zem (Tim., Novohr. ded. 38), — Iste Radvanský strieľa na hlucháňa. *Praskne* výstreľ druhý (Rázus, Julia I[2], 51). Zaiste do staršej vrstvy tvorenia patria odvodené slovesné tvary s hláskoslovnou zmenou skupiny *sk* > *šť prašťať* ako dubleta k *praskať//práskať* a *praštiť:* raždie *prašťalo* mu pod nohami (Svoboda, Zlato 109), — Čože? — zdvihne tento palicu a *praští* ho po hlave (Rázus, Odkaz 111).

Dvojaká kvantita tiež sa ozýva pri interjekcii *pac/pác.* Reprezentuje podobný zvuk pri údere, dopadnutí alebo zabití hlinenej nádoby ako *bác,* ale tupším zvukom: Janko ziťiu͡ zo stou͡a nohu a pac farara po hu͡ave (Stanislav, l. c. 463), Pribehol a pretiahol ho ťažkou hadicou . . . Hadica šľahľa i cez chr-

bát. — Tu máš *pac!* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 264), V úzkostiach chytila som bič za vrchovec a *pác, pác* — i pätnásť (Taj. I, 148), [Janko Hraško] potkol [sa] na hrudu: nuž tu *pác!* spadol do hrádze (Dobš., Pov. I, 52).

Substantivizovaná forma s príponou *-ka* dáva tvar *packa* ‚úder, daný z úcty dlaňou na ruku': Dievča (razom potešené). Ďakujem pekne ňaňka. (Chce dať *packu*) (Taj. VIII, 43). Odvodený slovesný tvar na *-ať* s trvácim dejom nie je známy a zastupuje ho hypokoristický tvar *páckať* ‚udierať': Mara... Predtým som ja nedbala, čo by mi bol zauchá *páckal* (Taj. VIII, 25). Naproti tomu tvar na *-núť* — *pacnúť* je obvyklý: hrešila ho a *pacla* po ruke (Jégé, Šangala[4] 157), Eva. Starygáň! (*Pacne* ho po ústach.) (Taj. VIII, 138.)

Zdá sa, že je to celkom samostatná interjekcia, nie variant k *bác.* Azda variant k *pac//pác* predstavuje interjekcia *fac//fác:* — Grifel, hej? — a tu *fac, fac!* sype sa mu už poza uši (Rázus, Maroško[2] 99), — A ty si čo? — skypí hnev... *fác!* tresne mu zaucho (Rázus, Maroško štud.[2] 105). Pritvorené sloveso *fácať* nie je v literárnej reči obvyklé a miesto neho býva tvar *fackať.* Pravdepodobne predstavuje novšie utvorené sloveso od *facka.* Odvodený tvar *facnúť* je obvyklý: *Facol* koňa po pysku zpak ruky (Kuk. XXVII, 197). Podstatné meno *facka* predstavuje substantivizovaný tvar s príponou *-ka* (na spôsob *packa*): Zavesil mu jednu s prava a druhú s ľava — ale nie hiezdičky — lež *facky* (Urbánek VIII, 74).

Fŭ-//fū- je interjekcia i interjekcionálny základ pre zvuk, vydávaný, spôsobený vetrom i fúkaním človeka. Interjekcia obyč. býva reduplikovaná: a *fú!* dúcha zplna brucha (Hv. VII, 126), píšťale si divno pištia. / — Čo zabudol hrať ten náš organista? / Pásli ovce — *fu-fu-fu* — / pri betlemskom — *fu-fu-fu* — anjel sa im — *fu-fu-fu* — (Rázus, Bača 112), — *Fú, fú* — duje strýčko dym svetu do tvári (Taj. XII, 49), Ale mladosť je len taký pušný prach, to len vybuchnúť a *fufufu,* — nadúva líca (Jégé, Šangala 64).

Reduplikovaný základ je v slovese *fufnať: fufne* od nádchy (Tim. I[2], 190).

Reprezentatívna interjekcia *fuk* vyjadruje zvuk pri rýchlej činnosti, pohybe alebo niekedy samu činnosť: namieri a *fuk!*

— letí kameň (Rázus, Maroško² 235), Landík sa poobzeral a *fuk!* do vinice medzi hrozno (Jes., Demokrati 98), „Nech ma čert — ak neznám! No — no . . . Z hlavy *fuk* — mena neviem!" (Kuk. VI², 24). V tomto príklade ide skôr o činnosť, pohyb, nie zvuk.

Kým *fuk* predstavuje činnosť, pohyb a s ním spojený zvuk, interjekcia *fuč* skorej sa upotrebuje v obraznom smysle slova o náhlom pominutí niečoho, napr. premárnení peňazí: Posvieťa hore do komína, zatiaľ slanina *fuč!* (Dobš., Pov. IV, 120), „Prosím vás, požičajte mi zlatku na telegram po peniaze. Mojich šesť tisícok je *fuč!*" (Vaj. XII, 37).

Fuč reprezentuje zvuk pri varení kaše, keď sa horúca para z vnútra násilne prediera von: Zrazu začne v kaši: vú — vú — fú, *fuč, fuč!* (Dobš., Pov. III⁵, 124). Ztadeto pochodí aj podstatné meno *fučka* ‚kaša' a sloveso *fučkať:* to nebodaj kaša sa už dovára a *fučká* (Dobš., Pov. III⁵, 124). Pritvorené sloveso *fučať* obyčajne označuje ťažké dýchanie po námahe a len zriedka rýchly pohyb so zvukom vo význame ‚letieť': A keď tade *fučal* snehuliak, nuž zďaleka mu privolal: — Vítaj, kmotor, veď ťa už dávno vyčkávam (Hron., Zlatý dážď 49).

Interjekcia *fundž* predstavuje let a potom i zvuk, spôsobený otrasom povetria pri mávaní krídel: Šťastná včelka . . . keď sa búrka blíži, | *fundž* — sa bere a preč letí! (Kráľ, Balady 85). Sloveso je *fundžať:* A tu jedným chmatom oddrapí roh stola: | *zafundží* — a zradný Gajdošík mrtvola (Botto, Spevy 12).

Zvuk, spôsobený letom včiel, vyjadruje interjekcia *bz.* K nej sekundárne pritvorené sú slovesá *bzukať, bzučať* a subst. *bzukot:* Kút každý na ňu [Hanku] volá, kričí . . . a ona predsa nezšedivie, | len *bzuká* pritom ani včela (Hv. I³, 105), malé mušky, v povetri [!] preletujúce *bzučia* (Kal., Pov. II, 63), Slivčiny sú samý kvet . . . Okolo nich ozýva sa *bzukot* včiel (Tim. IV, 149).

Sem patrí aj interjekcia *bzik,* ktorá vyjadruje náhle odletenie, útek: Kvietok z hrudy, včielka z úľa, | motýľ z kukly — *bzik!* (Hv. II⁴, 278). K nemu sú pritvorené slovesá *bzikať, bziknúť//bzíknuť:* Nehanbíš sa s papľuhmi *bzikať* po chotári? (Hv. I³, 238), [Zurvalci] razom popchnú opätky, *bziknú* —

zmizli v letky — od prírody jazdci! (Hv. I³, 235), Bola by sa chcela zvrtnúť a *bzíknuť* (Kuk. XXIII, 24).

Brŕ je interjekcionálny základ pre zvuk leteckého stroja, motora a podobných zvukov: autó bzučí, | tiež čujem brkot lietadiel: | ... *br-ŕ-r-r-rŕ-rrŕ* ... (Poničan, Som 29).

Brnk je interjekcia samého zvuku (napr. o husliach) a na vyjadrenie rýchlej činnosti, pohybu: „Nefrfoc toľko! Kde sa viezol?" „Ako povedám, hore mestom ... pekne prebrnkli popri mne; len *brnk!* a už boli čerti vedia kde ..." (Kuk. XI², 53), — A pinka len zapinkala poznovu a *brnk!* von cez dvere (Dobš., Pov. V⁴, 109). Vyskytuje sa aj substantivizované v označovaní samého zvuku ako aj rýchleho pohybu: Tu bolo velice živo. Vravot, *brnk* pohárkov (Kal., Pov. I, 75), Z lesa však huš! dva vetierky: | *brnkom* vtáčka ... priskákaly (Hv. VI², 136).

Sekundárne slovesá k tomuto základu sú *brnkať, brknúť, brnčať.* Ostrožky *brnkajú,* skleničky cengajú (Kráľ, Balady 63), „Na zdravie, na zdravie!" ozve sa celá spoločnosť a *brnká* pohárikami (Kal., Pov. I, 14), nemal vôle ísť medzi *brnkajúce* včely (Tim. IV, 96), Nelly a Valerová vezmú husle. Struny *brknú* akordy — spustia (Rázus, Svety IV², 78), Netopier *brnkol* zavše ponad hlavy detí (Gašpar, Dep. 43), [Oľga] *brnkla* sklenými dvermi von (Šolt. V, 107); *brnčať* je dubletou k *brnkať* a vyjadruje temnejší zvuk ‚hučať': *Brnčí* mucha v úrade (Jes., Demokrati 213), Vovliekla sa za nimi i muzika, a hrala tak, že i tably na oblokoch *brnčaly* (Kuk. XI, 170), V ušiach *brnčaly* mu útržky tichej hudby (Urban, V osídlach 300). Vo východnej slovenčine je tvar s vkladným *i brinčac* a z neho zánikom začiatočnej hlásky *b-* dostávame *rinčac:* spisovne je *rinčať:* [Gaby] tancuje na stole. Štíhle nôžky drobčia ... Poháre *rinčia,* no jeden sa nerozbije (Rázus, Krčm. kráľ 204), Čujeme *rinčanie* šablí (Hruš., Zo svet. vojny 162). Dominantným prvkom týchto slovies je *r.*

Podobný *r*-ový základ interjekcionálny má sloveso *brblať* s významom ‚nesrozumiteľne hovoriť': Škôldozorca *brblal* čosi, ale tomu nikto nerozumel a po slovensky ten pán nevedel (Taj. V, 55), Ale Okolický nepočúval, čo richtár *brble* (Urban, Živý bič 172).

Interjekcia *frk* svojím spoluhláskovým habitom je blízka

interjekcionálnemu základu *brk,* ktorý sa značne vyblednutý uchováva v slovese *bŕkať* ‚lietať'. Vo vetnej funkcii a so svojimi odvodenými slovesnými formami *fŕkať, frknúť* vyjadruje ‚silný pohyb, prudký let': Paľo zdvihne tľapkavý kameň: *frk!* — vyskočí dulovnica (Ondrejov, Zbojn. mladosť 199), Z úst mu *fŕkajú* sliny (Kuk. III[2], 94), [Jano] nabral vody do dlane a *frkol* na dievča (Kuk. XX, 59). Dubleta *frčať* so svojou hláskoslovnou zmenou *k* > *č* býva vždy s krátkou kvantitou na kmeni: Pušky zarachotily. Gule *frčia* pomedzi stromy (Bebl., Janošík 295).

Substantivizovaný tvar s príponou *-ka* je *frčka* (porov. *facka, packa*): „... vystrčil pravicu a prsty složil akoby mi chcel dať *frčku* ..." (Kal., Pov. I, 97).

Sem prináleží dialektická interjekcia *furk* s významom ‚utiecť, stratiť sa': Zajac *furk* do diery (Šťavník). Na vokalizované r [= *ur*] ukazoval by obdobný ruský tvar *fyrkatь* (L. V. Kopeckij, Rusko-český slovník).

Sloveso *frcnúť* je odvodené od základu *frc:* Naučil sa fajčiť z krátkej fajky, slinu *frcnúť* cez zuby dosť ďaleko (Kuk. XX, 21).

Variantom interjekcie *brnk* je interjekcia *frnk;* spolu tvoria složenú interjekciu *frnk-brnk* :[Šuhaj] namieri — a vrabce jeden *„frnk-brnk* z toho tŕňa do druhého tŕňa" ale so šesť ich padlo do chrasti (Dobš., Pov. III[5], 72). I pritvorené sloveso *frnkať* vyskytuje sa spolu so slovesom *brnkať:* Celé kŕdle drobných konôpok *brnkaly* a *frnkaly* po stromoch (Vaj. XVIII, 263). Popri zvuku v prenesenom smysle označuje aj detský trhaný plač: v kolíske decko *frnká,* plače (Hv. I[3], 105). V tomto význame jeho variantami sú slovesá *mrnkať* a *mrnčať.*

Vkladným *u* a zmenou *k* > *g* utvoril sa variant *frungať:* Maroško už i vidí, ako tomu, čo by k nemu prišiel, *frungajú* nohy v povetrí ... hej, vyletí! (Rázus, Maroško[2] 182). K nemu je i sloveso *frungnúť:* ‚Ešte *frungne* na bok', uvažuje osvietený, ‚shodí niekoho, že rozbije hlavu' (Kuk. XXII, 64).

Interjekcia *buľ* reprezentuje bublanie vody. Najčastejšie prichodí v reduplikovanej podobe *buľ-buľ;* vo východnej slovenčine je sekundárne utvorené i sloveso *buľkať,* čomu v spisovnej reči odpovedá *blblať, blbotať, bublať:* žriedla *blbotavé,*

hlučné vodopády (Hv. V, 85), *bublanie* horskej riavy načúvam (Hruš., Zo svet. voj. 41).

Bl(k) je interjekcionálny sémantém na vyjadrenie prudkého pohybu ohňa, ktorý sa často substantivizuje: Nevidíš, leňochu, jak horí noc? | aha, hen! aha, tam! *blk-blk-blk* moc! (Hv. I^3, 199), hneď je krčma v *blku* a ona v ohni (Rázus, Bombura 139).

Sekundárne sú pritvorené slovesá *blkať, blčať, blkotať, (vy)blknúť:* ohník *blkal* (Hv. III^3, 114), v sporáku *blčí* veselý ohník (Urban, V osídlach 185), Ohník veselo *blkoce* (Ondrejov, Afr. zápisník 45). S vkladným *i* máme variant *blikať, bliknúť* ‚slabým plameňom horieť': v noci... *bliká* lojová sviečka (Taj. XIII, 144), ani tu *neblikne* svieca (Hv. V, 85).

Ide. **lŭp-//*lūp-* je onomatopoický základ pre zvuk, ktorý vzniká prudkým nárazom dvoch širších plôch na seba, násilným oddeľovaním dvoch pevne priliehajúcich plôch alebo skĺznutím po niečom hladkom: A ona *lup* ho varechou (úz.). Prvotný význam interjekcie hodne oslabol v substantivizovanom tvare *lup* a pri odvodených slovesách *lúpať, lupkať, lupnúť:* dcéry sa nemohly povydávať za boháčov, lebo neboly pekné, tak neostalo nič iného, ako predávať *lup* súcejších otcov kus po kuse ľuďom, ktorým sa nelenilo (Kuk. XVIII, 8), Medzi prsty mohol si mu *lúpať* celé kôrky čiernej, zaschnutej smoly. Tvár mal tiež takú zalepenú smolou (Taj. III, 151), Rychtár musel ta ísť chytro. Kožená kapsa mu *lupkala* popri ľavom bedre (Kuk. XIX, 221), Niektorej [dáme] spodnice *lupkajú* po nohách, lebo sú premoknuté (Kuk. XVI, 31), hupkom sadne na zem i hupkom vyskočí, vyhľadá iné miesto, sadne *lupnúc* stehienkami (Šolt. III, 41), Ďula pil... mľaskol jazykom, len tak *luplo* a riekol: „Len by bolo viac!" (Vaj. X, 380).

Sem patria i *lúpiť, lúpež,* čes. *loupiti, loupež,* a ďalej *lupa* i *paluba,* teda slová s preneseným významom a veľmi oslabenou interjekcionálnou funkciou príslušného sémantému.

Hláskovou alternáciou *u//a* sa líši variant *lap,* ktorý reprezentuje zvuk pri prudkom zachytávaní vystretou dlaňou: Pes ani nezavrčal a odrazu *lap* ho za nohu (úz.). Tvar s formansom *-s laps* zosilňuje činnosť: Siebel. Tak má sa každej blche povodiť! | Brander. Do špičky prsty a *laps!* jemne všetečku (Hv.

XIV, 174), „Na šop som musel ísť. Zašuchotalo v sene a ja *laps,* už som ju [Žofku] mal . . .“ (Kuk. XX, 43), Od neho je aj utvorené sloveso *lapsnúť:* na, šuta, na, | kornutka . . . Umklo bydľa: jednoducho | ho *lapsla,* kade stihla (Hv. III³, 239). Sekundárne odvodené slovesá *lapať, lapiť* vlastne znamenajú ‚robiť, urobiť lap‘: [Chovančík] potajomky počal *lapať* Sašu (Kavec, V r. hmlách II, 37), Skočím a *lapím* ju za rameno (Kuk. VI², 269). Tvar *lápať sa* ‚škriabať sa hore, do vrchu‘ so svojou predĺženou kvantitou na koreni zaraďuje sa do skupiny normálnych slovies typu na *-ať* a pri ňom javí sa aj rozštiepenie sémantické: Na strechu *sa vylápal* (úzus na západe).

Variantom slovies *lapať, lapiť* je *tľapkať, tľapnúť* na znak radosti ‚vystretou dlaňou slabo udierať‘: „Pravý človek!“ pochvaľuje Medu šor Baldo, *tľapkajúc* ho po pleci (Kuk. IV¹, 37), Uľka . . . (Poskakuje, *tľapká* rukami.) (Kuk. XXIV, 124), a húfik detí skočil i vykríkol: | „Apko!“ *tľapkajúc* rúčkami (Botto, Spevy 207), *tľapne* ho Srdovan po pleci (Rázus, Svety I², 241). Základ *tľap* máva vetnú platnosť: zdvihne bosú nôžku . . . a *tľap!* dupne ňou na dlážku (Šolt. III, 35).

S týmto súvisí interjekcia *ľap,* ktorá označuje zvuk, spojený s pádom do niečoho riedkeho: Iže, iže a naras *ľap* do blata (Spiš). Pri odvodených slovesách *ľaptať, ľapotať, ľapotiť* je prenesený význam v smysle pejoratívnom ‚tárať‘: „Čo má *ľaptať,* paskuda. Patrí sa pozrieť, či postielajú kravám, či ich češú“ (Kuk. XXIII, 307), *„Neľapocte,* totka! . . .“ „Zkúste, | uveríte —“ (Hv. VII, 85), jeden chválil, druhý hanil a všetci *ľapotali* čosi nesrozumiteľného o škole (Taj. V, 65), *ľapotily* mi maďarsky (Taj. XIII, 71). Takého významu je aj podstatné meno *ľapták:* „To nech dokážu synovia, čo otec!“ pochvaľovali ho kamaráti. *„Laptáci* takí . . .!“ (Taj. V, 18).

Interjekcia *fľask* má vetnú platnosť a vyskytuje sa vo význame ‚udrieť‘: A on *fľask* mu za ucho! (úz.). Sekundárne je pritvorené sloveso *fliaskať* a *fľasknúť//fľasnúť:* Otec sa zlostí, už ho i pár ráz *vyfliaskal* (Taj. IV, 134), keď je chlap podnapitý, skorej sa odváži *fľasnúť* druhého (Taj. I, 155).

Asi variantom k *fľask* je interjekcia *pľask,* pravda, s významom ‚robiť buchot úderom, dopadať (do vody)‘: Starý Ľauček . . . keď stoličný sluha chcel oznam o brachiume stoličnom

na bránu pribíjať, tu *pľask!* po ruke i po hlave (Kal. VIII², 117), Voda sa zdúva, husičky mece... *pľask! pľask!* do vody padajú (Kráľ, Balady 18). Je tu pritvorené iba sloveso na *-núť pľasknúť//pľasnúť,* ktoré vyjadruje sprievodný zvuk pri slabšom údere, dopadnutí (do vody): tak ho zpak ruky *pľasknul,* že ho hneď krú zaliala (Matúška, Sobrané spisy 136), *pľasklo* bublinou (Hv. II⁴, 360), A *pľasol* sa širokou dlaňou po čele (Kuk. I⁴, 140), biela hrča *pľasla* zpät do vody (Svoboda, Zlato 17). Takého významu je aj sloveso *pľaštiť:* [Polesný] *pľaštil* Panumaru po hube (Blaho, Slabí 53).

Alternáciou samohlások *e* a *u* máme varianty *plesk* a *pľusk.*

Variant *plesk* sa vyznačuje intenzívnejšie vysokým zvukom: V tom vzteklica pripáli: | *plesk!* dievčinu do skaly (Botto, Spevy 102), Napokon, keď Kata neustúpila, s *pleskom* odišla som preč (Tim. IV, 8). Má pritvorené slovesá *plieskať* a *plesknúť//plesnúť:* Váh... rozpenený a *plieska* o skaly (Rázus, Júlia I, 173), nič rozumného nemohla vykonať, iba... *plesknúť* dlaňami (Hron., Chlieb 147), Miloš... (Vybehne, *plesnúc* dvermi.) (Tim., Chud. rodina 65). Na západe dubleta *plesknúť// plesnúť* vyznačuje sa dvojitým významom; slovesom *plesnúť* sa vyjadruje iba predelenie pomiešaných kariet vo dvoje obyč. na začiatku hry: Nože, ty *plesni!* (úz.).

Významom variantu *pľaštiť* odpovedá *pleštiť:* Nuž *pleštil* Gajdoš metlu o plot (Hron., Podpol. rozprávky 95). Pôvodný onomatopoický význam úderu stráca sa pri zložení *vypleštiť,* ktorá býva v spojení obyčajne s podstatným menom oko (oči) ‚dobre naširoko roztvoriť'.

Variant *pľusk* je hodne oslabený vo svojom prvotnom interjekcionálnom význame a taký je aj v pritvorených slovesách *pľúskať//pľuskať, pľusknúť.* Zato boly nahradené sekundárnymi tvarmi *fľúskať, fľusknúť:* „Tichšie! *Fľúskaš*... Nezobuď tiež: dávno sme po Veľkej noci —" (Hv. VIII, 28), — Och... och... — zastonie a *vyfľuskne* mu krv na dlážku (Rázus, Krčm. kráľ 343), A *fľuskne* takú, až sa ziskrí v očiach (Rázus, Maroško² 212).

Zo základu *pľusk-* pochodí podstatné meno *pľuzgier.* Ďalej odvodené slovesá *pľušťať* a *pľuštiť;* k nim sa pripína tvar pod-

statného mena *pľušť* ‚dážď so snehom': prišly *pľušte* a za nimi mrazy (Kuk. VI², 193).

Slovesá *luskať//lúskať* pripínajú sa k prvotnému interjekcionálnemu základu *lusk,* ktorý sa ešte živo ozýva pri zvuku, obyčajne spôsobenom prstami (prudkým trením o seba), v tvare s krátkou kvantitou *luskať* a *lusknúť:* smiali sa mu kamaráti, vidiac ho s nohy na nohu prestupovať a prstami, ani čoby si *luskal,* otriepať (Beblavý, Jánošík 32), Nastalo ticho, Milko vytiahol revolver. Do vzdychov skrúšeného starca miešalo sa *luskanie* kohútika a cylindra (Vaj. III, 91), Potom *luskol* palcom (Vaj. X, 240), — Dobre, dobre, — stiahne obočie a *luskne* prsty (Rázus, Júlia II, 154), „Eh, tu je povestné horké milosť-panej Gregušovej!" povedal Malatín a *luskol...* jazykom (Vaj. X, 238), — Janík, môj drahý! ... Dáš mu zlatku medzi prsty, *luskne* ňou, a fuk! Už mu je v rukáve (Jes., Demokrati 121). Predĺžením kvantity na spôsob normálnych slovies typu *-ať* slovesný tvar *lúskať* označuje zpravidla činnosť (bez pôvodného zvuku) ‚otvárať struky, semená': podľa ruského zvyku nezrelé bolo ešte i to slnečníkovo semä, ktoré sme *lúskali* (Taj. IX, 142), [Deti] *lúskaly* fazuľu (Vaj. I, 213), Jano... *lúskaj bôb* (Taj. VIII, 19).

Zvuk pri údere alebo úder sám vyjadruje aj interjekcia *puk: Puk, puk,* tresk-plesk tatarcom (Kuk. VI², 146), pochytil kyjanicu, a *puk* prasa po čele (Dobš., Pov. VI³, 62). Prvotný zvuk pri násilnom trhaní badať v odvodených slovesách *pukať, puknúť, pučiť (rozpučiť):* Trhnem kabátom — kabát *pukol* (Kuk. X, 40), raždie *puká* pod kotliskom (Tim., Novohr. dedina 210), sberá sa [hrozno] ... na putne do obrovských kadí, kde ho kyjakmi *pučia,* gniavia na hustú kašu (Kuk. V⁴, 7).

Interjekcia *puk* po rozštiepení so stránky sémantickej stala sa základom normálnych slov, ako je podstatné meno *puk* ‚zárod na listy alebo kvety' a sloveso *pučať:* [Oľga] odštipla polorozvitý *puk* ružový z kra (Kalina I, 53), *pučí* kvet (Hv. II⁴, 78).

Výraz činnosti pri údere reprezentuje interjekcia *kic:* Iba dlaň vystrie [učiteľ], ako stroj a *kic... kic...* jaj, í! (Rázus, Maroško² 175). Obyčajne sa používa na vyjadrenie úderu opa-

kom ruky, ‚zpakruky'; z toho je dialektické *gic* a ďalej sekundárne *gičaľe* ‚ruky' (Spiš).

Substantivizovaná forma s príponou *-ka* je *kicka:* — Neplač, Maroš... pozri, čo dostanú druhí! Koryčiar tri facky, štyri *kicky* (Rázus, Maroško[2] 175).

Základ *kic* má hláskovú alternáciu *kuc* v slovese *kucnúť:* „Nuž vieš, — ale najsámprv si *kucnime,* — na stálo zdravie!" (J. Čajak, Pred oltárom 147, Mazáč 1929). Striedanie *u//i* v oblasti normálnych slov vyžadovalo by tvrdé *y* v interjekcionálnom základe *kyc.* Dosť možno, že s ním rovno súvisí aj interjekcia *kyč,* obyčajne reduplikovaná *kyč-kyč,* používaná na západe na odháňanie kôz: *Kyč-kyč,* čo obžieraš ten stromček! (úz.).

Interjekcia s vokalickou alternáciou je *pif-paf-puf.* Predstavuje zvuk, ktorý vzniká pri streľbe z pušky. Vždy sa používa pri streľbe z pušky. Vždy sa používa ten vokál, ktorý najlepšie zodpovedá výške zvuku pri výstrele: v tom s jednej strany *pif* s druhej *paf!* vrazily mu dve guľky odrazu do srdca (Dobš., Pov. VIII[3], 25), Z pytliakov jeden... otrčí zadok a ktos' *paf* mu doň (Rázus, Bača 44). Označuje sa ňou aj syčanie pary pri prudkých výfukoch: Tam už stála celá dedina a dívala sa na tú mašinu, len keď zrazu *pif, pif, paf,* začalo z nej syčať ako zo šarkana (Alexy, Na voľ. vôľuške 63). K nej pritvorený je slovesný tvar *pifkať:* [Vlak] *pifká,* syčí, dymí (Alexy, Na voľ. vôľuške 70).

Interjekcia *pif* a *puf* býva vo vetnej planosti s významom ‚padnúť': A on *pif* na zem (Šťavník), *Puf* košeľa na zem (Šťavník).

Interjekcia taktiež s vokalickou alternáciou je *hip-hup-hop.* Ňou sa naznačuje pohyb chôdze zverov, napríklad *hip* ľahký skok zajaca, *hup* skok psa, srnky, *hop* koňa: V tom *hup-hup, Dunaj* k nemu priletí (Rázus, Bača 25).

K interjekcionálnemu základu *hup* je pritvorené sloveso *húpať* s významom ‚prepadať sa v niečom mäkkom, sypkom': *Húpali* hlboko do snehu (Ondrejov, Zbojn. mladosť 28).

Hypokoristická forma *hupkať* reprezentuje zvuk pri rezkom kráčaní: Popredku *hupká* [Adam] rezko, ani z gumy (Rá-

zus, Bača 39), Ďurko veľmi pyšno *hupkal* v nových čižmách (Hron. I, 155). Významom sú jej blízke slovesá *cupkať, dupkať.*

Odvodené sloveso *hupnúť* označuje zas zvuk pri rýchlom pohybe, skoku: Napokon ruky jej od smiechu oslably a prúd jej vytrhol perinu. *Hupla* za ňou (Figuli, Tri gaštanové kone 111).

Objektívna, vyjadrujúca činnosť je interjekcia *hop* napr. v prípadoch: Nepamätá, že by bol fafrnka vysadil na kolená a nadhadzoval: *hop, hop!* (Kuk. III², 139), Lenže druhý raz to nepovedal, lebo snehuliak v tej chvíli — *hop!* — pohol sa a sletel s vŕška do doliny sťa strela (Hron., Zlatý dážď 48).

Hop je veľmi často interjekcia subjektívna: Strýko sa podívali na kartu. — *Hop* to, bank to! — skríkli (Zguriška, Ženích 101), Nalial do pohára vína a ochutnal ho. *„Hop,* to je víno!" (Jégé, W. legenda 152).

Interjekcia *hop* ako impulzívna je výrazne intelektívna. Hnutie mysle je veľmi malé. Táto vlastnosť jej umožňuje byť interjekciou logickou, a to adverzatívnou (asi s významom ‚počkaj!'): Daj to sem! — *Hop!* (úz.).

Takou interjekciou je i *hopsa* (*hop* + enklitické *sa*): Vezmem si to. — *Hopsa!* [‚Nevezmeš!'] (Šťavník).

Hopsa ako interjekcia impulzívna: Kováč nemohol od jedu zaspať; premýšľal, ako by zahanbil Podbrežanov... *Hopsa!* Nadišla ho šťastná myšlienka (Kuk. XII, 168).

Niekedy čo do stupňa citovosti je *hopsa* intenzívnejšie: *Hopsa,* dievča, srdce moje! (ľud. pieseň), *Hopsa,* chlapče, zanechaj svet | i celú rodinu (Kráľ, Balady 89), a zpod lipy znie výskanie: | Ichú! Ihop! | Tralala! *Hopsa! Hop!* (Hv. XIV, 123), Tralalala, *hopsasa,* | u nás žiť radosť, krása (Urbánek XVIII, 50).

Hop stojí častejšie enkliticky, *hopsa* skôr samostatne.

V detskej reči *hopsa* znamená poľutovanie; dieťa padne a pestúnka povie: *Hopsa!* [‚Chúďa, padlo si! Ale to sa zahojí.']

Hop býva vo funkcii slovesného tvaru, a preto priberá enklitické *sa.* V prípade: ‚*Hopsa,* dievča, srdce moje' *hopsa* znamená to, čo ‚hore sa'.

K základu *hop* je pritvorená iba hypokoristická forma *hopkať:* Sladká Ili pritom sadala si, ako motýľ, na lono bratovi a Bogdaničovi, ktorí ju *hopkali* (Tim. VII, 181).

Alternácia takmer so všetkými samohláskami sa vyskytuje pri interjekcii *klop.*

Zvuk konských kopýt, udierajúcich o dlažbu, vyjadruje interjekcia *klop,* najčastejšie reduplikovaná *klop-klop:* — Nuž s Bohom, Adam! A krk nevylom!! | *Klop-klop-klop* kopýt (Rázus, Bača 22).

Interjekcia *klop* ako objektívna označuje činnosť srdca, udieranie rukou na dvere ap.: Srdce mi búchalo ... Sám bál som sa toho buchotu: *klop, klop, klop, klop* (Vaj. XIII, 61), „Predstúpite. Bude ‚*klop-klop*' na hlavné dvere" (Kuk. XVIII, 65), nuž pustil sa s neba dážď a *klop, klop klop!* (Hron., Zlatý dážď 19).

Zvuky úderu, prudkého dotyku zachycujú aj pritvorené slovesá *klopať, klopkať, klopnúť:* Tu zas *klopú* na dverách (Kuk. XII, 38), Sandálky po asfalte pekne *klopkaly* (Taj. XIII, 42), — Máte pravdu! — *klopne* sa šéf ukazovákom po čele (Rázus, Krčm. kráľ 115).

Pritvorené sloveso *klopiť* obledlo, označuje len holú činnosť bez zvuku: „Čo *klopíš* oči a ovesuješ hlavu?" (Kuk. IV[1], 21), Ženy sa rozplakaly nahlas a mužovia, *klopiac* hlavy, začali prekračovať s miesta na miesto (Urban, Živý bič 19). Miesto neho činnosť so zvukom vyjadruje sa sekundárnym tvarom *chlopiť,* ktorý vznikol hláskoslovnou zmenou začiatočného *k* > *ch;* spoluhláska *ch* je hlasnejšia a tým oživuje oslabenú intenzitu prvotného tvaru *klopiť:* Landík ju [ruku] s radosťou chytil a priateľsky *prichlopil* i druhou (Jes., Demokrati 32).

Rovnako k slovesu *klopnúť* vznikol tvar *chlopnúť,* ktorý taktiež vyjadruje aj zvuk spolu s činnosťou: [Žúrik] *chlopol* Podnebíka svojou trstenicou niekoľko ráz po hlave (Vaj. V, 374), [Wahrmann] vrátil sa dediť, a tu ho *chlopli* vo Viedni a Szilágyi dal ho eskortovať rovno do Segedína (Vaj. XII, 19).

Pravdepodobne základ *chlop-* sa nachodí aj v západosloven. slovese *zachloštiť (< *zachlopčiť)* s podobným významom ‚silným úderom zabiť, doraziť': Tam, na vojne ho *zachloštili* (úz.).

Interjekcia *klap:* Pidimužíci (... majú kladivko a nákovku, na ktorú do taktu klopkajú, keď spievajú): Klapotky-klapotky, *klap, klap, klap* (Urbk. XIII, 67). K základu pritvorené slovesá sú *klapať, klapnúť:* Všetko dobre *klape* (úz.), Zlatá

strieška oddelila sa od listov [knihy] a *klapla* Emilovi na chrbát (Vaj. II, 115), „Oj, milý synku ... ako počuješ, že kohútik *klapnul,* zadry [!] tuho pušku ramárom..." (Dobš., Pov. V[4], 75).

Substantivizovaný interjekcionálny základ *klap-* s príponou *-ka* dáva podstatné meno *klapka:* Ignác strepotal blýskavými *klapkami* a vdýchol svoju vôľu do úzkeho hrdielca klarinetu (Gabaj, Otec Timotej 60).

K základom *klop, klap* vokalickou alternáciou pridružuje sa *klep* a *klip.*

Základ *klep* a od neho odvodené slovesá *klepať, klepkať, klepnúť* tiež vyjadruje úder: — Odbila už dvanásta hodina. V tom bolo počuť v kuchyňke: *klep, klep, klep,* asi každú minútku tiché klepnutie (Jégé, W. legenda 164), „Ak udrete mlatčekom poza ostrie, to tiež nebude dobre. Človek musí mať ruku v miere a *klepať* just ta, kde treba" (Kuk. VI[2], 206), obyvatelia dier nie sú takí nebezpeční, akými sa robia, vycierajúc a *klepkajúc* ostrými zúbkami (Ondrejov, Tátoš 44), *klepla* kladivom na základný kameň (Taj. XIII, 97).

Základ *klip* na rozdiel od *klap* označuje len pohyb v odvodených slovách *klipkať, klipnúť,* obyč. v spojení s podstatným menom oči: Kráča neistým krokom ... očima *klipká* a žmurká (Kal. VI[2], 26), [Stará mať] neprečítala ani pol strany, už jej oči *kliply* (Taj. I, 9), Ale robota, ako čo by *klipnul,* bola vykonaná (Dobš., Pov. X, 44).

Podobne ako v prípade *klopiť* — *chlopiť* spoluhláska *ch* intenzívnejšie reprezentuje zvuk interjekcie *chmat* aj oproti podstatnému menu *hmat* z oblasti normálnych slov: Ale i tu vlčisko ... vyskočilo naňho a *chmat!* (Dobš., Pov. VI[3], 93).

Substantivizovaná interjekcia vyskytuje sa u Bottu: A tu jedným *chmatom* oddrapí roh stola (Botto, Spevy 12).

Odvodené slovesá *chmátať, chmatkať, chmatnúť* dostaly význam normálnych slovies *chytať, chytiť:* začala *chmátať* šaty, utekať von (Hron., Chlieb 172), Koník počal pyskom *chmatkať* po bazovom listí (Vaj. III, 96), Za vrkoč *chmatol* ju od zadu (Hv. VIII, 113).

Interjekciou *ham* sa dieťa nabáda na jedenie: No, *ham, ham!* (úz.). Vo vetnej platnosti: A on *ham* šicko naras (Šťavník), „A ty, abys' vedela ... i teba zjem — *ham!*" Bolo po

dievke! (Dobš., Pov. III[5], 126), Hocikedy môže priletieť mlsný netopier, a *ham* — už je muška v jeho zubatej hube (Vaj. IX, 48). Je základom dialektického *hamkac* ‚prežúvať, polykať' (Šťavník).

Aj tu spoluhláska *ch* intenzívnejšie vyráža zvuky v slovesných tvaroch *chamtať, chamtiť sa* a v adj. tvare *chamtivý* ‚kto chce všetko mať, lakomý, pažravý' ako začiatočná spoluhláska *h-* v interjekcii *ham:* Ja som sa len za márnosťou *chamtila,* muž mi ležal bez seba na dlážke (Hron., Chlieb 209).

Hlas zvona vyjadruje sa interjekciami, ktorých základ je *b^{x}m-*. Temný zvuk má variant *a, o: bam-bom,* vysoký vokál *i: bim;* to je hlas zvonca: V tom — *bim bim!* ľaľa! čože to značí? | Ach, to už ranní hlas zvonca! (Botto, Spevy 71). Tieto vokály čo do kvantity sa líšia od vokálov v oblasti slov normálnych. Mení sa ich jasnosť, zavretosť, napätosť, intonácia, dĺžka. Spoločným znakom všetkých odchylných výslovností je nazalizovanie vokálov a predĺženie nazálnych konsonantov: *bim, bam, bom.*

Vysoký hlas zvončeka reprezentuje kombinácia *cink-cenk,* respektíve *cing-ceng.* Výslovnosť týchto zvukov môže byť rozličná. Pri silnom nasadení vyniká začiatočné *c,* nazalizované *i* je už značne oslabené a skoro úplne zaniká koncové *-ŋk (ŋg).* Jasná výslovnosť koncovej guturály prichodí len v sekundárnom slovese *cingať-cengať* (čes. *cinkati-cenkati*). Druhá celkom odlišná výslovnosť je *cĭŋk* (nazála opätným pritlačením je hodne zosilnená a predĺžená). Takáto a podobná deformácia v oblasti slov normálnych je možná len pri afektácii.

Základ *cink* a pritvorené slovesá *cinkať, cinknúť, cinkotať* reprezentuje vysoký zvuk: Naša kňahnä | domov tiahne: | pred ňou *cink,* | za ňou blink! (Dobš., Pov. VI[3], 13), Na cymbalku učí sa odklepať pesničku ... — Ako to pekne *cinká!* (Rázus, Maroško[2] 29), *Cinkajú* denare, *cinkne* i viac. Daniel Chmelius hodí tvrdý toliar! (Rázus, Odkaz 335), Spustily sa na okraj misky a zobkaly mak, radostne *cinkocúc* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 18).

Variant *cank* sa vyskytuje ako časť zloženiny *cink-cank: Cink-cank*-kling-klang-cingi-lingi (Kocúr, 12. máj 1944, str. 171c).

Ani doklady na interjekciu *ceng* nie sú v literatúre časté: Jedenásť v meste na veži bije, | *ceng! ceng!* poľom sa rozlieha (Kráľ, Balady 16). Vyskytuje sa aj substantivizovaná: Zďaleka bolo počuť hlas zvoncov; *ceng* rástol (Vaj. II, 151), Záclony s vráskami starých stríg zachytávaly *ceng* električiek a huk klaxonov (Gráf, V horúcom príboji 15). Pritvorené slovesá *cengať, cengnúť:* Bohuš... (V druhej izbe stíchne hluk, počuť *cengať* a zatým rechtorov toast...) (Stod., Minister 77), Olinka... Čosi *cenglo.* Už je tam. Ježiško... Ti telefonujem (Urbk. XIX, 59).

Popri tvare *cengať* je dubleta *cendžať: Cendžia* ostré šable, | práskajú kopije (Chal., Spevy[2] 46). Výraznejší je tvar *cvendžať* s vkladným *v:* Zvony šveholia a *cvendžia* (Kuk. IV[1], 64), Poháre *cvendžaly,* hostia pili na šťastlivé lúčenie (Beblavý, Janošík 140).

Taktiež vkladná hláska *v* označuje silnejší, jasnejší zvuk v základe *cveng* a v odvodených slovesách *cvengnúť, cvengot, cvengotať:* Anna čítala... Pri *cvengu* žltákov obzrela sa naplašeno (Vaj. I, 206), začali spievať pieseň: „Krásna noc je..." Na druhom verši *cvengol* malý oblok a v ňom ukázala sa černovlasá hlava Hermínkina (Tim. IV, 37), Zpod ciene ozval sa *cvengot,* ako keď kosu kujú (Kuk. VI[2], 206), Popod obloky *cvengotaly* sane (Hron., Chlieb 460).

Variantom interjekcie *cing* je *cin;* označuje napr. zvuk hodín pri bití: *Cin, cin, cin,* — zazvonily... pondusové hodiny (Ondrejov, Zbojn. mladosť 9).

Interjekcia *cing* s formansom *i* prichodí v složenom výraze *cingi-lingi* na vyjadrenie pravidelne opakovaného zvuku zvonca: Zazvonili na obed: *cingi-lingi, cingi-lingi* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 73). Druhá časť *ling* je vlastne obmenené *blink.*

Na vyjadrenie hrkotavého zvuku zvončekov, hrkálok, aké sa pripínajú na šíry, používa sa interjekcie *čim-čam:* Vtom pod oknami — *čim-čam, čim-čam, čim-čam* (Rázus, Bača 88).

Zvuk hodín reprezentuje interjekcia *tik-tak.* Substantivizovaná vyskytuje sa i ako značka kuchynských stenových hodín *Tik-tak.* Nachodí sa aj v literatúre: Stojí bezradne chvíľu, ako by naslúchala *tiktaku* hodín, zavesených pri dverách (Rázus, Svety I[2], 181).

Vajanský má obmenenú zloženinu *tiky-taky* (s formansom *-i,* písaným s *-y*): Spev hodín. Šumejú časy rýchlosťou veternou, | minútou sú im rokov milióny... *Tiky, taky — tiky, taky* (IV, 34). Ňou zachycuje aj zvuky telegrafického aparátu: Z oblôčka... bolo počuť *tiky-taky* telegrafického aparátu (XIII, 7).

Vajanskému zvuky budíčka znejú ako opakované *tiky:* budíček pravidelne ťuká *tiky, tiky, tiky* (II, 212). Od základu *tik* sú odvodené aj slovesá *tikať, tiknúť:* Hodiny *tikajú,* delia čas na minúty (Urban, S tich. frontu 72), Len hodiny sprevádzaly jeho hlas tichým, akoby pritlumeným *tikaním,* podobajúcim sa *tikaniu* hada (Podj. I, 200), Jean... V noci musím všetky hodiny v byte zastaviť, lebo cítim pri každom *tiknutí* hodín, ani čo by mi niekto klince vbíjal do hlavy (Stodola, Minister 39).

Interjekcia *ping-pong* je cudzieho pôvodu. Bola prevzatá z angličtiny. Označuje zvuk, spôsobený odrážaním sa loptičiek stolného tenisu.

Uviedli sme interjekcie, ktoré sa vyznačujú vokalickou alternáciou, ablautom, stupňovaním. Je to kvalitatívne i kvantitatívne striedanie vokálov, čo zodpovedá rozličným odtieňom rozličných, prípadne aj toho istého prírodného zvuku. Je však možné i striedanie analogické a striedanie vokálu len kvôli rýmu. Toto je, pravda, len sekundárny ablaut, nie ablaut vlastný. Niektorý vokál je pôvodný, iné sa k nemu pritvárajú, čím vzniká rad interjekcií napr. s vokálom *i*-ovým, *u*-ovým, *a*-ovým ap. Pôvodný je napr. vokál *ŭ//ū,* ktorý vyjadruje sluchový dojem temného zvuku. Vokalická alternácia interjekcionálnych sémantémov a jej štúdium iste objasní a prispeje k štúdiu indoeurop-ského ablautu (napr. *nesiem//nosím//prinášam*), vysvetľovaného vplyvom ide. prízvuku, ktorý bol prevažne melodický. Dosiaľ ide. ablaut nie je vysvetlený, napr. Trávníček o veci hovorí: „Toto střídání [samohlásek; ablaut] je výsledek předslovans. vývoje, nám blíže neznámého“.[8]

Okrem interjekcionálnych základov *bŭ-//bū-, fŭ-//fū-, hŭ-// hū-,* kde je iste pôvodný vokál *ŭ//ū,* rovnako pôvodný základ je

---

[8] Dr. František Trávníček, *Historická mluvnice československá,* Praha 1935, str. 68.

asi aj interjekcia *cŭ-//cū-*. Túto interjekciu poznáme zo zvuku, ktorý vydávajú vtáci: Sýkorky zaštebotaly: *Cucu*-daj, *cucu*-daj! (Ondrejov, Zbojn. mladosť 49).

Reduplikovaný onomatopoický základ pre hlas kukučky je *kuk(u)*. Prichodí v lat. *cuc-ul-us,* franc. *cou-cou;* v slovenčine je *kuku, kukuk* a substantíva *kukučka, kukačka, kukulienka:* „Teraz mu veru *kuká kukučka!*" „Hja, veru teraz mu je hodné *kuku!*" Tam neďaleko slúchajúci chlapci sa zasmiali: *„Kuku, kuku!"* A večer... chlapci za ním a jeden nad druhého volali: *„Kuku, kuku!"*... Tak zostal Gagačka v Ľupkanovej *„kuku"* (Kuk. X, 80), Sedí, sedí samučká | na javore *kukučka*... Zavial vetor kädesi — | *kukuk* letí za lesy (Botto, Spevy 168).

Kukuk prichodí v detskej reči; pestúnka sa schová dieťaťu, potom sa ukáže a zvolá *kukuk!* Tu *kukuk* neznamená zvuk ako u *kukučky,* ale je prenesené na vnímanie zrakom, teda asi toľko ako ‚vidím ťa'. Odtiaľ je sloveso *kukať* (vo východnej slovenčine tvar *kukac*) ‚dívať sa, hľadieť, pozrieť', *kuknúť:* „Hoj, hoj!" — ktos' za ňou volá | ktos' *kuká* z poza stromou [!] (Botto, Spevy 102), Iba som vše *kukal* naňho... keď veľmi vzdychal, šiel som ho *kuknúť,* či už neumiera (Taj. II, 34).

Aj *kavka* (kav-ъk-a) má pravdepodobne pôvod svojho mena v interjekcionálnom základe *ku-*. Išlo by tu o paralelný sekundárny diftongický základ $ka^{x}u$-.

Na dosť odlišný zvuk vrany je sémantém, počínajúci sa konsonantom $k + \overset{r}{v}$ (varianty škrípavého zvuku) + *a* (kvalitatívno-kvantitatívny sufix). Odtiaľ sú interjekcie *krá-krá* i *kvá-kvá:* — *Krá... krá... krá,* — zakráka Jánošík, ako poriadna vrana (Rázus, Maroško² 185). Pritvorené sloveso *krákať* reprezentuje hlas vtákov: ženy, matky i deti nedorastlé, všetko to jak kavky *krákalo* na Sosenka (Orol 1872, 86a), Tam vrani *kráču* široko (Kráľ, Neznáme básňe 151), pávy pyšné za potôčkom takto si *kráču* (Kráľ, Balady 59). Odtiaľ pochodí základ *krákor* a od neho sloveso *krákoriť,* ktorým sa označuje hlas kury, sliepky: úzučký dvor celkom prázdny... len pár kúr *krákorí* v ňom (Kuk. VIII, 86).

Sémantém *krŭ,* ktorí sa končí temnejším vokálom, odpovedá temnejšiemu zvuku, ako vydáva napr. žaba. Krátky zvuk žaby sa zobrazuje bez koncového vokálu $k\bar{r}$-$k\bar{r}$. Býva aj s lo-

menou, neúplnou reduplikáciou: žaba skacká ... *‚kř-křk‘* žvastnúc k tomu (Hv. I³, 163). Reduplikovane zachycuje aj hlas krkavca: zkráka / sťa krkavec: *‚Kr-kr-kr* — v priehrští mám vtáka‘ (Hv. I³, 249). Vo východoslovenskom nárečí *r* sa vokalizuje a ztade je *kir-kir* a odvodené sloveso *kirkac:* žaba *kirka* (úz.). V literatúre nachodíme *kŕkať//krkať:* Žila žaba a mala tri žaby. Učila ich *kŕkať* (Hron., Zlatý dážď 25), „Vo fundamente mi *krkala* celý deň žabka — to je dážď“ (Kuk. II⁴, 206). Vzťahuje sa aj na hlas vtákov vo význame *krákať*: Nastalo ticho. Len vrany čuť *krkať* (Rázus, Maroško štud.² 59).

Reduplikovaný onomatopoický základ *k+o* reprezentuje volanie kohúta na sliepky *‚koko‘*. Miestami sa vyskytuje v spe:e kohúta *kokoré:* kohút na pántoch celým hrdlom ozýval sa: ki-*kirí, kokoré!* (Výbor ľud. rozprávok, 1927, str. 245). Zaiste z toho pochodí archaický názov *kokot* a dnešná obmenená forma *kohút* (disimiláciou na diaľku z tvaru **kokút*). Základ *kok-* sa zachoval v slovenčine ešte v priezvisku *Kokeš*. Porov. aj franc. *coq.*

Hlas sliepky reprezentuje interjekcionálne *kotkodák//kodkodák.* K tomuto základu sú sekundárne pritvorené slovesá *kotkodákať//kodkodákať:* V sopúchu sliepka *kotkodáče* (Hv. I³, 105), Poďže, dievča, poďže za mňa ... nebudú ti husi gágať, ani kury *kodkodákať* (Tvrdý, Slovenský frazeologický slovník² 209).

Slovesá *krákoriť, kotkodákať, kodkodákať* prichodia i prenesene o ľuďoch v pejoratívnom význame ‚hovoriť, tárať‘: „Sú vedľa [študenti]. Oduševňujú sa za čosi, čo je v úplnom rozpore s naším založením,“ *krákoril* svojím ostrým hlasom (Urban, V osídlach 423), — Vraj prevrat, vraj po prevrate bude lepšie, *kotkodákal* Kúrňava po domoch (Urban, Hmly 125).

Začiatočná spoluhláska *k* s vokálom *i* tvorí onomatopoický základ aj pre hlas (spev) kohúta *kikiriki//kikiriki:* Kohút zaspjevau: *Kikiriky* na pántiky (Stanislav, l. c. 462), „Môj milý ... vstaň! | Kohútik jarabý spieva: | *kikiriki!* ...“ (Hv. I³, 199). V detskej reči býva aj substantivizované vo význame ‚kohút‘. Dieťa zbadalo uschované pokradnuté sliepky pod truhlou a utekalo sa tým pochváliť známym so slovami: Mi máme moc pipi

a jeden *kikiriki*. Pod truhlou spia, spia.[9] Odvodené slovesá sú *kikirikať* i *kikiríkať:* Hudba hrá... na smetiskách *kikiríkajú* kohúti (Hruš., Zo svet. voj. 67).

Vyskytuje sa aj základ so samohláskou *u* (*ku-*); reduplikovaním dostávame obmenou onomatopoju *kukuriků: Kukuriků* | na pántiku! (Dobš., Pov. VI[3], 13). Tento základ vyskytuje sa v maďarskom slovese *kukorékolni.*

Zaiste sem patrí onomatopoický základ pre hlas sliepky *kur.* Ním sa voláva na sliepky: Kurča, *kur-kur-kur,* | pekne očko žmúr (Hv. I[3], 394), Veles. Volajte ho [zmoka]! Čeľaď (striedave). *Kur-kur!* kura... | Cip-cip! (Hv. VII, 147). Z neho je i názov *kura* f. ‚sliepka' a *kura* n. ‚mláďa'. Označenie *kura* f. ‚sliepka' na Slovensku je známe. Porov. nadpis Kukučínovej poviedky Slepá *kura* a zrno (sväzok I[4]).

Interjekcia *kvá-kvá* je dubletou *krá-krá: Kvá, kvá* kvačica, | Čierna biela slepica (Kal., Pov. I, 53). Lomenou reduplikáciou mení sa na variant *kvák-kvák//kvak-kvak:* Anička ... Janko, spamätaj sa! Čože si ztratil reč? Janko (posunkami dáva na javo, že nemôže rozprávať): *Kvak-kvak-kvak* (Urbánek XXVI, 19). Z tohto základu pochodí predpokladaná prvotná forma **kvačica* pre podstatné meno *kačica.* Ztadeto zaiste je interjekcia *kač, kači* (s formansom *-i*) na volanie al. odháňanie kačíc: *Kač, kač,* kačena, nasypem ti jačmeňa (pieseň).

Pritvorené sloveso *kvákať* vzťahuje sa na škrekľavý hlas vtákov (kačíc, vrán), ale aj žiab. V mnohých prípadoch je to synonymum slovies *krákať, krkať//kŕkať:* Na lúke v doline rozložil sa kŕdeľ vrán, *kváču,* podletujú, hašteria sa (Kuk. VI[2], 56), Veď i mal pravdu. Kto príde medzi vrany, musí *kvákať* ako ony (Kuk. VIII, 163), „...Havrany veštiac *kvákajú*..." (Sládk., Spisy bás. 59), Anička... Ach, ty môj dobrý bratríčok... ztratil si reč a *kvákaš* ako žabiak (Urbánek XXVI, 20).

U Vajanského nachodíme lomenú reduplikáciu v tvaroch *krak* na spôsob *kvak, kraky-kraky* (zosilnenú formansom *-i,* písaným *-y*): Tu havran... ko mne zakrákorí: „Tu vidíš hrozné veci... Včul *kraky, kraky, kraky!*..." (Vaj. IV, 123).

S onomatopoickým základom slovesa *krákať* súvisí koreň normálneho slova *krik,* čo sa ukazuje na forme *kraky* v slože-

[9] Historku som počul od Dr. Antona Jánošíka, rodáka zo západu (Bánovce).

nine *kriky-kraky* u Vajanského: Azda ich španielsky trón čaká, alebo Esterházyho fideikomis! Aké *kriky-kraky!* Dievčiská sú dievčiská, a basta! Nemravčte, zutekám!" (Vaj. IX, 35).

Variantom podstatného mena *krik* je *škrek*. Zaiste možno uviesť s ním do súvislosti interjekciu *škrk*, ktorá reprezentuje tupý zvuk: Soberiem všetku svoju silu, vymrštím sa, a *škrk* ponadeň, — preskočil som ho (Beblavý, Janošík 36). Máme ju v slovese *škrkať*//*škŕkať*, *škrknúť*: „Už je dosť toho čarbania!" riekol podžupan Kopytnickému, ktorý zmužile *škŕkal* perom (Vaj. XI, 364), Hlad nás trápil, v žalúdkoch nám *škŕkalo* (Ondrejov, Afr. zápisník 100), [Paľko] *škrkne* zápalkou o zamätové nohavičky (Rázus, Maroško[2] 59). Sem by formálne patril i základ zosilnený vkladným *v* pri slovesách *škvŕkať* a *škvrčať*: V hore vlk pán ... hoci mu od hladu dnu *škvŕka* (Dobš., Pov. VIII[3], 21), „Nám *škvrčí* v žalúdku ..." (Hruš., Zo svet. vojny 229), zpod nej [pokrývky] vyhadzuje akúsi tekutinu, čo fŕka po sporáku a *škvrčí* (Kuk. XXVI, 16).

Onomatopoický základ *kvak* má obmenu v interjekcii *kvik* (< **kŭi-k*); pri nej vysoká samohláska *i*, zamenená samohláskou *a*, slúži na označenie vysokého zvuku napr. prasiec: Prasce po dvore *kvik, kvik!* (úz.). V sopúchu sliepka kotkodáče ... v chlieviku burci-turci, *kvik* (Hv. I[3], 105). Z toho je sloveso *kvičať* ‚vydávať piskľavý hlas' (o prascoch): Prasce *kvičaly* (Jes. II, 38). Prenesene aj o človekovi: „Čože *kvičíš*, čo ti je?" „Noha moja, pre Pána Boha, nestoj mi na nej!" (Kuk. X, 195). Možno od toho základu pochodí aj *kvíčala*: kolotová *kvíčala*, | tá lesa trúchla píšťaľa, | zapískla tiahlo ponad stráne (Hv. I[3], 24). Asimiláciou vznikol západoslovenský tvar *cvíčala*. Pre terminologiu bol zvolený tvar *čvíkota*.

Onomatopoický základ, vznikajúci hryzením a škrípaním, je ide. **gʷrugh-*, slovanské *gryzti*, sloven. *hrýzť*. Tu *u* prešlo v *y*, teda podľahlo vývojovej zmene, čo sa vysvetlí zoslabnutím pôvodnej sémantickej funkcie.

Zvuk, spôsobený lámaním padajúceho predmetu, rachot dunivých striel, reprezentuje interjekcia *gruch*. Základom je ide. **grŭ(-ū-)*$^{(k)}$*s-*; východosloven. *gruchnuc*, poľ. *gruchnąć*, *gruchotać*, ‚padnúť', slovin. *grušati* ‚drviť': Išol pres lafku a naras *gruh!* do vody (Šťavník).

Sémantému *gruch* formálne blízky je sémantém *groch,* ktorý predstavuje zvuk, vydávaný ošípanou. Je základom poľ. slovesa *grochkać,* čes. *chrochtati.* V slovenčine je obvyklý základ *kroch:* Ponúkajú... bravec nič, len na veľa-veľa vše *„kroch-kroch“* (Taj. III, 140). K nemu je pritvorené sloveso *krochkať:* prasa v kutici *krochkalo* (Kuk. I[4], 7). Pravdepodobne prvotné začiatočné *g-* sa zachováva v tvare *grofkáč:* vlci utekali ďalej stopami diviakov. Omeškali sa, lebo troch ukoristených *grofkáčov* si už poľovníci vliekli dolu vrchom (Ondrejov, Tátoš 57).

Slovenské *grúliť* má neúplný základ *groch* a či vlastne zdeformovaný s ablautom *u* a analogickú koncovku *-liť: Grúli* svinka (Slovensko XVIII, 4). Prenesene: Mnohí [matrózi] sa váľajú v obžerstve, ako svine, a *grúlia* víťazne, že život je svinstvo (Gašp., Červ. koráb 24).

Zvuk, spôsobený drvením predmetu medzi zubami, vystihuje *chrúpať* a v slovenčine, ruštine aj *chrúmať:* Ale je chvíľa i velebného ticha, keď počuť... mocné *chrúpanie* kostí (Rázus, Krčm. kráľ 63), Sú vytešení a *chrúmajú* čosi, že to až sem počuť (Hruš., Zo svet. vojny 190). Základom je interjekcia *chrup* a *chrum:* — Čo táraš, Števo, čo táraš! Jedz a netáraj!... Teraz máš ešte slabý zub, zahryzol by si, a — *chrup!* — bolo by po zube, čo? (Hron., Tomčíkovci 11), *‚Chrum-chrum‘,* bolo po ňom [jablku] (Hv. I[3], 239), Prekliata mršina... A ovsík však *chrum* (Hv. XIV, 22).

Pri základe *chrum* nastáva vokalická alternácia v slovese *chrámať:* Pes všetky kosti *pochrámal* (úz.).

Veľmi expresívne je sloveso *chľastať//chlastať;* vyjadruje zvuk spojený s hlasitým pitím: Ján pil za slobodna, *chlastal* ako ženatý (Blaho, Slabí 72). Jeho východoslovenský tvar je *hľastac.* Variantom je interjekcia *hľust* a k nej pritvorené sloveso *hľustac:* A on *hľust!* šicko naras (Šťavník).

Rovnako expresívne sú aj obdobné slovesné tvary s vokalickou alternáciou *chľaptať, chloptať, chleptať* ‚logať‘: „... Im by bolo či tu, či v chlieve, len aby bolo čo *chľaptať*“ (Kuk. XXIII, 332), — Dosť už toho bolo... keď si smädný, *chlopceš* vodu (Ondrejov, O zlatej jaskyni 116), „Je ukrutný zbojník... *Vychlepce* krv... *chlepce* našu krv“ (Kuk. XXVI, 53).

Menej expresívny je variant *chlúpať* s vokálom *u* a *chlupnúť*//*chľupnúť* ‚hlasite piť, jesť polievku, sŕkať': — Žobrač, — hundral Kuzmík stále, *chľupol* si vodky (Kavec, V r. hmlách II, 98).

Slovesu *chlúpať* významom sa rovná dubleta *chlípať* s tvarmi *chlipkať, chlipnúť:* Kanátka skoro zdúpnela od divu, vidiac, ako zo šechtára *chlípe* mlieko biedno nevestino dievča (Tim., Novohr. dedina 99), Niko a Zandome *chlipkajú* kávu (Kuk. V[4], 94), *Chlipli* z polievky dva-tri razy (Jes., Cestou 85). Sem patrí aj adj. *chlipný* ‚smilný', upotrebované v oblasti slov cirkevných.

Výrazné sloveso pre pitie je aj *slopať:* A preklínal prekliatu vodku ... i tých, ktorí ju *slopú* (Kavec, V r. hmlách II, 15). Významove sem patrí aj *šľuknúť:* „Veď vieš ... aby si sa nepozeral často na dno pohára, lebo vieš, že keď si viac *šľukneš,* tak potom máš svoju náturu ..." (Čajak, Pred oltárom, Praha 1929, 247).

Onomatopoický základ ide. **dŭ-*//**dū-,* najmä reduplikované *dud(u),* prichodí napr. v mene vtáka *dudok.*

Iný je sémantický základ pre zvuk, vydávaný gajdami (čes. náležite *dudy*): a Jozef mu tak spieva: na píšťalke pi-pi-pi, a na gajdách *du-du-dú* (Rázus, Bača 107), Jeden gajduje — *du-du-du* (Taj. XII, 91).

Temné dunivé zvuky neživej prírody majú základ v ide. **d(h)ŭ(-ū-)-t^{x}-,* reduplikované v **d(h)u(n)d(h);* slovenčina má ho v slovese *dudať* a obmenách *dudnať (dudlať), dudnieť:* Ohň *dudal* v peci (Kuk. XX, 156), Voda sa búri, vetrisko skučí | a na poli zem *dudneje* (Kráľ, Balady 10), Ťažké kolesá *dudnely* temno po hladkej drevenej dlažbe (Kuk. IX, 333). Vo východnej slovenčine je *dudňec:* V suďe *dudňi* (Šťavník). Reduplikovaný základ má aj poľ. *dudnić* a lit. *dundėti,* kde je okrem toho nazalizovanie.

Slovenský variant *dunieť* (slovan. *duněti*) pochodí z prvotného tvaru s reduplikovaným základom *dudnieť* zánikom *d:* Vlak *duní* (Taj. IX, 14), *Duní* Dunaj a luna za lunou sa valí (Chalupka, Spevy[2] 8). S týmto základom súvisí aj sloveso *dunčať:* Pocestný pobúchal palicou na kožu; muchy-duchy sa pobúrily a hučaly, len tak *dunčalo* (Dobš., Pov. VIII[3], 73).

I slová *dym, dýchať, dusný* majú pôvodný onomatopoický zá-

klad **dhŭ-//*dhū-* veľmi rozšírený a vznikajúci dýchaním a fúkaním. Odtiaľ základné sloveso *duť:* chladný vietor *dul* od holí (Vans. II, 43). Má aj prenesený smysel ‚fúkať sa, hnevať sa': Kamenec sa *dul* a nič nehovoril (Vaj. VIII, 15). Taktiež sloveso *dúchať* (vých.-sloven. *duhac*) znamená ‚fúkať' (o ústach i o vetre) a ‚duť': Od Vepra *dúchalo* ostré povetrie (Vans. II, 138), „My sme páni a nedáme si do kaše *dúchať* . . ." (Kal. VI², 12). Základné podstatné meno *duch* v náboženskej sfére označuje netelesnú bytosť, zjavujúcu sa vetrom. Od *duch* príponou *-ja* pochodí substantívum *duša (duch+ja > duša).*

Slovanské *dym* vzniklo oslabením interjekcionálnej funkcie a tým aj oslabením expresívnosti. Tým sa dá vysvetliť vývoj *u > y,* známy len v oblasti slov normálnych. Základom je ide. *dhūm, z čoho sti. *dhūmah* (lat. *fumus*), nem. *Dunst.*

Ide. **dhūs//*dhūs* prichodí v slovese *dusiť sa.*

Ide. základ **dhŭr//dhūr* je v slovese *duriť sa* a pri lomenej reduplikácii základu *durdiť sa* ‚hnevom sa nadýmať': Len *sa durila* a mužovi i sebe ztrpčovala život (Blaho, Slabí 127), Pán veľkomožný so začiatku *sa durdil* a nadával (Rázus, Bombura 115).

Pu je jednak samostatná interjekcia, jednak ide. onomatopoický základ **pŭ-//*pū-* pre zvuk, ktorý sa vylúdi roztrhnutím perného záveru a tak uniknutím nahromadeného vzduchu v ústnej dutine. Prenesene (pri obdobnom pochode) interjekcia *pú!* znamená ‚urobiť *pú',* ‚zafúliť' [zasmradiť] (Šťavník). Samo *zafúliť* je onomatopoického pôvodu, kde *f* verne zobrazuje zvuk, spôsobený pomalým unikaním vzduchu úzkou škárou. Tento základ *(fú-)* je v slovese *fúkať* i v subst. *fujara.*

Ide. onomatopoický základ **pŭ-//*pū-* je aj v interjekcii *puk* (viď vyššie). Zobrazuje zvuk doartikulovaný, kým *pu* predstavuje zvuk pri činnosti začínanej alebo dokončenej len nejasne.

V tomto základe **pŭ-//*pū-* treba hľadať i slovanské *puchnúť (opuchlina).* Tu *u* neprešlo v *y* pre životnosť interjekcionálnej funkcie sémantému, zatiaľ čo v slove *pysk, pyšný* prešlo.

Ide. onomatopoický základ *pu-(ch)* je v substantíve *puch.* Jeho variant *pach* prichodí vo význame ‚zápach'. *Puch* sa používa výlučne o ťažkom starom zápachu, spôsobenom rozkladom: Milšie vám vraždy kainské budú | a mŕtvy, hnilý *puch* ľudu? (Botto, Spevy 128), dorážala na ňu pleseň a *puch* hnilo-

by (Kuk. VII[3], 154). Zo základu *puch*+prípona *-rъ* dostávame podstatné meno *puchor* ‚žalúdok vtáka'. *Pach* a *páchnuť* s kmeňostupovým vokálom *a* líšia sa sémanticky od slova *puch* len čo do stupňa, nie čo do kvality v užšom smysle: *Pach* nápoja badať od neho (Tim., Novohr. dedina 40), [Lekár] dvere nechal otvorené, z ktorých ma zavialo teplým ľudským *pachom* (Taj. VI, 128). Sloveso *páchnuť* znamená ‚zapáchať' (dobre i nedobre), ‚raziť' (len nedobre): Slečna sedela už na seníci, z ktorého *páchla* vôňa čerstvo nažatej trávy (Tim. VII, 61), A na konci stola prázdna butelka *páchla* vodkou (Kavec, V r. hmlách II, 241).

K ide. interjekcionálnemu základu **bŭ-//*bū-* sa pripína základ *buz-* s vokalickou alternáciou *boz*[10]; prvý nachodí sa v poľ. *buziak* ‚bozk' a druhý je v slovenčine v slovese *bozať, bozkať* a v podstatnom mene *bozk:* Valach: Potrebno i napiť sa; | ale prvejká i zatým na líčko nás *bozaj* (Hv. V, 83), Žovkin pristúpil najprv k testinej, *bozkal* jej ruku úctive, potom šiel *bozkať* ženu v čelo (Tim. I[2], 39), Božka... Božka pritisne *bozk* na Lojzove ústa (Taj. XIV, 32). Iný variant je v detskom slovese *bokať:* Ruska... ukazovala chlapcovi svoje dieťatko, núkajúc ho, aby ho bozkal. — No, *bokaj* ho pekne, Milanko! (Kavec, V r. hmlách II, 77), Božka... No *bokaj* ma. Tuto, na líčko (Taj. XIV, 32). Od neho hypokoristický tvar je *bočinkať: Bočinkaj* ma pekne (úzus na západe). *Bok-* predstavuje vokalickú alternáciu základu *buk (bu+k).* (Porov. lat. *bucca* ‚ústa, papuľa'.)

Podobného skladu je interjekcia *muk.* Má ide. onomatopoický základ *mŭ-//mū-,* ktorý reprezentuje tenký zvuk, vylúdený snahou nemého prehovoriť. Preto výraz *ani muk!* znamená ‚ani slova' (nepovedať ani slova). Substantivizovanú nachodíme u J. Kráľa: Na zemi božjeho ňeňecháme šlaku, | Tak buďeme páňi, hocaj prjam v *muku* (Kráľ, Ňeznáme básňe 84). K interjekcii sú pritvorené slovesá *múkať, muknúť:* Z gazdovského dvora... počuť ťažké *múkanie* kŕmnych volov (Vaj. X, 21), „Viac ani *nemuknem*", zakončil kaplán veľmi živý rozhovor (Blaho, Slabí 142).

---

[10] O tom obšírnejšie Václav P o l á k v článku ‚Pôvod a význam slova *bozk, bozkať*', SR IX, 97.

Temný zvuk *bubna* a jeho opakovanie dostalo zvýraznenie v reduplikovanom jeho pomenovaní: *bub-on* (bub[-u]). Z toho istého základu sú slovesá *búchať, buchnúť* a ich odvodeniny. Podobné je poľ. *buchnąć,* rus. *buchnutь*. Všetky sú pôvodu monoftongického: *bu^{x}-(bhu).*

Onomatopoický základ pre činnosť čuchového aparátu je *ňuch.* Býva za substantívom *čuch,* ale v smysle pejoratívnejšom: Jeho [Stykov] bystrý policajný *ňuch* zachytil hneď niekoľko neprirodzených okolností (Urban, V osídlach 140), „Prišiel exekútor z mesta. Taký suchučký, ale *ňuch* ani u kopova" (Rázus, Svety III^{2}, 117). Prichodí v slovese *ňuchať,* ktoré je čo do stupňa intenzívnejšie ako *čuchať, očuchávať* (čes. *čenichati*): Po kuchyni behal *ňuchajúc* žltý, tenký a veľmi lačný pes Samov (Tim. VI, 70). *Ňuch* ako interjekcia je napr. v tomto príklade: Pes iʒe ot kosci ku kosci a robi *ňuh, ňuh!* (Šťavník); nie je tu použité ako substantívum, i keď je v spojení s predmetným slovesom *robiť.*

Slovesný tvar *ňufnúť* pravdepodobne vznikol z prvotnej náležitej formy *ňuchkať* disimiláciou skupiny dvoch príbuzných spoluhlások *chk* > *fk:* [Psík] predkom do zeme *ňufol* (Dobš., Pov. VIII^{3}, 19).

Bryzg sa používa ako interjekcia i ako onomatopoický základ v slovese *brýzgať//bryzgať, bryzgnúť* ‚fŕkať', prenesene „špiniť, nadávať': krv počala živo, teplo prúdiť sa ... a rujnou vlnou *bryzgala* do srdca (Vaj. I, 172), Náraz vlny otvoril poslabený šrôb, *bryzglo* nám za dobrú putňu vody (Taj. X, 103), [Vinco] rozmýšľal o tom, kto všetko bude *brýzgať* naň (Bodenek, Zapálené srdce 170).

Druzg sa využíva ako onomatopoický základ na tvorenie slov v spojení s činnosťou, pri ktorej nastáva lámanie, ale temnejšie od toho, ktoré vyjadruje interjekcia *prask:* Postúpil i zopäl sa, tu — *druzg!* konár pod ním (Hv. I^{3}, 239), *Druzg!* Píšťalkovi zostal v ruke iba kus kosiska (Kuk. VI^{2}, 214). Pritvorené slovesá sú *drúzgať, druzgnúť:* pocestní mi [stromčeku] ľudia halúzky *drúzgajú* (Kráľ, Balady 57), Starý otec ... ako žliebky *druzgly,* volal na mňa: „Synku, polámal sneh žliebky..." (Taj. I, 137).

Drumb je onomatopoický výraz na označenie temného zvuku,

aký vydáva chvejúca sa struna. Sekundárne pritvorené sú *drumbľa* ‚primitívny strunový nástroj' a *drumbľovať* ‚hrať na drumbli': „Trata-tá. Trata-tá . . ." ozýva sa na trúbkach. Ktoten zas *drumbľuje* (Rázus, Svety I², 29). Prenesene aj o detskom plači, napríklad v západnom náreči, kde je zmena začiatočnej skupiny *dr-* v *gr-: Čo* jednostaj *grumbľuješ?* (úzus).

Interjekcia *myk* býva vo vetnej platnosti a vyjadruje pohyb pri prudkom trhnutí, hodení: Vyskočil a *myk* kufrík pod hlavu, aby mu vraj vyššie bolo (Taj. XIII, 110), Keď stará ohava babsko prišla . . . veľmi rýchlo všetky tri ju schvatly, a *myk* s ňou do pece (Dobš., Pov. VIII³, 98). Substantivizovaná označuje obyčajne trhnutie: Chytil koniec do hrsti a na jeden *myk* bol kyjak vytiahnutý (Dobš., Pov. I, 70), To boly len naťahovačky, *myky* sem a ta (Kuk. XX, 109). Interjekcionálny základ *myk* ako taký so svojou krátkou kvantitou ostáva nezmenený v slovese *mykať,* ktoré bolo len mechanicky pritvorené zo základu príponou *-ať,* a dosiaľ nesplynulo s ostatnými normálnymi slovesami typu *-ať,* kde v koreni býva predĺženie (ako je aj vo variante *šmýkať*): Ale ľudia nevedeli . . . *mykali* len plecami (Urban, Hmly 552).

Interjekcia *myk* býva zosilnená formansom *-s: myks* a je od nej sloveso *myksovať, myksľovať* (s epentetickým *ľ*): Šaty na nej *myksoval* sem-tam [pri tanci] (Zguriška, Obrázky 154), Ale *myksľovalo* ma od strachu (Ondrejov, Zbojn. mladosť 107).

Šmyk dáva predstavu niečoho, po čom sa dá uniknúť, skĺznuť, ‚urobiť prudký klzký pohyb po niečom': Oficier zastal a skričal . . . pušky, všetky odrazu — *šmyk-šmyk* už boly na pleciach (Ondrejov, Zbojn. mladosť 112), Tu Janko schytí chytro nôž a *šmyk!* odrezal prasaťu nôžku (Dobš., Pov. IX², 122), Majster (strihá, svrchu sype perie). *Šmyk! Šmyk!* (Taj. XII, 137).

Tvar *šmyks* s formansom *-s* intenzitu pohybu ešte zosilňuje: Klb . . . Zadržte sa, alebo *šmyks!* cez motúz na kuši (Hv. XIII, 165). Substantivizované *šmyk* znamená ‚upravené haluzie, na ktorom šmýkajú horské seno do doliny': Hanka doniesla v zásterke so pár halúzok, Janko dovliekol *šmykom* na suchej ratolesti mnoho raždia (Vaj. I, 216). Sloveso *šmýkať* na rozdiel od *mykať* má predĺženú kvantitu na spôsob normálnych slovies

tohto typu: Cesta je príkra, nohy sa *šmýkajú* (Matúška, Sobrané spisy 63).

Asi len variantom k interjekcii *šmyk* je nárečové *šmirg:* A chlapca *šmirg* do vodi (Šťavník).

K tomuto základu podľa významu a skladu hlások pripína sa slovesný tvar *šmariť* i s variantom *šmeriť:* Strhne s hlavy čiapku a *šmarí* ju o posteľ (Alexy, Už je chlap 23), *Šmaril* som mu manlicherku pod nohy (Jes., Cestou 38), Pegas hlavou *šmerí* (Hv. II⁴, 404).

Onomatopoického základu sú slovesá *polknúť* a *polykať.* Ich základ sa nevyskytuje ako interjekcia; pravdepodobne by to bol základ *lok-,* ktorý sa nachodí v slovese *lokať* ‚pahltne piť': Tropilla sa hodila do vody, bez váhania, *lokajúc* dychtive, lebo je horúčava veľká (Kuk. XXV, 58), potom pchali do seba a *lokali,* ako dúhy (Dobš., Pov. VII³, 49). Dubleta *logať* je expresívnejšia, čo vyplýva z povahy hlasnej spoluhlásky *g* k párovej nehlasnej *k:* tak všetci spôsobia: | že mloka strasie, čo mu *logá* krv (Hv. V, 48), „Tys' ho [víno] *vylogal* — zaplať!" (Kuk. X, 183). Podobný prípad zvýšenej intenzity sme boli uviedli v prípade *klopnúť — chlopnúť.* S vokalickou alternáciou a či s interjekcionálnym ablautom prichodí základ *log-* vo tvare *lig-,* napr. v dialektickom slovese *ľigať:* Kôň *ľigá* [polyká vodu] (Šťavník). Stredoslovenský variant je *lôchať,* západoslovenský *lúchať.*[11]

Onomatopoické *loč* označuje zvuk, spôsobený narážaním vody na breh alebo na steny nádoby ap. Je to teda určitý variant interjekcie *lig//log:* — Deti, držte sa! — volá faktor a pomedzi brvná [plte] ozve sa vždy silnejšie — *loč... loč!* (Rázus, Maroško² 54). Sekundárne je sloveso *ločkať:* voda dunajská pri brehoch *ločkaním* svojím hudbu im [lúčom slnečným] dohráva (Kal. II, 61), Po dva [kožené mechy] sa nadúvajú na samári sťa gajdy, v nich *ločká* hroznová kaša (Kuk. V⁴, 7).

Onomatopoický základ *sūs(u)//sūs(u)* vyjadruje šelest (*s*-ový zvuk). Prichodí v slovesách *sykať, syčať* a v substantíve *sysel, sýkačka* (podľa Pravidiel *síkačka*): Zrazu začne niečo v ohni sipieť a *syčať* (Dobš., Pov. III⁵, 123), otec striekal z veľ-

[11] Porov. aj Mir. Kálal, l. c. 311 a 315.

kej *sýkačky* ponad včely (Taj. XII, 44). Dominantný je konsonant *s*. Vokál mal slabý sémantický význam a tak sa vykonala zmena *ū* > *y*, *ŭ* > *ъ*.

Onomatopoický základ pre slová, naznačujúce zvuk povetria, ktorý vzniká otrasom, je *švih*. Tento základ sa používa i ako interjekcia vo vetnej funkcii: Vzal bič a *švih* v povetrí (úz.). Od tohto základu je napr. sloveso *švihať, švihnúť* a zloženiny: v hrtani pivnice sem-tam ustavične *švihá* meč, a každého pretne, kto chce dnu (Kmeť, Veleba 157), „Okolo ucha *švihla* mi guľa" (Vaj. VIII, 257), Pik vyduril kŕdeľ jarabíc, čo *sa švihli* milostivému nad hlavu (Blaho, Slabí 141), tam ľahko *prešvihne* sa cez plot (Dobš., Pov. II, 105). Od neho pochodí aj podstatné meno *švihák* a *švihaňa:* Mladí muškardíni, šviháci v tých rokoch, sa prechádzali (Kuk. XVII, 140).

Zatiaľ čo *švih* zobrazuje zvuk, vzniklý otrasom povetria, začatý, aj voľne ukončený, *šving* predstavuje zvuk, ktorý vznikol otrasom povetria, ale je dovŕšený nárazom. Najčastejšie prichodí v odvodených slovesách, napr. *švingať, švingnúť:* vyťahuje tu i tu vidličku s hrivajom. — Ih, ako *švingá!* (Rázus, Maroško[2] 42), *švingla* nohou tak náramne, že by bola padla, keby sa nebola zachytila stolice (Jégé, A. Orságová 105), A bolo sa treba ešte jednu vec naučiť: držať koňovi nohu ... tak ťa *švingol* do boka (Gacek, Sibírske zápisky 77).

Interjekcia *fling* býva v spojení: *fling* mu zaucho (úz.). Má pritvorené sloveso *flingnúť:* Nech ti otec jednu *flingne,* aký bol nazlostený, zuby ti vyletia (Rázus, Maroško[2] 168).

Ostrý zvuk povetria reprezentuje ešte iný variant, *švist:* Šum očul, ostrý, náhly *švist* | jak padal (Hv. I[3], 40), štrngot a *švist* kosy rozlieha sa celým krajom (Pútnik 1912, 93). Odvodené slovesá *švišťať* a *švistnúť:* nad samou hlavou pískaly a *švišťaly* mi šrapnely (Jes., Cestou 179), zakosil — *Švistlo* v riase klasov (Hv. I[3], 218).

Spoluhlásková skupina *šv-* reprezentuje zvuk, vzniklý pri trasení povetria aj v interjekcii *švac*//*švác* a v jej odvodeninách *švácať, švacnúť:* Tá, nelenivá, *švac* mu jedno zaucho (Hv. III[3], 373), Bijú ich ako kone. *Švácajú* matrózi (Gašp., Červ. koráb 32), *švacol* ho bičom (Vaj. I, 143). Prenesený význam ‚rýchlo

vypiť: „Radšej si *švacnú* vínka", zasmial sa Lukáš (Kuk. XVII, 141).

Reprezentatívna interjekcia na vyjadrenie činnosti, pohybu (najmä rýchleho) je *šuch:* „Som strašne zmorený! Diviaky ryjú Oružanom zemiaky. Sobrali sme sa teda na čakanú... I počujem: *šuch, šuch, šuch.* Schytím pušku..." (Vaj. V, 255). Vo vetnej funkcii: Pritlačila kľučku a *šuch!* už bola dnu (Dobš., Pov. I, 8), On hup! skočí do hrobu, a ona *šuch!* za ním svoj batôžok (Dobš., Pov. VI[3], 33). Je základom aj slovies *šúchať// šuchať, šuchnúť,* ktoré tak isto predstavujú činnosť i zvuk, spôsobený rýchlym pohybom (trením, úderom): dlaňou si čelo akoby v netrpelivosti *šúcha* (Matúška, Sobrané spisy 119), Slopaj (pije s prestávkami, hladí si prsia). Či sa ti to *šúcha* gágorom, ako olej! (Laskomerský, Súboj 48), Uľka (*šúcha* si ruky, podskakuje) (Kuk. XXIV, 122), Zaradoval sa a *šuchol* knižku do vrecka (Jes., Demokrati 36), odomkne dvere a *šuchne sa* do izby pred Janka (Dobš., Pov. IV, 71), Ale som mu *šuchol* jednu (facku) (úz.). Ten istý základ je v slovese *šuchoriť,* ktoré znamená ‚vydávať zvuk šuch': Počuť, ako *šuchorí* čímsi; iste sa oblieka (Kuk. I[4], 155), A vozy [sa] pohly s nákladom jej rúcha: | *šuchoril* hodváb (Hv. VIII, 90). „Čo mi to tu *šuchorí* pod hlavou?..." (Kuk. III[2], 152).

Sem patrí aj podstatné meno *šáchor (šachor)* a jeho odvodenina *šachorina:* [Šiator] bol do brehu vykopaný, z vonku *šáchorom* obložený (Urbánek III, 246), [Topeľčatá] zadkujúc sťa hrozní raci, družiac *šáchor* (Hv. VII, 75), Pokryl [hotovú chalupu] ... *šachorom* (Blaho, Slabí 148), v *šachorinách* dvé kačky kváču (Orol 1872, 23b).

Základ *čuh-* je variantom *šuch-* a označuje ‚šúchanie, otieranie': kolešo o ľoč *čuha* (Šťavník), A naozaj: zpod naddvihnutej sukne... *čuhaly* poplátané súkenice (Urban, Živý bič 386).

Interjekcionálny základ pre zvuk, spôsobený podobne ako pri *šuch,* lenže šelest pri ňom je väčší a je spôsobený najmä trením na slizkej ploche, je v onomatopoickom *šust: Šust, šust* — a zakaždým klesá podťatá tráva do radku (Kuk. XII, 47). Býva vo vetnej platnosti: [Katrena] obráti sa a *šust!* Milá krv už bola na smetisku (Kuk. XII, 34), A tu on *šust* na zem [padol]

(úz.). Býva substantivizované: Počul *šust* jej voľných šiat (Vaj. VIII, 52), „No, ale ste vy baby! Čože z vás bude, keď sa ľakáte každého *šustu?*“ (Beblavý, Janošík 242). Odvodené slovesá sú *šústať, šustnúť:* rosná tráva pod kosou *šústala* (Kuk. VI², 213), ľahko sa ti stane, že ti *šustnú* vedierko obyčajnej vody za golier (Kuk. XXVII, 364). Dubleta tvaru *šústať* je v slovese *šušťať:* Len *šušťanie* papieru rozlieha sa triedou (Alexy, Už je chlap 276), pod vetvami smutnej vŕby a *šuštiacej* osiky stojí o samote do myšlienok pohrúžená deva (Pútnik 1912, 91). Slovesné podstatné meno *šuštie,* s predĺženou kvantitou *šúštie* (na spôsob *lístie*), znamená ‚opadané lístie so stromu‘: Gazdovstvo neveľké.. i *šúštia* naviezli (Podj. III, 19). Táto interjekcia má prevažne zvukový význam, zatiaľ čo *myk, šmyk* predstavuje skôr činnosť samu a jej rýchlosť.

Zvuk i činnosť vyjadruje interjekcia *šup,* prípadne *šups* (s formansom *-s*): A myš *šup* do diery [utiekla, skryla sa] (úz.), Posype ho [chlieb] múkou, pohladí, prežehná a — *šup*... jeden za druhým (Rázus, Svety I², 32), macocha, *šup!* do koča dcéru pod sedadlo (Hv. VII, 17). Substantivizované iba v spojení *poslať šupom, šupom hnať:* Keď ho vypustili po odsedení trestu, poslali ho *šupom* do rodiska (Kuk. XVII, 12).

Vokalickou alternáciou vzniklo *šip,* ktoré je základom slovesa *šibať, šibnúť,* pravda, v podobe so znelým koncovým konsonantom: ona utekala do chyže, ako by ju prútom boli *šibali* (Tim. II, 68), [Drak] vystrčil tri iné hlavy, z ktorých strašne *šibal* plameň (Dobš., Pov. IX², 10), *Šibne* prútikom druhý raz (Dobš., Pov. I, 127), Kat *šibol* mečom; hlava odpadla (Kal., Pov. II, 59), *Šibol* mi do nosa frčku (Kuk. III², 11).

Zvuk šelestu lístia za vetra sa vyjadruje základným konsonantickým sémantémom *šššš.* Priberá vokály. *Ši (< š + i)* slúži na odháňanie sliepok: Mara (vonku, odháňa sliepku). Heš!... Heš, *ši!* (Taj. VII, 141). Zosilnené *ší* predstavuje interjekcia *šic;* tu sa dá predpokladať formans *-s,* pravda, v tomto prípade na diaľku disimilovaný v *-c.* Ňou sa odháňa mačka: *Šic,* preč! (úz.).

Vokálom *u* vzniká základ *šu-* a je onomatopoickou bázou pre reduplikované *šuš(u),* ktoré prichodí v slovese *šušťať:* Bobčinskij... veď vy *šušlete,* veď vy máte štrbavý zub (Gogoľ—Ga-

cek, Revizor 18). Od neho je priezvisko *Šušlík*. Toto sloveso zobrazuje nečistú a tichú artikuláciu a tak i nejasnú artikuláciu, pre ktorú máme ešte výrazy *šuškať, šepkať, šeptať, šepotať:* [Zuza] s každou *šuškala* potichu (Tim. I[2], 162), V izbe nastane *šuškanie* (Alexy, Už je chlap 49).

Sloveso *sať* (< *sъsati*) má za základ onomatopoické reduplikované *sŭs(u)-//sūs(u)-*. Onomatopoická funkcia sémantému *s* bola živá, a preto nenastala zmena *s* > *ch*. Funkcia vokálu *u* je však podradená a bola príčinou zmeny *u* > *ъ*. Po oslabení a zaniknutí tvrdého *ъ* v základe *sъsati* vznikol tvar *ssáti*, ktorý sa udržuje dosiaľ v spisovnej češtine a v slovenčine je zaň knižný tvar sať. Pri silnej pozícii[12] a jeho vokalizovaní na *o* očakávali by sme slovesný tvar *sosať* na spôsob ruského *sosatь*. Jeho základ v podstatnom mene *sosák* nachodíme u Vajanského: [Milka] hľadela na motýľa *sosáka* (II, 31). Intenzívnejšie od tvaru *sať* sú živé domáce slovesné tvary *cecať, cicať, cickať, cucať, cucľať*. Pravdepodobne majú za základ onomatopoický reduplikovaný tvar *ci-ci*, ktorým sa vyjadruje zvuk, vznikajúci pri pomalom ťahaní ústami materinského mlieka. Tento onomatopoický tvar sa používa i ako samostatná interjekcia, najčastejšie substantivizovaná: Mamo, daj *cici!* (Šťavník).

Hláska *c* je dominantná aj v základe *cmuk*, ktorý reprezentuje mľaskavý zvuk pri bozkávaní: Oni majú sa veľmi radi... Pred fruštikom *cmuk*, pri obede *cmuk-cmuk* (Jes. II, 41).

Odvodené slovesá *cmukať, cmuknúť* vyjadrujú mľaskaním obdiv, núkanie piť z cicíka, bozkávanie: Prichvaľoval si ho [podbradník] za chvíľu, *cmukajúc* naň, že „c-c-c-c" (Šolt. III, 25), Prsník polapiť ho [dieťa] učí... ale... nechce — nevie, hoc mu *cmuká* (Hv. VI[2], 34), Kol krku chmatol ho [chlapca] ... a *cmukol* v líce (Hv. III[3], 327).

Variantom je základ *cmok* v slovesnom tvare *cmoknúť: Cmoknul* na bábä, spukal prstami nad ním (Kuk. XX, 18). Východosloven. *cmoktac* ‚zvučne piť vodu' vzťahuje sa na zvieratá i ľudí. Srbochorv. *cmókati, cmóknuti* znamená ‚nahlas pobozkať': *Cmok, cmok*, izljubiše se kao braća (úz.).

Konsonantické *sss* je onomatopoický základ pre syčanie

[12] Porov. Henrich Bartek, *Príspevky k dejinám slovenčiny*, str. 36 a n.

zvierat, napr. hada a na vyjadrenie zvukov neživej prírody (napr. o tesnom unikaní vodných pár), ako aj zvuku, spôsobeného trením; prichodí v slovách: *sipieť, sipkať, sipot* (o hadovi a prenesene aj o človekovi), *sykať, syčať, sykavka, sykot, síkať//sikať* ‚striekať', *síkačka//sikačka* ‚striekačka': i lapil smelo Ladidu za rameno a trasúc ním, *sipel:* „Zadrhnem vás... zabijem vás!" (Tim. I[2], 55), Poliakovi *sipelo* v prsiach (Taj. II, 34), Zrazu začne niečo v ohni *sipieť* a *syčať* (Dobš., Pov. III[5], 123), *sipká* si z fajočky, či dobre ťahá (Rázus, Svety IV[2], 368), Z hôrky sa ozýva *sipľavé* ryčanie (Kuk. XXVI, 235), Ústa otvoril... stisol veľký cecok; mlieko striekalo ako zo *síkačky* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 203), „Však pred troma rokmi, keď zhorel dolný koniec... nemali čo dať do *sikačky...*" (Tim., Dve doby 9).

Doteraz sme zväčša uvádzali interjekcie, ktoré majú vetnú platnosť, to jest sú vo funkcii slovesa. Pomocou sufixu stávajú sa substantívom: *sykot, dusot, hrkot, praskot, šuchot, štrngot, vrzgot, žblnkot, ťukot, tikot, treskot* ap. Z týchto substantív tvoríme ďalej adjektíva sufixom *-avý: sykotavý, štrngotavý* atď. Pravda, ťažko vravieť, čo je prius, či substantívum, či verbum, či interjekcionálny základ bol samostatný (t. j. samostatne používaný ako interjekcia) a až z neho pomocou sufixu sa utvoril gramatický útvar, alebo či gramatický útvar bol primárny a interjekcia je len zmeravený alebo redukovaný tvar, teda tvar sekundárny. Dnes napr. z onomatopoických slovies tvoríme reprezentatívne interjekcie odnímaním sufixov, ale máme vedomie, že ich tvoríme sekundárne (napr. *skok!*), i keď sme si pritom vedomí, že najpodstatnejším ich prvkom predsa len musel byť nejaký interjekcionálny základ.

Druhý problém, ktorý nás tu zaujíma, je otázka, prečo sme si ustálili alebo ustaľujeme len určitý hláskový sklad zvukov a predovšetkým zvukových obrazov, ku ktorým nemáme ani skutočnej, ani halucinačnej predlohy. Vezmime si napr. sloveso *stukať* (východoslovenské *stukac*): „Hm, hm," *stukal* žid'ák, „prosím ponížene, veru nie" (Orol 1872, 216a), srdce bôľom *stuká* (Hv. II[4], 198). Týmto slovesom vyjadrujeme ťažký temný zvuk, ktorý vyráža zo seba chorý alebo ustatý človek. Toto sloveso má iste pôvodný interjekcionálny vokalický základ *u*-ový,

alebo — lepšie povedané — má za základ zvuk podobný vokálu *u*. Sú v ňom i explozívne prvky charakteru hlások *t* a *k*. Prečo však hláskový sklad je práve *stuk-*, ťažko sa dá odôvodniť a ešte ťažšie by bolo tvrdiť, že ide. základ je skutočne **stuk-*. Pretože práve takáto hlásková kombinácia nie je jedine a výlučne správna, ale je možná veľmi voľne kombinovateľná skupina obdobných hlások, prišli sme k poznaniu možnosti (ktorá sa i uskutočňuje) stáleho tvorenia interjekcionálnych sémantémov. Zistili sme, že v interjekcionálnej oblasti nie je nevyhnutné držať sa konvenčne ustaľovaných morfém. Tak napr. jeden pozorovateľ zaznamená zvuk hodín ako *tik-tak* (hodiny *tikajú*), prípadne *ťuk-ťuk* (hodiny *ťukajú*), iný ako *tp:* Hodiny hegajú — *tp . . . tp* (Rázus, Maroško[2] 18). Od prvého interjekcionálneho základu máme potom substantívum *tikot//ťukot,* od druhého zas *tepot* (*tъpot* < **tup-*). Lenže podobné alebo tieto isté výrazy zobrazujú aj inú činnosť, napr. obeh krvi, kontrolovaný srdcovými chlopňami, a tak máme *ťukot srdca* i *tepot, tepna.* O umelom klopaní — na tvrdom predmete — používame zas *ťukot:* Starý peň velikej borovice zvoní pravidelným *ťukotom* ďatla (Vaj. I, 41). Takéto termíny interjekcionálneho základu všeobecným používaním sa stávajú konvenčnými, ale treba zdôrazniť, že aj celkom nový, individuálny výraz, ktorý má interjekcionálny základ, je zasa dobre srozumiteľný a môže sa časom vžiť ako slovo rovnocenné s inými. Pravda, základom takéhoto slova je vždy hláskový sklad, podobný slovám vžitým, takže vždy ide len o akýsi variant starého základu. Práve tým je nový výraz srozumiteľný všetkým príslušníkom daného jazyka.

Takýmto spôsobom azda najviac sa tvoria slovesá. V slovenčine aj v iných jazykoch je onomatopoických slovies viac než skutočných, samostatne používaných interjekcionálnych základov. Teoreticky odňatím sufixu môžeme z každého slovesa utvoriť interjekciu, ale nie v každom prípade je to interjekcia primárna. Od primárnej i sekundárnej interjekcie pridaním sufixu prídeme zasa k slovesu. Tvorenie infinitívov spojením interjekcie a sufixu odpovedá tvorenie infinitívu slovies normálnych. Niekde interjekcia — ako by koreň — po pridaní sufixu hneď predstavuje infinitív (napr. *myk-ať*). Podľa týchto prípadov koncový koreňový konsonant analogicky sa stáva kmeňotvor-

nou príponou v interjekcionálnych slovesách so základom, ktorý sa končí na samohlásku (*hí*-kať, *hú*-kať), prípadne aj na spoluhlásku (*och*-kať). Veľmi často interjekcionálne základy tvoria slovesný kmeň reduplikáciou: *gága-ť, glga-ť, sa-ť (< sъsa-ť), cecať, cicať, cucať.*

Uviedli sme, že interjekcie, zobrazujúce temný prírodný zvuk, majú vokalický základ *ŭ-*//*ū*-ový. Rovnako sme uviedli, že nie každý interjekcionálny základ sa vyskytuje ako skutočná interjekcia.

V českom slovese *mručeti,* východoslovenskom *murčať* je onomatopoický základ, ktorý sa nevyskytuje ako samostatná interjekcia. Podľa Trávníčka[13] je to **mr-,* do ktorého sa *u* ešte dostalo analogicky podľa *fučať.* Sloveso *murčať* by podľa toho malo v koreni metatézu. Myslíme však, že je prijateľnejšie vychodiť od **mur-,* že teda *u* je skutočne interjekcionálny základ.

Podľa skladu hlások sem sa radí sloveso *murckať:* Zajačky? To je iné... ani neuletí i pekne *murcká* (Rázus, Maroško[2] 84). Významom zas *mrnčať, mrnkať:* „Ty, milý, premilý Ľauček, ani sám nevieš, na čos' pripil. *Mrnčal* si, drdral si, frfral si, hundral si o tých regáliach..." (Kal. VIII[2], 19), Nedávno silou-mocou chcel ísť do Balkov, hneval sa i *mrnkal,* že som ho nechcela pustiť (Šolt. III, 103).

Tenké, vysoké piskľavé zvuky majú pravdepodobne ide. onomatopoický základ s **ĭ//*ī.* Niektoré sa dosiaľ používajú ako interjekcie.

Na prvom mieste tu prichodí uviesť interjekciu *kvik (< *kŭi-k).*

Onomatopoický základ pre hlas malých vtákov je ide. **pi-*// **pĭ-,* odtiaľ volanie na sliepky *pi-pi-pi!* Reduplikovaný základ *pi-* je v podstatnom mene *pipíška* a slovesnom tvare *pipkať,* ktorý reprezentuje jej hlas: Chichotala sa ako *pipíška* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 174), Teraz je tu pusto... Len čo *pipíška* prelietne nízko nad cestou, aby tíško *zapipkala* (Čajak, Pred oltárom 195).

Reduplikáciou vzniklo aj podstatné meno *pípeť* ‚choroba

[13] Frant. Trávníček, *Neslovesné věty v češtině I. Věty interjekcionální.* Brno 1930, str. 33.

vtákov na vyschnutom konci jazyka, pochodiaca od smädu', ktoré sa významom prenáša aj na ľudí: Khon čapoval víno a pivo ... Nesedajovi nikdy nenarástol na jazyku *pípeť* od smädu (Blaho, Slabí 176), Lovecký. Tuším ste dostaly na jazyky *pípeť,* keď tak kričíte? (Hollý, Kubo 38).

Základom *pi-* sa vyjadruje aj zvuk, ktorý vydáva píšťala: Jozef mu tak spieva: na píšťalke *pi-pi-pi* (Rázus, Bača 107). Tak s ním súvisí aj *pisk,* ktoré prichodí v slovesách *pískať, pisknúť.* K tvaru *pískať* je dubleta *pišťať;* ňou sa obyčajne označuje zvuk živých bytostí, vydávajúcich piskľavý hlas: Tam *pišťaly* uzimené vtáčky (Gašp., Karambol 152), Myši *pištia* (úz.). Sloveso *pískať* sa zas vzťahuje na spevavý zvuk, vydávaný z úst sošpúlením pery, píšťalou ap.: Štefan myslel na hlásnika, že ide *pískať* (Hron. I, 23).

Interjekcionálny základ *pich* sa nachodí v slovesách *pichať, pichnúť:* Hlávku moju trnie *pichá* (Botto, Spevy 88). Dnes základ *pich* samostatne užívaný sa chápe ako sekundárny, vzniklý odňatím sufixu slovies: Vytiahol nôž a *pich* ho pod rebro (úz.). Reduplikovaný býva v detskej reči: Nonono chytiť ihlu, to *pich-pich-pich!* (úz.). Okrem reduplikácie na prvotný interjekcionálny základ ukazuje najmä zachovaná krátka kvantita slovesa *pichať* (porov. prípady *mykať, pukať, praskať* popri *práskať* ap.). Tu niekdajší interjekcionálny základ *pich* predstavuje infinitív po pridaní prípony *-ať (-ąť),* pred ktorou v normálnych slovesách korenná samohláska zpravidla sa predlžuje.

Onomatopoického základu je aj sloveso *prskať, prsknúť:* Pred nami beží veľký psisko, obzerá sa na pána a *prská* od radosti (Kuk. III², 7), Knôt kahanca neprestajne *prskal* (Hron., Tomčíkovci 120), Okolo ohniska ... ležia psi ... Ba ako im *neprskne* oheň do kožucha! (Kuk. XXVII, 67).

Zvuk, spojený s pohybom tekutiny, zachycujeme tvarmi rozličných onomatopoických základov.

Šuch, šuh (východosloven.) je interjekcia pre zvuk prudko vyliatej vody: *Šuh* škop vodi na neho! (Šťavník). O daždi: Hej, jak to tu *šuha* [silne prší] (Šťavník). Má viac významov: Priľecel a *šuh!* mu za ucho! (Šťavník). Pôvodnejší význam sémantému *šuch, šuh* zobrazuje zvuk silného dažďa.

Základ *čurk* predstavuje zvuk, spôsobený pomalým padaním kvapiek do tekutiny: *Čurk, čurk!* do vody (úz.). Býva aj vo funkcii podstatného mena: *Čurkom* prší (úz.). K nemu sú pritvorené dublety *čurkať, čurčať:* [Krv] mu *čurčala* z boľavých ďasien (Ondrejov, Tátoš 96). Od podstatného mena *čurkot* prichodí sloveso *čurkotať:* Okolo jarčeka, kde tiekla teplica, *čurkotala* voda (Ondrejov, Zbojn. mladosť 49).

Podobné je sloveso *čvrkať, čvrknúť:* voda *čvrkala* mu pod nohami (Ondrejov, O zlat. jaskyni 98), Nalievam ho... *čvrklo* hneď i v ďasne (Hv. VIII, 216).

Crk ako onomatopoický základ vyjadruje dopadnutie tekutiny pri dojení, uliatí, odpľutí v slovesách *crkať, crknúť:* Bača... Cedilo sem! Nič to hrubô, | ale... tenkô, | čo má sitko dienko, | cez ktoré si potom *crká* | srvátočka (Hv. VIII, 206), — Nuž tam... Kým je mača mladé, *crkne* sa mu mlieka (Gabaj, Otec Timotej 143), — Ani odpľuť nevieš!... To sa má pustiť pomedzi zuby. Takto — vc... vc! — *crkne* na dva metre do močila (Rázus, Maroško[2] 46).

Naopak, vstrebanie, sanie má onomat. základ *srk,* z ktorého pochodia slovesá *srkať//sŕkať, srknúť:* „Ach... veď šťavu *srkám* ak, kým iný miazgu *črpká*...“ (Hv. VIII, 86), Doktor *srkal* čiernu kávu (Vaj. XVIII, 116), [Albín] s hlasitým *sŕkaním* začal jesť polievku (Urban, V osídlach 213), — Myslím, — prisvedčí Jakub, *srknúc* si kávy (Rázus, Krčm. kráľ 232).

Obidva základy *crk* a *srk* líšia sa od seba nielen hláskoslovnou zmenou začiatočných spoluhlások *s//c,* ale aj významom.

Základ *crk,* zosilnený vkladnou hláskou *v,* dáva variant *cvrk.* Býva vo vetnej platnosti a vo funkcii podstatného mena: Zuzka (posmešno): Slzička *cvrk* a očko mrk (Urbánek II, 31), Začal sa prikrádať... keď sa ozvaly *cvrky* v šechtári (Kuk. XXI, 124). Ztade slovesá *cvrkať, cvrknúť:* Idem *pocvrkať* kravu (úz.), — Ráno idem dojiť... leda do šechtára *cvrklo* (Hv. VI[2], 39).

Podobne hláskova zmena *s//c* je pri základe *cik.* Je sekundárne odvodený od slovesa *cikať,* ktoré je dubletou slovesa *síkať//sýkať;* zmenou začiatočnej nehlasnej sykavej spoluhlásky *s-* vo výraznejšiu *c-* nastalo aj sémantické rozštiepenie. Sloveso *cikať* znamená v detskej reči ‚močiť‘: Dieťa sa *pocikalo*

do vankúša (úz.). Od neho pochodí podstatné meno *cikáč* a *ciko* ‚kto sa pomočí'.

Sama interjekcia prichodí dosť zriedkavo: *Cik, cik* to dieťa (Spiš, Vernár). Na západe žije obmenená forma *cikuli,* užívaná reduplikovane *cikuli-cikuli.*

V srbochorvátčine *cȉk* reprezentuje hlas pušky, ale *cȉkati, ciknuti* s významom ‚skarapati' zvuk pri padaní kvapiek ako v slovenčine.

Na západe zvuk pri prudkom močení reprezentuje sloveso *švochtať:* Choď sa *vyšvochtať* (úz.). Menej intenzívnejšie je *cvárať: Pocváral* sa do postele (úz.).

Prudké vrhanie vody reprezentuje sloveso *šplechnúť:* Bolo počuť *šplechnúť* vodu (Vaj. VIII, 30). Jeho variantom je *šľachnúť, špľahnúť:* vtom cez dvercia *špľachol* prúd vody (Podj. I, 45), Voz jarkom vtom prešiel, *špľahla* vlna | kaložltá stranou (Hv. I³, 317).

Vôbec prudké vrhanie označuje sloveso *šprihať, šprihnúť:* „Blesky *šprihajú,* jednostaj..." (Kuk. XIV, 124), Ten [kriak] tuho zadymil, ale cez hustý dym šľahol plameň, začal *šprihať* víťazne nad stĺpom hustého dymu (Kuk. XXVII, 41), Slnko svietilo, rosa žmurkala na tráve. Odrážala lúče, *šprihaly* do očú (Ondrejov, Zbojn. mladosť 109), Vtom sprašťalo búrne, plam *šprihol* (Hv. I³, 251).

Onomatopoický základ pre zvuk, spôsobený pádom predmetu obyč. do vody, je *čľup: Čľup* — voda bere, pred sebou hrnie, mladého Janka zakryje (Kráľ, Balady 12), [Gajdoš] spadol do vlčej jamy, a za ním *čľup* vlčisko (Kal. III², 116). *Čľups,* základ zosilnený formansom *-s,* je intenzívnejší: Shodil som kabát... sobul poltopánky a *čľups!* Skočil som do vody (Jes., Demokrati 73). Pritvorené sú slovesá *čľupkať, čľupnúť: Čľupkala* voda, ako popri nej stúpala Zuzka (Hv. III³, 234), Spravil kruh a *čľupol* do mláčky (Jes. III, 102).

Interjekcia *čľup, čľups* má obmenu v tvaroch *šľup, šľups:* „...Ale to je slivovica!... táto ide hladko: ani jej nečuješ, iba *šľups,* keď ti je v žalúdku..." (Kuk. I⁴, 169).

Na západe sa vyskytuje variant *šlop,* ku ktorému je pritvorené sloveso *šlopnúť: Šlopóu* do blata (úzus).

Vokalickou zámenou interjekcie *čľup* vzniká variant *čľap:*

Niečo *čľaplo* do potoka... *„Čľap!“* druhý raz (Vaj. V, 115). Vystihuje menej temný zvuk. Jej deriváty sú *čľapkať, čľapnúť:* Von jednomerne *čľapkalo* so striech (Urban, Živý bič 280), [Helena] *čľapla* do plytkej močariny (Tim. VI, 190).

Čap je variantom interjekcie *čľap: „Čap-čap-čap-čap“*, čapká to [dážď] monotónne dlhou pobrežnou ulicou (Hruš., Zo svet. vojny 33). Na rozdiel od interjekcie pritvorené slovesá *čapkať, čapnúť, čapiť* mávajú význam ‚biť, udierať po mäkkom‘: Učeň *čapol* somára po ušiach (Taj. IV, 49), Vtom ma čosi *čapilo* po tvári (Kuk. I[4], 114), schytil klobúk s hlavy a *čapil* ho do trávy (Kuk. XIX, 218), raz ju hreší, po rukách *čapká* otec, raz mať (Taj. X, 141).

Obmenou interjekcie *čap* je *cap, cáp*. Vyjadruje sa ňou spadnutie, namáhavé kráčanie obyč. po blate, úder. Pritvorené slovesá sú *cápať, capkať, capnúť, capiť:* Ja pustím psov! — Vtom *cápe* bača Adam (Rázus, Bača 30), strhla sa náramná vojna medzi nimi. I *cápali* i socali sa (Šolt. III, 118), *capká* pod dažďom (Kuk. IX, 174), *„Capni* mu syrom medzi oči!...“ (Dobš., Pov. VIII[3], 117).

Významove sem patrí dialektické (východosloven.) *ʒab* — asi vo význame ‚cáp‘: A on *ʒab* do vodi, do blata [stúpil] (úz.). Ztade sloveso *ʒabac* (*ʒ* palatalizované).

Úder reprezentuje aj základ *cvák:* A dvere za ním *cvák!* (úz.). Odvodené slovesá *cvákať, cvaknúť* majú význam ‚ostro klopať, chlopnúť‘: [Krista] počula *cvákanie* čakanov (Urban, Hmly 554) Osemdesiat párov ťažkých vojenských baganči *cvaklo* a čata stála (Urban, Živý bič 86), Kohútik [revolvera] *cvakol* — raz, dva (Vaj. III, 117).

Variantom slovesa *cvákať* je tvar *cváchať sa* ‚brodiť sa blatom‘: *Cváchala* som sa tým blatom, ledva som nohy vyťahovala (úz.). Odtiaľ tiež podst. meno *cvachno* ‚riedke blato‘ a *cvacha* ‚cundra‘: „Že nevieš? Nechceš, povedz — kobza, *cvacha* — | I nerehoc sa!...“ (Hv. III[3], 39). K základu *cvach-* sa pripína priezvisko *Cvacho*.

Onomatopoickým variantom slovesa *zobať* je *ʒobac* (dial.), spis. *ďobať*. Vokalickou obmenou *o//u* vzniká tvar *ďubať:* Na dvore naozaj *ďubala* do zeme veľká, červená kvočka (Jes. III, 92), i *ďube* si prstom do čela (Kuk. VI[2], 27). Spis. *zobák* —

dial. *ǯobak*. Miestami *ǯ* je palatálne (Kubachy), miestami palatalizované (Šťavník). Tieto slová sú sekundárnej povahy interjekcionálnej. Totiž v jazykovom povedomí je slovo *ǯobak* onomatopoické. Tak onomat. je sloveso *zubrikať*.

diǯ-diǯa, spis. *dážď* (*dъžďžь* > *dъščь* > *diǯ*) je rovnako prastaré slovo z oblasti normálnej — s normálnym hláskovým vývojom, ale postupom času nadobudlo povahu interjekcionálnu. Jeho hláskový sklad sa začal pociťovať za veľmi vhodný na vyjadrenie sluchového dojmu, ktorým pôsobí dážď.

Sem patrí i sloveso *dikšic* ‚trápiť, nútiť' a sloveso *zagažic* ‚stúpiť do výkalov'. Ich sekundárne onomatopoické základy nevyskytujú sa ako interjekcie.

Do tejto kategórie patria mnohé dialektické tvary: *bonki* bic (poľ. *bąki*) ‚potulovať sa, postávať (Šťavník). Taktiež *bźonkac, bzukac* s tým istým významom ‚potulovať sa, postávať' (Šťavník). Oboje pod vplyvom poľštiny z dávnejších čias. Šťavník totiž je dedina čisto slovenská na juh od trati Poprad—Spišská Nová Ves. Poľské dediny sú veľmi ďaleko na severe.)

Čak označuje zvuk rezačky: Z humna bolo počuť podivné zvuky: *čak-čak-čak* ... Bola tam teta ... slamu rezala (Ondrejov, Zbojn. mladosť 89).

Pažravosť naznačuje interjekcia *chňap:* A pes *chňap* do tlamy celé kusisko mäsa (úz.), „... prijde pekne operený vtáčik — *chňap* — už je jeho zlatá muška!" (Vaj. II, 96). Takto aj v odvodených slovesách *chniapať, chňapnúť:* Ty nie si človek ... Ty *chniapeš* a požieraš iných, ako žralok (Gašpar, Červ. koráb 45), Popri ňom vykračuje si valaský pes; tu i tu *chňapne* za dotieravou muchou (Kuk. X, 24). Iný význam pre ‚prudko udrieť': Kúrňava sa pokúsil niekoľko ráz pripliesť ku dverám, no hneď sa aj zvrtol a odskočil, lebo Kramár *chňapol* po ňom ako rozzúrený medveď po dotieravom šteňati (Urban, Živý bič 67). S tým súvisí aj význam složenín *schniapať, ochniapať* ‚stĺcť, sbiť, shlobiť'.

Kvák — onomat. základ pre sloveso *kvákať* ‚ťahať za vlasy' a složeniny *prikváknuť prikvačiť* ‚pritlačiť': „Za čože ich budú pán učiteľ *kvákať*", strašili ho, „keď im [deťom] hlavy oholíme?..." (Kuk. VII[3], 64), Prevrhnutý voz *neprikvačil* vypaseného podnikateľa (Gašpar, Červ. koráb 96).

Heg ako základ označuje knísanie slabo sbitých al. rozídených predmetov (stoličky, stola), nadhadzovanie na voze (o človekovi) v slovese *hegať, hegnúť:* Možno — kolesá vŕzgaly, osi podhadzovaly sa na kamenčí, možno strašne nás *hegalo* (Hron., Tomčíkovci 48), Zrazu na mieste, kde cesta opäť nížila sa sosypaným skalím, voz *heglo* (Podj. I, 55).

Na západe je obvyklá forma *hogať* ‚knísať', *hogať sa* ‚knísať sa': Tento stôl nestojí rovno, *sa hogá,* treba podeň voľačo podložiť (úz.). Sloveso *hognúť* má význam ‚cúvnuť' pri záprahu rožného statku do jarma: Rejko, *hogni!* (úz.). Základ *hog* sa vyskytuje v složenej interjekcii *hoghore, hoghoreho,* ktorou sa volá na zapriahnutý statok, aby zmenil smer do prava.

Draps: Ľem mu tu košeľa *draps!* (Šťavník), „Prepúšťajú... Švík mašina: v rozkroku *draps,* pod pazuchou *draps* — takí majstri, takí..." (Kuk. VI², 26). Holý základ *drap* slovesa *drápať//driapať* v čisto interjekčnom užití sa nevyskytuje.

Interjekcionálneho pôvodu je aj sloveso *chrápať//chriapať:* Zavládol sen, všade *chrápanie* (Kuk. X, 42), Ústa má otvorené a *chrápe* (Kalina I, 12), „Zvláštni ste vy, ľudia!... Živí, *chriapete* už iným za životom..." (Hv. V, 352). Podstatné meno *chrapúň* malo prvotný význam ‚kto chrápe', dnes iný: „I kristu, to je *chrapúň,*" zosŕkne Ženžula (Rázus, Svety III², 82). Sem prináleží priezvisko *Chrapko.* Vokalickú zámenu má základ slovesa *chripieť* ‚stávať sa chripľavým': Hlas Varínskeho počal *chripieť* (Vaj. VI, 127), *Chripel* už od kriku (Taj. III, 54). K nemu patrí sloveso *zachrípnuť* a priezvisko *Chripko.*

Hr: Všetci na neho *hr!* [utekali ho biť] (úz.), zemiaky *hŕŕ* [s hrmotom sa sosypaly] (úz.). Je celkom možné, že *hr* má hodnotu sekundárnej interjekcie, ktorá vznikla z onomatopoického slovesa *hrnúť sa.*

Hrk je asi podobného pôvodu. Upotrebuje sa ako výraz pre zvuk, spôsobený pádom, nárazom pri prudkom pohybe, úderom, potriasaním tvrdého predmetu v dutej nádobe ap.: Kolesá *hrkaly* po kamenistej ceste (Urban, Hmly 15), na pleci kosu lesklú, *hrkavý* za pásom oselník (Hv. III³, 287), Zavolaj mi Paludina! — mrkne na hajdúcha, stojaceho pri dverách. — Áno, — *hrkne* tento opätkami čižiem (Rázus, Julia II, 177), [Mater] rozhnevala sa náramne a päsťou *hrkla* Anču poriadne do chrbta (Zgu-

riška, Ženích 11), Hodiny *hrkly,* zasipely a počaly biť zachrípnutým hlasom (Vaj. I, 60). Prenesene o prudkom vyliatí: I podal mu pohárček koňaku. Koreň *hrkol* do seba (Blaho, Slabí 102), Nevdojak mi *hrknú* do očú slzy (Vaj. VIII, 178).

Od slovesa *hrkať* pochodí podstatné meno *hrkálka,* ktorá vydáva neakustické zvuky pri prudkom potrasení: Nastal večer, tichosť. V nej štrkot *hrkálok,* zevesených na bokoch koní (Tim. I², 186). Dubletou slovesa *hrkať* je *hrčať.*

Významom sem sa hlási *drg* — onomat. základ slov, zobrazujúcich zvuk stáleho (a rýchlo sa opakujúceho) dopadu: Voz po hrbolatej ceste *drg! drg!* — až mu dušu vytriasol (Vernár). Odvodené slovesá *drgať, drgnúť:* Odtiaľ ... skalnatá sĺc' vedie ... cesta poľná. *Drgalo* ňou (Hv. VIII, 28), *Drgnutie,* a loď vysadla na breh (Kuk. XXVII, 36).

Nehlasné vyznenie základu *drg-* > *drk-* je v slovese *dŕkať, drkotať* (o zuboch): v kotle všetko fŕka, | škŕka, *dŕka,* fičí, bŕka (Vaj. XII, 59), Zuby mu od strachu *drkotaly* (Kuk. III², 198). Prenesene ‚mnoho rozprávať': „Ale som ti kázal i to, aby si s každou starou babou *drkotal?* ...“ (Kuk. VI², 167).

Slabšiu intenzitu od *drgať* predstavuje sloveso *drcať, drcnúť* spolu s interjekciou *drc:* [Prasa] *drclo* hlavou do žrádla (Taj. III, 134), Šidlo ... Ba-ba-baran *drc!* (Urbánek XXVII, 52). V srbochorvátskom jazyku je *drcati.*

Sem podľa hláskového habitu prináleží interjekcia *durk;* pravdepodobne aj tu máme nehlasný základ *drk-* s vokalizovaním *r* > *ur* (porov. vyššie dialektickú interjekciu *furk* ‚frk') A na zvere *durk! durk!* (Šťavník). Pri odvodených slovesách *durkať, durknúť* zvuk rachotu nie je taký temný ako ten, ktorý predstavuje sloveso búchať: Na dvore hrmot, šuchot, dupot, krik, tresk z ďjel, *durkaňja* (Kráľ, Neznáme básňe 80), vtedy *durkne* hrom do skaly | a duch ‚Vstávaj!' zavolá (Kráľ, Balady 28). Okrem východoslovenských nárečí nachodia sa aj v stredných, no v západných nie.[14]

Zvuk vrzgania dverí na Spiši zachycuje interjekcia *škvir!:* zvere zrobili *škvir!* (Šťavník). Odvodené sloveso je *škvirčec, žgvirčec.* V spisovnej reči ho označujeme interjekciou *vrzg:*

[14] Porov. Mir. Kálal, l. c. 123.

Na paži:ti sa spinká presladko... *Vrzg?* Na kolibe dvercia priviera | chlap ani jedľa (Rázus, Bača 7), Pst! *vrzg!* vráta (Hv. VIII, 45).

Od základu *vrzg* pochodí sloveso *vŕzgať//vrzgať, vrzgnúť:* Čižmy jej *vŕzgajú,* ani čo by húdol (Tim. IV, 158), Andrej hádzal sa na slabom, *vŕzgajúcom* divánku (Vaj. X, 65), nepočuť nič iné len *vrzganie* plužných koliesok (Urban, Hmly 10), Povedľa vtom *vrzgly* dverce (Hv. III³, 390).

Zjednodušenie skupiny *zg* > *z* so zánikom *g* predstavuje variant *vŕzať, vrznúť:* stará basa už len chrípľavo *vŕzala* (Blaho, Slabí 72), *Vrznú* dvere: „Tu ma máš! | Žena moja, či ma znáš?!" (Botto, Spevy 94).

Základ *vrz* vo funkcii podstatného mena označuje ‚činnosť otvárania dverí': Vyšli z izbičky jedným *vrzom* (Taj. X, 65).

Sloveso *vŕzgať//vrzgať* má dubletu vo forme *vržďať,* kde skupina *zg* prechodí v *žď* vplyvom konsonantického *į* prípony *-ịať:* Potom zabočil vľavo, a už *vržďaly* široké vráta (Vaj. II, 142), pod pätou *vržďí* sneh (Krčméry, Herbárium 28).

Hláskovým habitom je mu dosť blízke sloveso *virgnúť* ‚prudko odhodiť': „Ej, noha! skríkol som zasa ja... *virgol* som urazenou nohou" (Kuk. X, 195).

Skupina *zg* sa vyskytuje aj z základe *bryzg-//brýzg-:* A naraz *bryzg!* mu do očí (Šťavník). Pôvodnejšie je asi príslušné sloveso *brýzgať, bryzgnúť* ‚prudko vrhnúť': Náraz vlny otvoril poslabený šrôb, *bryzglo* nám za dobrú putňu vody (Taj. X, 103). Prenesene: Mať Samkova ju [Zuzku] sprezývala už dva razy tak... Nebolo toho urážlivého mena, ktoré by jej nebola *bryzgla* (Taj. I, 65). Srbochorv. *brìzgati, brìzgânje.*

Palš je onomat. základ východoslov. slovesa *palšac,* čo znamená ‚obúchať, zhruba omlátiť zbožie cepmi' (Žilina *ocapac,* inde *ocápať*). Z toho *opalšky* — pomnožné substantívum — takto obúchané zbožie v snopoch (obyč. len raž). Sekundárne je *palš* vo vetnej platnosti: *Palš* ho po hlave! (Šťavník).

Onomatopoického základu je východosloven. sloveso *balalakac:* Cudzinec *balalaká,* blázon *balalaká,* i dieťa, ktoré sa učí rozprávať, *balalaká. Balalakanie* prenesene znamená i ‚táranie' (čes. *tláchání*). Samostatne jeho základ ako interjekcia sa

neužíva. V spisovnej reči býva zaň sloveso *baláchať:* Ale s dievčiskom je kríž, *baláchať* iba do sveta a múdrejšieho slova sa nechytať (Hron., Chlieb 125).

Významom sem prináleží sloveso *blaboliť//bláboliť:* „Ja len to poviem... poviem... že je moja studňa moja... a-a-a... mne je Amerika netreba!" *blaboli* Hliviak zas (Tim. VII, 27), Jeho reči jej znejú naivne, sťa *blabolenie* decka (Kuk. IV[1], 122), [Jeho staré srdce bolelo ho] nad *blábolením* opitých (Vaj. V, 70), [Básnik] v nerestiach topí sa o Bohu *blábolí* (Beniak, Žofia 24). Základ *blabol-* vznikol z praslovanskej reduplikovanej formy *bolbol (bol+bol)* prešmyknutím.

Čkať je veľmi výstižné onomat. sloveso na označenie zvuku, ktorý je spôsobený poruchou krvného obehu a vyludzovaný v pravidelných intervaloch veľmi zvučne z hrdla. V Kozárovciach je pre to názov *čikutkať,* v Dlhom Poli (Žilina) *šťukac,* na západe (Bánovce) *štikať sa* a ztade podstatné meno *štikávka.* Srbochorv. *čkăti, čkánje.*

Glg označuje zvuk pri prežieraní: Bolo ich [čerešieň] za pol klobúka... Šťava... ustá naplní... A potom: *glg* — do brucha, aj s kôstkami (Ondrejov, Zbojn. mladosť 80). K tomu pritvorené slovesá *glgať, glgnúť:* Bolo počuť, ako sa lialo víno do pohára. Bolo počuť mliaskať a *glgať* (Kuk. XX, 224), *glgnul* slinku (Hv. VI[2], 81).

Ga- napodobňuje hlas husi: Po dvore počujeme *ga-ga-ga* (úzus). Reduplikovaný základ *ga* je v slovese *gágať:* Na pažiti *gágaly* husi (Gašpar, Deputácia 49). Ztade podstatné meno *gagot* a sloveso *gagotať:* Husi *gagocú* i *gagotajú* (*g* — hodne zadné).

Reduplikovaný tvar je i v slovese *gágor* ‚hrdlo' domácej hydiny i človeka.

ʒau: Huśeta po dvore *ʒau, ʒau!* (Spiš). Huseta *ʒaukaju i ʒafkaju, ʒavoria* (Šťavník). Spisov. *džavot, džavotať:* Ucho tak navyklo na... *džavot* vtáctva (Vaj. V, 158). Srbochorv. *džâgor, džâgorenje, džakânje* ‚plač dieťaťa'. Je tu teda významový rozdiel.

Hav — interjekcia, zobrazujúca brechot psa: *Hav... hav... hav!* — šteká Červeň [pes] (Rázus, Maroško[2] 32). Pri brechote ozýva sa aj variant *hiv: Hiv, hav!* psi kolia svojho

pána (Botto, Spevy 98). Pritvorené sloveso *havkať:* [Pes] už *havkať* pre starobu nevládze (Hron., Mak 245).

Intenzívnejšie sa vyráža interjekcia *haf:* — *Haf, haf, haf!* — tak sa končila slušnejšia veta, ktorú psi trhano vyštekali (Ondrejov, Horami 26), Zapískal Jerguš na palcoch, psi vybehli, pozdravili sa: *Haf! haf!* (Ondrejov, Zbojn. mladosť 39), Biely psisko v štek sa lapí: | *haf-haff* (Rázus, Šípy duše 76). Pritvorené sloveso *hafnúť:* [Dunaj] *hafol* hlbokým, hromovým brechotom (Vaj. IX, 142).

Čvirik reprezentuje hlas drobného vtáctva, obyčajne vrabcov: *Čvirik! čvirik!* to vrabec na streche (Vernár), Neznesiteľný je mu veselý *čvirik* vtáctva (Vaj. V, 252). Sem patrí *čvirikať* (dial. *čvirigať*), *čvirlikať* (spis. *čvrlikať*) ap.

Interjekcie typicky sekundárne pochodia zo základu normálnych slovies, napríklad *kop, kvap, tlk, chvat:*[15] Zažnem, a tu ti voda. Reku, kde sa vzala? Len ti tu zase *kvap, kvap!* (J. Čajak, Pred oltárom, Praha 1929, str. 103), Trhol sa, ramenite vstal, a zas *tlk* hlavou o sedisko (Kuk. X, 195), Lenže brat Zajko sa tešil privčas. Ako skočil na breh, posledný krokodil otvoril pysk a — *chvat!* odhryzol mu chvost (Slniečko, ročník XVIII, 12). Ide tu vlastne o zmeravený koreň slovies *kopnúť, kvapnúť, tlcť, chvatnúť.* Onomatopoické slovesá vyskytujú sa v spisovnej reči i v literatúre oveľa častejšie ako ich samostatné základy, ktoré sú útvary primárne. Už nie tak často sa vyskytujú samostatne korenné tvary slovesné ako sekundárne interjekcie. Vyjadrenie pomocou slovies je síce jadrnejšie, ale uberá sa mu na živosti.

Už som uviedol, že interjekcia reprezentatívna predstavuje nielen zvuk, ale i činnosť, ktorá je doprevádzaná daným zvukom. Tvorením gramatických foriem od interjekcionálnych základov predstava činnosti nadobúda prevahy nad stránkou zvukovou. Tento rozdiel je vidieť či cítiť na takomto príklade. Veta: Matka po dieťati *bác, bác!* — vybaví nám skôr predstavu zvuku ako činnosť, kým vo vete: — Matka bacla dieťa — víťazí predstava činnosti [Matka uderila dieťa]. Zdá sa mi, že je tu ešte jeden rozdiel významový. Veta so zgramatikalizovanou interjek-

[15] O tom SR XI, 216.

ciou posilňuje predstavu bolesti dieťaťa, zatiaľ čo pri interjekcionálnom vyjadrení vybaví sa nám predstava hnevu matky. Ešte lepšie to cítime na slovese *buchnúť* ‚padnúť' i ‚uderiť'. Samostatná interjekcia je veľmi expresívna, zatiaľ čo gramatikalizáciou jej expresivita sa hodne oslabí. Opačne sa stáva, že oslabením expresivity zgramatikalizovaného interjekcionálneho základu oslabí sa intenzita tohto základu, stojaceho samostatne. Napr. sloveso *drúzgať* je krásne expresívne, ale samo *druzg* svojím hláskovým skladom nepripadá nám za zvlášť vystihujúce zvuk i činnosť, ktoré označujeme slovesom *drúzgať*.

Na rozdiel od predošlého zdá sa, že interjekcia *žblnk!* i sloveso *žblnkať* je rovnako expresívne:

a) Horský potôčik s kameňa na kameň *žblnk!*

b) Horský potôčik v skalnatom prielome *žblnká* (úzus), prišli o štvrť hodiny na lúku do doliny, kde prostriedkom *žblnkal* potok skosenou lúkou (Tim. VI, 189).

Alebo: A žaba *žblnk* do vody [skočila] (úz.).

Zvláštnosť interjekcionálnej oblasti a hlavne jej hláskovú nezávislosť na oblasti slov normálnych potvrdzuje nám interjekcia s diftongom, ktorý v oblasti slov normálnych sa nevyskytá, súc tejto podstaty:

mňau (ňau, mi̯au) je to interjekcia, ktorá reprezentuje zvuk mačky: *„Mňau,"* zmravčí opätovne kocúr (Rázus, Svety II², 46), Mačka spieva: — Haja, hoja, | *miau, miau!* (Slniečko, ročník XVIII, 7). Diftong *au* v normálnej oblasti slov by sa nebol zachoval. V češtine je k tomuto základu pritvorené sloveso *mňoukati,* čo by mohlo byť z doby zmeny *au* > *ou* (*ú* > *au* > *ou*). Poväčšine v českom a slovenskom jazyku je *mňau*. Diftong *au* tu nezmizol, pretože je pociťovaný stále ako artikulačná deformácia, ktorá robí interjekciu expresívnou.

Variácia *mňau*//*ňau* je čisto fonetická, ale ňou je i variácia *mňau*//*mi̯au*. Totiž po artikulácii nosovky *m* má sa dutina nosná zatvoriť čípkom mäkkého voľného zadného patra, pretože sa má vysloviť ústna hláska *j*. — To sa nestane a tak sa vysloví ešte jedna nosová hláska *ň*. Je to ostatne zjav známy z oblasti slov normálnych, napríklad *sniakať*//*siakať* (s rozštiepeným významom). V slovenčine k základu *mňau-* patrí sloveso *mňaukať* s dubletou *mňaučať,* k základu *mi̯au* len *miaukať*.

Kronika

ZPRÁVA O VÝROČNOM ZASADNUTÍ JAZYKOVEDNÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ.

Dňa 21. októbra 1946 mal Jazykovedný odbor Matice slovenskej svoje výročné zasadnutie, na ktorom sa zúčastnilo 10 členov a predsedal predseda Jazykovedného odboru univ. prof. Dr. Ján Stanislav.

V rámci zasadnutia, ktoré malo pracovný charakter, prednášal univ. prof. Dr. Eugen Pauliny o dialektologickom výskume Slovenska. Zhodnotil doteraz vykonanú prácu na tomto poli a načrtol úlohy, ktoré ešte treba splniť. Odporúčal, aby sa zintenzívnil výskum jazykovozemepisný, čo by bolo podkladom pre monografické spracovanie jednotlivých nárečových oblastí a zároveň by sa tak urýchlilo vydanie dialektologického atlasu i dial. slovníka slovenského.

Zaujímavé informácie o slovenských nárečiach v Maďarsku podal vo svojom referáte Dr. Jozef Štolc. Podľa jeho výskumov v severozápadnom a severnom Maďarsku sú nárečia typu stredoslovenského a západoslovenského.

V debate sa hovorilo najmä o konkrétnom organizovaní dialektologickej práce. Organizovaním a vedením tejto práce bol poverený univ. prof. Dr. Eugen Pauliny.

Univ. prof. Dr. Ján Stanislav zdôraznil potom potrebu spracovať čím skôr historický slovník slovenský a načrtol i program práce.

Za najbližší svoj pracovný program si Jazykovedný odbor určil: 1. vypracovať vedeckú gramatiku slovenskú; 2. napomáhať práce pri výskume slovenských nárečí; 3. pokračovať vo vydávaní slovníka spisovnej slovenčiny; 4. študovať a vydávať staré jazykové pamiatky; 5. organizovať prácu na historickom slovníku slovenčiny; 6. vydávať Slovenskú reč a Jazykovedný sborník.

Novými členmi Jazykovedného odboru sa stali: Dr. Pandele Olteanu korešpondujúcim členom, Dr. Ján Horecký, Dr. Vincent Blanár a prof. František Miko členmi mimoriadnymi.

F.

Kritiky a recenzie

PAVEL EISNER: CHRÁM I TVRZ. Vydal v kvartovom formáte Jaroslav Podroužek, Praha 1946, broš. 320 Kčs.

P. Eisner nechce nahradiť poučenie, aké o jazyku môže podať len veda; chce len doplniť prácu vedy. Človek, ktorý básnickou translatúrou až z trinástich jazykov vypestoval si bdelosť a ostražitosť vo veciach jazyka, ktorý napísal *Sonety kněžně*, jazykový traktát *Bohyně čeká*, získal si naozaj nevšedné skúsenosti. A tieto dlhoročné skúsenosti jazykové spracoval vo svojej samote dlhého národného i štátneho útlaku (vraj aby zniesol ťarchu doby) v osobitnej forme, nad ktorou dlho neuvažoval, pretože sa sama živelne žiadala. „Z premýšľania, ani nie sústavného, ale sústredeného" vznikla kniha o češtine, kniha jedinečná nielen v českej literatúre, ale aj v literatúre vôbec.

Autor v pätnástich oddieloch a v sto dvoch kapitolách podrobil dôkladnej kritike i rozboru tela i podoby svoj materinský jazyk. Nie je naším úmyslom čo aj stručne podať obraz o všetkom tom, čo je predmetom autorovho rozboru. Vyžiadalo by si to veľa miesta a ostatne bolo by to ďaleko od pôvodného predsavzatia, a to pohovoriť si o diele, ktoré je popri pevnosti i svätyňou. Pre bližšiu predstavu o knihe len niekoľko poznámok.

Autor predovšetkým rozoberá telo jazyka (ide špeciálne o češtinu, i keď všade sú obsiahle a často dosť výstižné porovnávania s inými jazykmi, románskymi i germánskymi, rozumie sa, vedľa dokumentácie z jazykov slovanských), kde žiali nad skutočnosťou, napríklad, že čeština schudobnela stratou niekoľkých hlások i dvojhlások (jer, jerík, nosovky *ę, ǫ;* o koľko bohatšia s tejto stránky je slovenčina, ktorá si zachovala ľubozvučné dvojhlásky — škoda, že v tejto veci Eisner nemyslel na slovenčinu), ďalej prichádza po rozbore samohlások (Grimm o nich povedal, že sú kozmickým princípom ženským) na to, že čeština je „jazykom nie zákona, vôle a vlády, ale jazykom plynúceho života". A Eisner by nebol Eisnerom, keby z podobných dedukcií neporovnával jazyk s národom a charakterom nositeľov jazyka. Jeho vývody sú veľmi zaujímavé a dôvtipné. Škoda, že nie je možné dlhšie sa pozastaviť pri nich. Aj to je len

dôkazom, že jeho knihu treba čítať, vnímať a priamo prežívať ako lyrickú báseň. Osobitná prednosť vecnej literatúry.

Keď už definoval svoj jazyk ako „pohlavne" ženský s primiešaním prvkov virilných, opäť žalostí, keď pozrie do slovníka a zistí, koľko pôvodných slov sa začína samohláskou (napr. *a-*). Jeho bolesť priam cítiť z každého stesku. Pri slovách, ako *edoráz, igla, iskerka* hovorí doslovne: „Zdá se mi, že ta naše zatracená láska k slovenštině má jeden ze svých kořínků právě v takových slovech." Staroslovienske *agnę* „zvrhlo" sa mu v *jehně,* zato však jasá nad jedinečným javom svetovým — nad *ů* („chasníček s princeznou" — nie je to krásny symbol?), rozoberá ďalej smyselnosť češtiny, ktorú vidí v priamom pomere k hojnosti sykaviek *č, ž, š* a mäkkých spoluhlások *ď, ť, ň,* čoho čeština má až moc. Táto mu je krásavicou (pozor — nie krásavcom), ktorá — ako každý — má svoje miesta zvlášť chúlostivé na bolestivosť i na šteklenie. (Viď kalk z nem. *Tady je pochován pes,* čo nikomu nehovorí to pravé, alebo deformácie cudzincov, ktoré vzbudzujú okrem opovrhnutia aj smiech — *Já vám budu ukázat,* alebo *Dnes bůde krasne počási,* alebo *Byl jsem tam od zárši do ršíjna.*) Achillovu pätu vidí v pomalosti češtiny, ktorá sa dá porovnať azda len s nemčinou. A opäť aplikuje tento fakt na stavovskú chybu inteligencie, ktorá prejavuje nedostatok temperamentu. Tu nie je úplná shoda so slovenčinou a so slovenskou inteligenciou. Slovenčina má rýchlejšie tempo, prednes prudší a temperamentnejší. Vidieť to aj v záujme o slovenskú prednášku, ktorý je väčší ako o českú, pretože prednes českej je zväčša fádny.

Eisner vychutnáva každú krásu svojho materinského jazyka, či už lexikálnu, kvantitatívnu, alebo syntaktickú, oceňuje nepreberné možnosti sostáv a variácií *(Míla—myla—milá—myla),* kontrapunkt, dokumentuje svoju tézu, pričom preukazuje hlboké znalosti nielen histórie jazyka, ale aj literatúry. Jeho estetické a psychologické úvahy sú nevyhnutnou zložkou každej kapitoly, nech je hocijako vecná a odborná. A čo treba osobitne vyzdvihnúť — autor je o s o b n e prítomný v každom slove, vete. Vyjadruje svoj žiaľ, radosť, posiela do horúceho pekla, čo sa mu nevidí, vtipne sa vyporadúva s jednotlivými fázami boja, najmä vlastného, s jazykom; jeho beletristicky spracované spomienky a retrospektívy ctily by každého beletristu, pričom vecná stránka nestráca na cene, naopak, len získava.

Koľko krásy je napríklad v jeho Hroboch, kde leží *toľko* drahokamov a drobných mincí, aká nostalgia z vekovečného hynutia slov; škoda vraj za *rúčí* ‚rýchly' (slovenčina ešte má „pekne-rúče", autor neuvádza), preškoda za *test,* a *svekr* (opäť slovenčina je tu bohatšia: *tesť, svokor,* pozn. vl.). Koľko pôvabu nielen pre autora, ktorý je priam „koštérom" jazyka, ale aj pre každého, kto má len malý záujem o svoj jazyk, v rozličných vidoch slovesných (len malá hŕstka dokladov: *pozatýkati; roztávání před roztáním; ne smíření,*

jen smiřování; dosud neubit, však ubíjen; když já jsem k vám chodíval, pejsek na mně štěkávával — skutočná Krakonošova záhrada). Koľko jemnocitu pri posudzovaní novotvarov našich buditeľov — *připravenina,* Kollárove *Zábuda, živobyt, bělan* (beloch), Preslove *mineropis, stoličník vodičnatý* (kyselina soľná), Thámova *vraždohra* atď. Nedá sa ani v recenzii ďalej pokračovať.

Zápas dobrého znalca češtiny — Šafárika napríklad — o češtinu, ilustrovaný na Šafárikovom preklade Schillerovej Marie Stuartky (1831) je majstrovským dôkazom Eisnerovej básnickej duše a skutočne povolaného znalca jazyka. Jeho putovanie pralesom trópov, kde si svieti na cestu cudzími lampášmi (*vyjádřiti se* — vybaviti ze sebe jádro představy — exprimer — ausdrücken); oživovanie pôvodných významov slov; prechádzka po slovanských jazykoch, na konci ktorej prichádza k záveru, že „čeština je opravdu Slávy dcerou"; stopovanie geopolitických faktov; úvaha o tom, aké sú výhody a nevýhody, že čeština nemá člen, to všetko sú len zrnká, ktoré ryžuje jazykovedec i estét súčasne. Vidí však aj medzery (ako málo značí napríklad *ne-priateľ* popri nem. *Feind;* len ako jeden z mnohých príkladov), chyby a deformácie, no inak si ani nevieme predstaviť prácu vedca. Aká jemná i hmatateľná irónia v titulatúrach (viď „pan *továrník*", „pan *nakladatel*"), proti ktorým sa postavil náruživo a vehementne, pretože opäť je s tým spojený duch nielen jazyka, ale aj majiteľa tohto pokladu.

O archaizmoch, o jazykovej kultúre, o jazyku a verši, o helotizovaní a hybridnosti cudzích výrazov a slov, o linqua rustica, ako aj o obranách, chválospevoch češtiny nemôžeme viac povedať ako to, že sú jedinečné obsahom i formou. Podobne zaznačme aspoň state o brusičoch a pánoch podbrusičoch, stať morbus genitivi, roztomilé poznámky o novinárskej češtine a o češtine úradnej, o „bujarčíkoch" a podobne. Konečne posledná kapitola sú úvahy sub specie aeternitatis, o význame češtiny a o nádejach, niekedy skoro utopistických, ale predsa uskutočniteľných.

Samostatná chvála, skutočná vďaka za všetkých čitateľov, je Eisnerova *Zavírka všeho,* posledné slová knihy. Je to báseň v próze, hymna, modlitba, žalm Dávidov, vďaka Najvyššiemu za bohatstvo a poklad v jazyku, óda, vyznievajúca v odôvodnenie neobyčajného názvu ešte nezvyčajnejšieho traktátu o češitne. *Zavírka všeho* je vrcholom beletristického pera jazykovedca. A nebol by tento môj druh Eisnerom, keby do tejto modlitby nebol vložil aj prianie, vlastne rozkaz — *„a učiň, ať uschne ruka, která napíše, že louka je zelenou."*

Mali by sme niekoľko negatívnych poznámok, najmä čo do posudzovania slovenčiny ako dialektu češtiny, alebo čo do úplnosti jednotlivých statí, ale to všetko nie je prekážkou, aby sme vyslovili, že Eisnerova kniha je chrámom i pevnosťou. Želali by sme si, aby niekto zo Slovákov napísal, ale hlavne v slovenskom duchu prežíval túto vec rozumu a srdca. *František Oktavec.*

Rozličnosti

Dôjsť na — dôjsť k. — Pri korektúre istej odbornej práce (lekárskej) som zistil toto: Autor používal v mnohých prípadoch väzbu *„dôjsť k*+datív". Tento zvrat korektor dôsledne opravoval na väzbu *„dôjsť na*+akuzatív", hoci sám autor rukopisu nepoužil väzbu „dôjsť na" ani raz.

V rukopise som napríklad čítal: Keď došlo k podráždeniu; môže dôjsť k infekcii; môže dôjsť k resorpcii a olupovaniu rohoviny; dochádza k rozpadu telesných substancií a k veľkej strate tekutín; so stratou vody dochádza k zvýšenému vylučovaniu amoniaku močom a tak k acidóze; dochádza k mokvaniu, k zasychaniu exsudátu v chrasty; nemusí dôjsť až k týmto koncom, naopak môže dôjsť k ústupu nemoci; dochádza tvrdošijne k novým erupciám a recidívam; dôjde niekedy až k mozoľovitému stlstnutiu; môže dôjsť k ejakulácii; dôjde k zhoršeniu; dochádza k nedbalému a unavenému držaniu tela; môže dôjsť k poraneniu; dôjde za niekoľko hodín k exitu.

Uvádzam naschvál celé množstvo príkladov, aby bolo vidieť, ako často sa táto väzba v odbornej reči používa. Vo všetkých citovaných príkladoch zmenil korektor pôvodnú väzbu na väzbu „dôjsť na +akuzatív", takže po korektúre znely citované doklady takto: došlo na podráždenie; dôjsť na infekciu; dôjsť na resorpciu; dochádza na rozpad telesných substancií atď. Aj príbuzná väzba „tendencia k ankylóze" bola opravená na väzbu „tendencia na ankylózu".

Ktorá z obidvoch väzieb je správna? Nevie dobre po slovensky autor rukopisu, alebo korektor? Korektor vyhýbal väzbe „dôjsť k" a nahradzoval ju väzbou „dôjsť na" asi preto, lebo vedel, že sa v jednom prípade neslovenská väzba „k s datívom" (na označenie účelu alebo prospechu) nahradzuje väzbou „na s akuzatívom": nato (nie „k tomu"), na ten účel (nie „k tomu účelu"), to nám bude na osoh, na škodu, na hanbu (nie „k osohu, ku škode, k hanbe") atď. Pri mechanickom chápaní tejto normy došiel asi onen korektor k presvedčeniu, že je nesprávna každá väzba „k+datív" a že je správna len väzba „na+akuzatív". A to nie je pravda. Obidve tieto väzby sa v dnešnom spisovnom jazyku používajú a sú významovo diferencované.

Nás teraz zaujíma len väzba so slovesom „dôjsť". Pretože „dôjsť" je sloveso pohybu, označovaly jeho väzby pôvodne vzťah *miestny*. Miestny vzťah označovaly pôvodne aj väzby „dôjsť k" a „dôjsť na". Pritom „dôjsť na" znamenalo dôjsť o niečo ďalej než „dôjsť k" (dôjsť na lúku, na pole a dôjsť iba k lúke, k poľu). Keď sa neskôr začaly tieto väzby používať pri abstraktách, pri ktorých nebolo možné miestne určenie, stratila sa, pravdaže, ona diferenciácia miestneho určenia a mohlo dôjsť k dvojakej možnosti vývoja: 1. obidve väzby mohly významovo splynúť, pričom by bola jedna z nich asi zanikla, alebo 2. mohla nastať nová významová diferenciácia.

Pretože sa zachovaly obidve väzby, možno a priori predpokladať, že sa významovo diferencovaly. A skutočne je to tak. V istých prípadoch možno síce použiť zamieňavo obidve väzby, aj väzbu „dôjsť k", aj väzbu „dôjsť na", bez významovej diferenciácie: dôjsť na obed, na večeru — dôjsť k obedu, k večeri (takto hovorieval môj starý otec). Ale takéto prípady sú veľmi vzácne. Vo väčšine prípadov je ustálená alebo väzba „dôjsť na", alebo väzba „dôjsť k". Sú dva typy prípadov. Pri jednom type možno použiť len jednu z týchto väzieb a druhá sa nepoužíva, pri druhom type sa používajú obidve väzby, ale každá v inej funkcii.

Doklady na prvý typ možno uviesť napr. tieto: dôjsť (prísť) na myšlienku (nepočul som „prísť" alebo „dôjsť" k myšlienke); naproti tomu je zaužívaná väzba „dôjsť (dospieť) k náhľadu, k presvedčeniu, k výsledku, k stanovisku" (nepočul som „dôjsť na náhľad, na presvedčenie, na výsledok, na stanovisko").

Dokladov na druhý typ je veľké množstvo. Pritom býva väzba „dôjsť k" veľmi často neosobná, väzba „dôjsť na" osobná. Napríklad: došiel na svadbu, na pohreb, na slávnosť, na hody, na prázdniny, na slet ap. Naproti tomu neosobne: dôjsť (došlo) k veľkej manifestácii, k srdečným ováciám, k búrlivému jasotu, k demonštráciám, k panike ap.

Hoci je jedna z týchto väzieb zpravidla neosobná, druhá osobná, mohlo by dôjsť k nedorozumeniu, keby sa niektorá z týchto väzieb nahradzovala druhou, aspoň v tých prípadoch, v ktorých sa osoba nevyjadruje (infinitív). „Dôjsť na slávnosť, na manifestáciu" znamená niečo úplne iné než „dôjsť k slávnosti, k manifestácii". V skratke by sa dal tento rozdiel vyjadriť tak, že pri prvej väzbe spočíva významové ťažisko na slovese „dôjsť" (takže táto väzba vyjadruje výsledok činnosti, ktorú konal subjekt, a predložkový akuzatív vyjadruje len vonkajšiu okolnosť), kým pri druhej väzbe leží ťažisko významu v podstatnom mene a sloveso „dôjsť" tu má iba funkciu formálnu („došlo k demonštráciám" = „boly demonštrácie" = „demonštrovalo sa" = „ľudia demonštrovali").

V mnohých prípadoch je však väzba „dôjsť na" úplne umelá a nikto ju nepoužíva. Ani onen korektor, ktorý si ju tak obľúbil, ju

nepoužíva v každodennej reči. Utieka sa k nej pravdepodobne len pri svojom remesle. A nijaký lekár nebude nikdy hovoriť, že „došlo na recidívu, na exit", „že zistil tendenciu na ankylózu", pretože by takéto väzby znásilňovaly jeho jazykový cit. V odbornej reči budeme stále mať väzby, ako: došlo k recidíve, k exitu, tendencia k ankylóze ap. Miesto väzby „dôjsť k+datív" možno síce použiť väzbu „nastať +nominatív" (došlo k exitu = nastal exitus, nastala smrť), ale nie väzbu „dôjsť na+akuzatív", ktorá je tu umelá a násilná. *Š. P.*

Ondrohov? (Št. ľudová škola, O.) — Miestny názov *Ondrohov* svojím koncovým *-ov* ukazuje na slovenské tvorenie. Podľa toho aj základ, ku ktorému sa toto *-ov* pridalo, mohol byť slovenský, domáci. Možno tu predpokladať tvar *Ondruch — Ondroch,* čo by bola ďalšia odvodenina od osobného mena *Ondro* príponou *-uch* (*-uš:* Ondr*uš,* Pal*uš, čes.* Ondr*ouch*), alebo *-och* (Mudr*och* ap.). Takto vzniklé *Ondruchov — Ondrochov* mohlo do maďarčiny prejsť ako *Ondruhó, Ondrohó, Ondrahó,* ako aj skutočne dokazujú zápisy v starých listinách (viď v prácach Šmilauera, Kniezsu alebo Fügediho). Preto pri určovaní miestnych názvov na Slovensku po r. 1918 mal sa za úradný prijať tvar *Ondruchov* alebo *Ondrochov,* nie *„Ondrohov".* — Toľko s hľadiska jazykovedného. — Ak by ste však chceli, aby sa vaša obec úradne volala Ondruchov (Ondrochov), musíte požiadať o zmenu úradného názvu na Povereníctve vnútra v Bratislave, ktoré je kompetentné o veci rozhodnúť. *ej.*

Gen. sing. vzoru d u b. — Už Samo C z a m b e l vo svojej *Rukoväti* (Turč. Sv. Martin 1919, str. 37) upozornil, že mená, zakončené na *-ák, -ík* majú príponu v gen. sing. *-a,* a nie *-u.* Po Czamblovi pokúsil sa riešiť otázku gen. sing. Belo L e t z (*SR* IV, str. 4—9), ale nevyriešil ju s konečnou platnosťou, lebo, ako hovorí, túto otázku nemožno vôbec uspokojivo rozhodnúť. „Veď keby sme sa rozhodli, povedzme, z tých dvoch genitívnych prípon napr. pre *-u* ako pre častejšiu alebo pre *-a* ako pôvodnejšiu, bola by to násilnosť na našej reči, kde tieto dve prípony, pravda, i keď nie sú funkcionálne rozdielne, užívame vedľa seba ako rovnocenné (tamže, str. 9). Touto otázkou tiež som sa zaoberal dlhší čas a prišiel som k náhľadu, že otázku gen. sing. typu *dub* nateraz nemožno definitívne rozriešiť, pretože je práve vo vývinovom štádiu. Výsledky, ku ktorým som došiel, sú minimálne. Zistil som, že príponu *-a* v gen. sing. majú dôsledne mená zakončené*

na *-ak:* lejaka, pijaka, kyjaka, baraka, fujaka, bičaka (ľud.), ale koňaku . . .;

na *-ák:* bodáka, letáka, vrchnáka, česáka, gumáka, črpáka, uteráka, majáka, ukazováka, motáka, sporáka, zobáka, pätáka, kosáka, dzierzonáka . . .;

* Pre úplnosť shrnujem všetky poučky, aj staršie.

na *-iak:* vlečniaka, boroviaka, držiaka, krakoviaka, ležiaka, kriviaka, vešiaka, zemiaka, masliaka . . .;

na *-ik:* rámika, mechúrika, mrázika, konárika, kabátika, slížika, rýlika, koláčika, klobúčika, háčika, múrika, letáčika, košiarika, potôčika, kútika, pancierika, tanierika, pohárika, pláštika, drúčika, golierika, hájika, stĺpika . . .;

na *-ík:* uhlíka, chvostíka, chocholíka, griflíka, ovsíka, kočíka, kolíka, košíka, kotlíka, uhlíka, stolíka, vozíka, mečíka, bičíka, cepíka, vetríka, nechtíka, chlebíka, veršíka, schodíka, lesíka, gombíka, kufríka, mostíka . . .;

iné tvorenie: denníka, krvavníka, sborníka, týždenníka, slovníka, prsníka, rebríka, svrchníka, chodníka, rýchlika, parníka, valčíka, úvodníka, pomníka, slamníka, ručníka, zimníka, dymníka, kríka, perníka, medovníka, senníka, pilníka, blatníka, ľadníka, náplecníka, lônika, mládnika, dotazníka, lišajníka, krémovníka, lichobežníka, citrónovníka, hoblíka, hrudníka, zákolníka, mútovníka, hliníka, kyslíka, dusíka, kubika, malíka . . .; miestne: Štítnika, Svidníka, Hliníka, Plevníka, ale: podniku, úniku, vzniku, kriku, zvyku;

na *-ček, -štek:* harmančeka, kopčeka, stromčeka, válovčeka, stolčeka, spolčeka, palčeka, gombíček//gombíčka, kŕček//kŕčka, obušteka, pyšteka, pršteka, nošteka . . .;

miestne mená, zakončené na *-ov, -ev:* Leopoldova, Liptova, Krakova, Ľvova, Bardejova, Tekova, Trebišova, Vranova, Jurgova, Zborova, Lopašova, Gerlachova, Prešova, Stropkova, Čáčova, Púchova, Čajkova, Makova, Kišineva, Kujbiševa, Kijeva, Nareva, Letičeva, Vasileva . . .;

na *-ín:* Trenčína, Devína, Šaštína, Budína, Segedína, Zlína, Berlína . . . aj Londýna . . .;

v názvoch mesiacov: januára, februára . . . júla, augusta . . . decembra.

Príponu *-u* dostávajú všetky mená, zakončené

na *-m* dôsledne: systému, žalmu, snemu, vodojemu, zlomu, rytmu, záznamu, konzumu, rumu, chrámu, balzamu, atomu, rozumu, diagramu, systému . . .;

na *-izmus:* šovinizmu, altruizmu, humanizmu, materializmu . . .

Pri miestnych menách na *-m* je kolísanie: Štokholmu, Krymu, ale Jeruzalema, Ríma . . .;

na *-x* dôsledne: reflexu, indexu, komplexu, krucifixu, cirkumflexu, bóraxu, boxu, paradoxu, sufixu, kódexu, fixu, klimaxu . . .;

na *-g* dôsledne: epilogu, prologu, dialogu, clearingu, glgu, diftongu, biľagu, dumpingu . . .; miestne: Haagu, Čunkingu, Luxemburgu, Salzburgu . . .

Pravidlá uvádzajú: Hamburga, Luxemburga, Norimberga, kde by mohlo byť celkom dobre tiež Hamburgu, Luxemburgu, Norimbergu . . .;

na *-f:* reliéfu, paragrafu, biografu, epitafu, fonografu, mufu...;

prípona *-a* je iba: rífa, húfa, ráfa (ľud.), miestne mená majú dôsledne *-a:* Šandorfa, Račištorfa ...;

na *-ot* dôsledne: buchotu, hrmotu, tikotu, škrekotu, štekotu, chechotu, piskotu ...;

miestne mená na *-z* majú *-u* dôsledne: Prievozu, Bolerázu, Kaukazu, Suezu, Peloponézu, Cherzonézu ...

Príponu *-u* dôsledne majú miestne mená na *-hrad, -grad, -horod, -gorod* a vôbec na *-d:* Carihradu, Belehradu, Soľnohradu, Senohradu, Leningradu, Stalingradu, Užhorodu, Novgorodu, Madridu, Aradu, Popradu, Hornádu ...

V ostatných prípadoch je raz prípona *-a,* inokedy *-u* aj po tých istých spoluhláskach. Prípona *-u* je v prevahe. *Sjo.*

E. Č., Bratislava. — 1. *Ustanovenia platia, sú platné.* — V jazyku obyčajne máme viac možností vyjadriť tú istú predstavu, a to tzv. synonymnými výrazmi, ktoré majú ten istý alebo veľmi podobný význam. Pri štylizovaní, kde veľmi záleží na presnosti, vyberáme slová a výrazy v synonymickom rade tak, aby sme vyhli neželateľným asociáciám a aby text bol jednoznačný. Tak je to i pri slovese *platiť.* Keďže má i väzby predmetné (*platiť niekomu niečo peniazmi* ap.), podmetná väzba (*zákon, predpis platí*) môže sa používať predovšetkým tam, kde ju nemožno pliesť s predmetnou. Inde možno použiť väzbu *ustanovenia sú platné, predpis je platný.* Prídavné meno *platný* so slovesom *byť* pripomína pasívnu väzbu, preto sa lepšie hodí na označenie *stavu,* kým jednoduchý výraz slovesný *platiť* vyjadruje skôr *aktívnosť.* Výrazy *platiť* a *byť platný* možno používať zamieňavo podľa potrieb štýlu: *Tieto ustanovenia platia ... Predpis je platný od ...*

2. *rejdovné osi?* — Osi železničných vozňov — ako píšete — „sú tak upravené, že za chodu vlaku, napr. v oblúku, prispôsobia sa oblúku, čiže podajú sa tak, ako si to pomery vyžadujú. Táto podajnosť je možná nielen v smere chodu vlaku, ale aj v smere predĺženia osi vozňa". Ide o to, ako nazvať takéto osi. V češtine je pomenovanie *„rejdovné osy",* Vy sa pýtate, či by nebol dobrý výraz *podajné osi.* So stanoviska jazykovej správnosti nemáme nič proti názvu *podajný,* keď ide o vystihnutie predstavy, súvisiacej so slovesom *podať sa,* s významom *posunúť sa* ap. Ale podotýkame, že odborný termín má sa tvoriť dohodou odborníkov s lingvistami. Je otázka, či technikom vyhovie termín *podajné osi,* resp. či zapadá do sústavy názvov. V maďarsko-nemecko-slovenskom železničnom slovníku Ing. Ivana Viesta z r. 1919 nachádzame takéto spojenia *posuvová, behúňová, otáčivá os.* Ak nechcete ostať pri názve „rejdovné osi" (sloveso *rejdiť* uvádza J. M. Prídavok v Slovníku cudzích slov a výrazov v slovenčine z r. 1939), musíte sa najprv dohodnúť s technikmi, či sa pre nich hodí výraz *podajné osi* medzi uvedené spojenia *posuvná, behúňová, otáčavá os.*

3. *Vzor, vzorec.* — Formálne slovo *vzorec* má na rozdiel od základného *vzor* zdrobňujúcu príponu *-ec*. Oba tvary môžu mať význam ‚predloha, forma, model, príklad'. Pravda, vo význame ‚formulka' ustálene používa sa *vzorec,* napr. *matematické, chemické vzorce.* Keď teda chcete povedať, že nejaká vec robí sa podľa predlohy, napr. v predpise podľa tlačiva, ktoré je tam uvedené ako vzor, môžete vo všeobecnosti použiť výraz *viď vzor.* Ale právnici prijali pre právnu terminologiu ako vhodnejší termín *vzorec.*

4. *Pružnica.* — O tomto slove platí to, čo o každom odbornom termíne. V neodbornej reči používame *pero, perovanie* ap., ale pre odborné štýly potrebujeme i odvodeniny od slova *pružný,* ako je i *pružnica.* Nedajte sa mýliť tým, že v Pravidlách slovenského pravopisu (1940) je len *vzpruha,* lebo v nich neuvádzajú sa všetky slová. Kde nestačí *pero,* môže sa používať v odbornom názvosloví *pružnica,* ako napr. na označovanie zariadenia, spôsobujúceho perovanie vozňa ap., najmä ak je tam zaužívané.

5. *Spojka, spojnica.* — Železničné vozne — ako píšete — sú spojené medzi sebou skrutkami, v niektorých prípadoch kovovou alebo drevenou tyčou ap. Pýtate sa, či tieto zariadenia máte volať *spojnice,* či *spojky.* Podľa našej mienky výraz *spojka* je všeobecnejší, bolo by ho možno použiť, výraz *spojnica* je zas špeciálny, súcejší na odborný termín. I tu nech rozhodne úzus, t. j. či sa v takomto význame už používa, prípadne či odborníkom vyhovie.

6. *chovať sa, správať sa.* — Pýtate sa, čo je správne: *chovať sa,* či *správať sa?* Tieto výrazy pokladáme za synonymné. Rozdiel je len štylistický: *správať sa* je častejšie v štýle hovorovom, *chovať sa* v štýle prakticky odbornom, napr. školskom. Ale obe slová dnes patria do spisovného jazyka. Porov. doklady: Ale na vojenčine *choval sa,* ako mu kázali (Taj. III, 87). On pokojne, vždy rovnako *sa chová,* ako by ničoho nepozoroval (Šolt. II, 66). Generácia táto *chová sa* voči reformnej činnosti Széchényiho čím ďalej, tým odmietavejšie (Rap., Dej. 3). A kto *sa nesprával,* ako treba, ľahko si utŕžil od nej britké napomenutie (Šolt., Sedemdesiat rokov života 6). Podľa neho [Andreja] v mnohom *správali sa* mladí „obri" (Vaj. X, 81). Len škoda, že *sa* tak zle *správaš* (stranou) a ty nie si dedič (Tim., Chudob. rodina 32) atď.

7. *závisieť od niekoho, od niečoho.* — Slovesné väzby, pokiaľ sa ustálily v spisovnej slovenčine, sú výsledkom rozličných vplyvov a tendencií, často i protichodných. Pri predložkových väzbách pôvodne bola asi korešpondencia predložky a slovesnej predpony. Časom väzby synonymných výrazov sa zamieňaly a splývaly. Tak bolo i pri slovese *závisieť* a pri odvodených slovách *závislý, závislosť,* popri ktorých ešte podnes vyskytujú sa i za nesprávne pokladané tvary „odvislý", „odvislosť". V istom čase v slovenčine — ako aj v češtine — bolo kolísanie medzi väzbami s predložkou *na* a *od,* neskoršie ustálila sa v slovenčine väzba *závisieť od niekoho, od nie-*

čoho (Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931, str. 345, a z r. 1940, str. 462), kým v češtine zvíťazila väzba s predložkou *na*. Príklad *Obraz visí na stene,* ktorý uvádzate, pri abstraktnom význame slovesa *závisieť* na jeho väzbu dnes asi nemá vplyv.

8. *pojednávať*. — Pýtate sa, či možno v spisovnej slovenčine používať sloveso *pojednávať* alebo *rokovať* v takomto spojení: „O tom pojednávajú ustanovenia". „O tom rokujú ustanovenia". Odpovedať musíme záporne.

Právnici síce potrebujú výrazy *pojednávať, pojednávanie* pre právnu terminologiu, ale len ako osobitný, presne vymedzený pojem. Podľa právnikov v spore konajú sudcovia, strany, svedkovia, znalci a pri tom ani jeden nemusí vždy len rokovať, ba niektorý vôbec nerokuje. Na túto činnosť všetkých vo spore vystupujúcich osôb právna terminologia potrebuje názov, vyjadrujúci úhrn tejto činnosti. Taký názov je *pojednávanie, pojednávať*. Pri slove *rokovať* ustaľuje sa význam ‚debatovať', ‚radiť sa' (ústne), ‚shovárať sa', teda vystupuje pri ňom do popredia význam ústneho vyjadrovania, ako má i sloveso *riecť, riekol.* Podľa toho *rokuje* sborový súd v neverejnom zasadnutí, na porade, alebo len strany medzi sebou. Ak strany skutočne debatovaly, môže sa povedať: *strany rokovaly vo veci samej.* V trestných veciach ťažko hovoriť o rokovaní. Preto na súde *sa pojednáva* a píše sa zápisnica o *pojednávaní.*

K tomu ešte treba dodať, že právnici ustálili termín *pokonávka* miesto výrazov „pokonanie" alebo „vyrovnanie", ktoré sa tiež používaly, takže slovo *pokonávať* miesto *pojednávať* ako náhrada pre právnu terminologiu nemohlo už prísť do úvahy.

So stanoviska jazykového purizmu boly vždy námietky proti slovu *jednať* ap. všade, kde nešlo o význam ‚jednať sa o cenu nejakej veci na trhu' ap. V iných spojeniach so slovesom *jednať* videly sa germanizmy, ktoré prichádzaly k nám i prostredníctvom češtiny. (Porov. napr. P. Tvrdého Slovenský frazeologický slovník[2], str. 190). Navrhujú sa miesto *jednať* slovesá: *konať, rozoberať, rozjímať, rozprávať; o tom je reč, o to ide* ap. Preto zpočiatku boly námietky i proti termínom *pojednávať, pojednávanie.* Keď sa však poukazovalo na to, že 1. nemôže dôjsť k významovej kolízii so slovesom *jednať sa,* známym z ľudovej reči; 2. že formálne a významove možno i tu vychádzať zo základu *jeden, jedno;* 3. že odborná terminologia ľudové výrazy obyčajne si prispôsobuje, špecializuje, prevládla mienka, že výrazy *pojednávať* a *pojednávanie* ako presne definované právne názvy obstoja.

Inak poučky o *pojednávať, jednať* atď. v spisovnej slovenčine ostávajú v platnosti. Pravda, *pojednávať* nemožno *mechanicky* nahrádzať slovesom *rokovať.* Vo vete „O tom rokujú ustanovenia" je práve také mechanické nahradenie. Správne je: *O tom sa hovorí v ustanoveniach* ... alebo *O tom je reč v ustanoveniach* ap.

9. *opravový nálepok.* — Osobitný nálepok, ktorý nalepíte na že-

lezničný vozeň, posielaný do opravovne, možno nazvať *opravový nálepok.*

10. *šupátko?* — Pýtate sa, aký máme výraz na české *šoupátko.* Odpovedať musíme, že jediným slovenským výrazom nahradiť takýto technický termín nie je možné. Najlepšie to vidno pri slove *merítko* v Pravidlách (str. 252), kde sa odporúčajú ako l e p š i e *meradlo, miera, mierka, pomer.* Slovo *merítko* má len príponu, ktorá je v slovenčine neobvyklá, keďže základné *meradlo* v slovenčine sa zdrobňuje ako meradielko (v češtine *měřidlko=měřítko). V slove *šupátko* ide tiež o príponu *-tko* (*šupadielko), ale i základ *šup* je z nem. Schub, lenže je už zaužívané i sloveso *šupnúť* atď. Ing. Viest vo svojom slovníku (str. 624) má len *šupátko* (maď. tolattyú, nem. Schieber). Dnes azda v rozličných prípadoch mohli by sme *šupátko* nahradiť *zásuvkou, zástrčkou* ap. Ale i laik ľahko zistí, keď sa podíva napr. iba do Viestovho slovníka, že s výrazom *šupátko* súvisí mnoho technických termínov a že jednotne nahradiť ho by bolo ťažko. Ak teda nechcete zostať pri slove *šupátko,* hoci v podobe *šupadlo, šupadielko, šupalko* (podľa ľud. cedidlo, cedilko), musíte sa poradiť s technikmi a nám oznámiť bližšie okolnosti a súvislosti. *ej.*

P. d., Bratislava. — 1. *nálepok.* — V železničnom (a poštovom) názvosloví tlačivá, ktoré sa nalepujú na vozy, resp. zásielky, volajú sa *nálepky.* Železničiari sú v neistote o rode a teda i o tvare tohto pomenovania v jednotnom čísle: *ten nálepok,* či *tá nálepka?* V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 uvádza sa len tvar *nálepok,* a to nie náhodou, lež preto, že tento tvar je známy z literatúry aj z nárečí vo význame ‚prístenok' ap., že súvisí s tvarom *nálep* a že súvisí tvarove i významove s inými slovami podobne tvorenými, ako *prílepok, ústrižok* ap. Preto odporúčame používať tvar *nálepok* aj v žel. predpisoch.

2.—3. Úradník, ktorý pozná dopravné predpisy, *sprevádza* určité vlaky. (V neodbornej reči používa sa sloveso *odprevádzať,* ale vo význame ‚ísť s niekým niekde a nechať ho tam' ap.; *sprevádzať* má význam ‚ísť s niekým stále cestou ta i nazpäť'). Jeho pomenovanie môže byť *sprevádzateľ* na rozdiel od *sprievodcu.*

4. Zamestnanec, ktorý obsluhuje ručnú brzdu, volá sa *brzdár* (*brzdič* u nás je neobvyklé); mená s príponou *-ár,* ako *pekár, pisár,* ďalej *rybár, stolár* ap. sú zväčša tzv. mená zamestnania alebo mená činiteľské. K poslednej skupine možno priradiť i slovo *brzdár.* Rozlišovanie: *brzdár* = ‚hodnosť', *brzdič* = ‚kto brzdí', nie nám je známe. Neodporúčame ho.

5. Tvar *„domek"* je v slovenčine nárečový (západoslovenský), spisovný zdrobnený tvar k názvu *dom* je *domček.* Zriedka sa vyskytuje, a to v nepriamych pádoch, tvar *domok, domku, domky* a podľa toho i domkár. No tieto tvary neujaly sa v spisovnom jazyku, kde sú len formy *dom* a *domček,* niekedy i *domec.*

6. Veľké stanice, kde sa sostavujú vlaky podľa určitých pred-

pisov, volajú sa *zriaďovacie* (píše sa tu predpona *z-*, nie *s-* „sriadiť", pretože sa pokladá za takú, ktorá nedokonavé sloveso robí dokonavým; význam ‚dovedna' sa neberie do úvahy). Nezaobíde sa železničná terminologia bez slova „nádražie" (= stanica)?

7. České slovo *pych* má význam: 1. pýcha, bujnosť, 2. (poľný p., lesný p.) krádež, poškodenie. Nemožno ho teda prekladať slovenským slovom *úštrba,* ktoré znamená škoda, ujma ap.

8. Nádoba s látkou na mastenie, mazanie môže sa volať *maznica.*

9. Technické zariadenie, ktoré pritlačuje časť koľaje k druhej časti koľaje, *prítlačnica,* má prvú slabiku dlhú *prí-.*

10. V množnom čísle 6. pád slova *koľaj* je *na koľajach* s krátkou koncovkou po *j,* s ktorým splýva *i*-ový prvok dvojhlásky *ia* v prípone *-iach,* ako napr. obručiach, dlaniach ap.

11. Správne je *Vlak mešká.*

12. Pravidlá kážu písať slovo *seria* s krátkym *e,* hoci sa zväčša vyslovuje dlhé *é.* V novom vydaní Pravidiel sa pravdepodobne dlhé *é* označí i v písme. Zatiaľ odporúčame držať sa Pravidiel.

13. Vlak, ktorý normálne nechodí, ako napr. pre určité výpravy, pútnický vlak ap., treba označovať *osobitný vlak* (*zvláštny* u nás má skôr význam ‚čudný', osobitný, čo sa týka výrazu alebo správania).

ej.

Richtár. (R. K., K.) — Dnes píšeme slovo *richtár* s mäkkým *i* bez ohľadu na čas, v ktorom richtára zvolili. V spomínanej vete „Bol zvolený za richtára r. 1865" je teda slovo *richtár* tiež len s *i.* Richtárov vlastne už dávnejšie nemáme. Boli starostovia, komisári, dnes máme predsedov národných výborov, takže slovo *richtár* v terajšom čase sa vzťahuje v každom prípade na hodnostára z minulosti. Potom už nezáleží, či to bolo r. 1865, r. 1900 ap. Staré slová vždy sa prispôsobujú práve platným zásadám pravopisným, takže ich píšeme jednotným pravopisom.

ej.

Francúzske mená. (J. M., B.) — Vlastné mená francúzske (krstné mená i priezviská) skloňujeme podľa toho, ako sú zakončené. Mená, ako *Pierre, Lagrange, Dugarre* sú vo výslovnosti zakončené na spoluhlásku (*-e* na konci je len grafické; viď Slov. reč XII, čís. 1—2, str. 71—72), a preto ich skloňujeme podľa vzoru *chlap,* teda *Pierra, Dugarra; Pierrovi, Dugarrovi* atď. V mene *Lagrange* ponechávame v písme pri skloňovaní *-e-* po *g,* aby sme naznačili, že treba vysloviť *ž: Lagrangea, Lagrangeovi, Lagrangeom.*

Mená, zakončené vo výslovnosti na samohlásku, skloňujeme podľa vzoru *Škultéty,* teda ako cudzie mená (Pravidlá str. 90). Podľa toho teda bude: *André, Andrého, Andrému, Andrém; Henry, Henryho, Henrymu, Henrym* ap.

Priezviská, zakončené v písme na spoluhlásku, ktorá sa nevyslovuje, obyčajne sa neskloňujú, napr.: *Maurois,* gen. *Maurois* atď.,

Dumas, Bourget ap. (Pravidlá str. 91). No v slovenčine možno ich skloňovať podľa vzoru *chlap;* potom v nepriamych pádoch koncová spoluhláska sa vyslovuje: *Bourget, Bourgeta* ako d'Artagnan, -a.

Z miestnych mien skloňujeme zväčša len tie, ktoré sú posloven-čené alebo zaužívané (Štrasburg, Verdun ap.), ostatné sú zväčša nesklonné (*Marseille, Le Havre, Cannes* ap.). *F.*

Názvy častí rebríka. — (K poznámke v SR XII, č. 3—4, str. 136.)

Na bočné časti rebríka nepoznám z ľudovej reči osobitný názov. Pokiaľ som zistil, všade hovoria len *boky.* Ak ide o ustálenie telocvičného názvoslovia, pomôžeme si názvami rebríku podobnej rebriny. Bočné časti rebriny volajú *drúžek* (záhorácke nár.), *drúk* (Vácegreš, Maďarsko oblasť Asód — stredoslov. nár.), *lieška* (dolnotrenč. nár.).

Pre priečky v rebríku poznám názvy: *sprušel* (záh. n.), *sprušla, spružla* (Šóškút, Šárišáp, Zadunajsko — západoslov. n.), *štebel, šteblík* (nitr. a trenč. nár.) a *stupka* (Vácegreš). Pre úplnosť uvádzam tiež názvy pre priečky v rebrine: *sprušla* (Šóškút Kostelc, Zadunajsko), *švink* (záh. n.), *švinka* (trenč. n.) a *švinga* (Vácegreš). *Kop.*

Čechy-Morava — historické zeme — zamoravské krajiny. Pri označovaní Čiech a Moravy v protiklade k Slovensku je u nás nejednotnosť. Používajú sa názvy: „české zeme", „českomravské zeme", „české krajiny", „českomoravské krajiny", „historické zeme", „zamoravské krajiny". Názvy so slovom „zem" neobstoja, lebo v slovenčine slovo *zem* neznamená *krajinu* ako v češtine. Názov *historické zeme* znovu sa začína zjavovať v českej tlači a jej vplyvom ojedinele aj v slovenskej tlači, hoci proti nemu bol na Slovensku odpor. Cítilo sa v ňom podceňovanie, že Slovensko nie je „historická zem", ako by nemalo histórie. Názvy „české" alebo „českomoravské krajiny" nemajú v ľudovej reči oporu, rozšírily sa vplyvom češtiny. Pre jednotnosť by sme odporúčali ako vhodnejší názov pre slovenčinu *zamoravské krajiny,* keďže tento názov má oporu aj v ľudovej reči. Na západnom Slovensku sa v tomto smysle hovorí: bol som za Moravou, on je zo Zámoravia, ide za Moravu.

Sme zvedaví, či slovenská tlač prijme tento názov tak jednotne, ako to urobila v prípade písania slova *záštita* (Slávnosť sa konú pod *záštitou* pána...) miesto *protektorát,* čo Čechom pripomína smutné obdobie tyranie. *Kop.*

Zvieracie postatné mená muž. rodu. — V posledných Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940 uzákonilo sa, že podstatné mená zvieracie mužského rodu budú sa skloňovať v množnom čísle podľa neživotných vzorov *dub* (tzv. tvrdého zakončenia) a *meč* (tzv. mäk-

kého zakončenia). Máme teda napr.: *kôň - kone, vôl - voly, medveď - medvede, motýľ - motýle, orol - orly, sokol - sokoly, zajac - zajace, holub - holuby, jeleň - jelene, pstruh - pstruhy, kapor - kapry, lipeň - lipne* a podobne. Tie isté Pravidlá ako výnimky pripúšťajú množný nominatív v tvare životných iba od slov *vlk (vlci), pes (psi), vták (vtáci), býk (býci)* popri neživotných *vlky, psy, vtáky býky* (Pravidlá str. 81).

To znamená že mužské mená zvieracie v množnom čísle vyžadujú v príčastí *l*-ovom koncovku *-y* (nie *-i*) napr.: Kone ťahal*y;* jelene sa pás*ly;* Holuby lietal*y;* Pstruhy plával*y* ap. Iba pri výnimkách *(psi, vlci, vtáci, býci)* je *l*-ové príčastie s *-i:* Vtáci pekne spieval*i;* Ps*i* brechal*i;* Vlc*i* roztrhal*i* dve ovce. Ak je v podmete viac zvieracích podstatných mien muž. rodu v jednotnom čísle a príčastie *l*-ové v množnom čísle, v koncovke príčastia je *-y,* pretože tu ide o rozšírený podmet, „súčet" podstatných mien, na ktoré sa ukazuje zámenom *tie* v množnom čísle. Napr.: *Holub, jastrab, škorec a vrabec letely.* Iný prípad je zosobnenie zvieracích mien v rozprávkach.

Prívlastkové príd. mená k týmto zvieracím menám sú v *množnom* nominatíve v tvare mužských neživotných, teda napr.: *ozrutné* medvede, parohaté jelene, rýchlonohé zajace vrané kone ap. Pri výnimkách *(psi, vlci, vtáci, býci)* sú prívlastky v tvare mužských životných: draví vlci, spevaví vtáci, strážni psi, nebezpeční býci. *f.*

Mužovia a mužskí. — Pre spisovnú slovenčinu ustálila sa poučka (porov. Tvrdého Slovenský frazeologický slovník str. 291): *„Muž"* píš vtedy, keď je reč o „mužoch", t. j. o ženatých mužských; ináč píš: mužskí, chlapi (oddelenie pre mužských), ale: múdry, veľký *muž* (= človek). Ako vidno, v duchu tejto poučky, nie celkom presne formulovanej, slovo *muž* možno použiť vo význame ‚mužská osoba' len výnimočne, lebo inak má význam ‚manžel'. Slovo *chlap* v dnešnej spisovnej slovenčine sa málo používa, lebo dostalo význam expresívny v melioratívnom alebo pejoratívnom prifarbení: To je chlap! (= dobrý, silný). Možno vplyvom češtiny dostalo zhoršujúci citový prízvuk: To je (hnusný) chlap!

Podobný pomer vyvinul sa medzi slovami *žena, ženská,* lenže obrátene, takže by sme mohli napísať rovnicu: *žena: ženská = mužský: chlap,* kde neutrálne výrazy sú *žena, mužský,* expresívne *ženská, chlap.* *ej.*

Týmto štvorčíslom končíme XII. ročník Slovenskej reči, ktorý vychádzal ešte za mimoriadnych povojnových pomerov. Prosíme čitateľov za prepáčenie, že čísla nevychádzaly pravidelne. *Red.*

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v Turčianskom Sv. Martine.
Toto štvorčíslo vyšlo v januári 1947.

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE OTÁZKY JAZYKOVEJ KULTÚRY

REDIGOVAL REDAKČNÝ KRUH

UNIV. PROF. DR. EUGEN PAULINY, DR. ŠTEFAN PECIAR A PROF. EUGEN JÓNA

ZODPOVEDNÝ REDAKTOR

EUGEN JÓNA

ROČNÍK XII (1946)

MATICA SLOVENSKÁ

Neografia, úč. spol., Turčiansky Sv. Martin

OBSAH

Brtáň, Rudo: Glosy o ceste k Štúrovej spisovnej slovenčine. (Str. 201.)
Horecký, Ján: Grécke a latinské mená v slovenčine. (Str. 178.)
Chripko, Ján: Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny. (Str. 250.)
Isačenko, A. V.: Jazyková kultúra vo SSSR. (Str. 209.)
Jánošík, Anton: Kvantita ženských foriem *-anka (-ianka)* k menám obyvateľov na *-an.* (Str. 92, 168.)
Jóna, Eugen: Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu. (Str. 46, 103.) [1. Základné otázky. (Str. 46.) — 2. Reformné návrhy. (Str. 53.) — 3. Jednotlivé otázky. (Str. 103.) — a) Spoluhláska *l* a *ľ.* (Str. 104.)]
Mazúr, Samo: Kvantita slova *slúžka.* (Str. 100.)
Oktavec, František: O vojenskej terminologii slovenskej a českej. (Str. 39.)
Orlovský, Jozef: K problému rozdeľovania slov v slovenčine. (Str. 42.) — Množný genitív vzoru *ryba.* (Str. 152, 239.)
Peciar, Štefan: Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam. (Str. 86.) — Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien. (Str. 12.) — Slovenská kvantita a rytmický zákon. (Str. 137, 217.)
Rázusová-Martáková, Mária: O prízvučnosti predložiek. (Str. 73.)
Red.: Slovenská reč do XII. ročníka. (Str. 1.)
Ružička, Jozef: Rozdeľovanie slov v slovenčine. (Str. 224.)
Stanislav, Ján: Názvy pririeknutých obcí pri Bratislave. (Str. 242.) [1. Oroszvár. (Str. 242.) — 2. Horvát-Járfalu. Str. 244.) — 3. Csun. (Str. 248.)]
Úlohy slovenskej jazykovedy. (Str. 5.)
Vavro, Jozef: Zo syntaxe číslovky *jeden.* (Str. 30.)
Žigo, Ján: Anton Bernolák o slovenskom pravopise. (Str. 113, 184.) — Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk mužských. (Str. 27.)

KRONIKA

E. J.: Pracovná schôdzka Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 124.)
F.: Zpráva o výročnom zasadnutí Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 306.)
J. F.: Z Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 60.)
J. R.: In memoriam univ. prof. PhDr. Jozefa Miloslava Kořínka (10. I. 1899—24. VIII. 1945). (Str. 58.)

Mihál, J.: Dr. Samo Czambel. (Str. 191.)
Dr. Peciar, Štefan: Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku. (Str. 121.)

KRITIKY A RECENZIE

D. R.: Janko Jesenský, Proti noci. Básne. (Str. 128.)
E. J.: Josef Zubatý, Studie a články. Svazek I. Výklady etymologické a lexikální. Část první. (Str. 63.)
Frlička, Ján: Jozef Liška, K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. (Str. 61.)
Jóna, Eugen: Eugen Pauliny, Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí. (Str. 194.)
Oktavec, František: Pavel Eisner, Chrám i tvrz. (Str. 307.)
Vavro, J.: F. M. Dostojevskij, Zločin a trest. Román. I., II. (Str. 125.)
Vl.: Slovník spisovného jazyka slovenského. Sostavili prof. Dr. Anton Jánošík a prof. Eugen Jóna. (Str. 129.)

ROZLIČNOSTI

Baňa Lucia, Štos. (Str. 198.) — Brzdár. (str. 317.) — „Bumážka"? (Str. 132.) — Čechy-Morava — historické zeme — zamoravské krajiny. (Str. 319.) — Česi a Česko. (Str. 133.) — Dôjsť na — dôjsť k. (Str. 310.) — Doklad a dokument. (Str. 70.) — Domček, domec, „domek". (Str. 317.) — Družba. (Str. 132.) — Epiteton, gen. sg. epiteta. (Str. 134.) — Fabrika, kefa, kenguru — továreň, kartáč, klokan. (Str. 197.) — Francúzske mená. (Str. 318.) — Gen. sg. vzoru *dub*. (Str. 312.) — Geometer, lok. sg. o geometrovi. (Str. 134.) — Gombáš. (Str. 69.) — Chovať sa, správať sa. (Str. 315.) — Itália — Taliansko. (Str. 196.) — Karolína. (Str. 199.) — Kčs. (Str. 134.) — Kľučka a kohútik. (Str. 68.) — Koľaj, na koľajach. (Str. 318.) Kolok, 2. p. kolka, či kolku? (Str. 136.) — Krunier a pancier. (Str. 68.) — Leptavé látky. (Str. 69.) — Liečivo, gen. pl. liečiv. (Str. 134.) — Maznica. (Str. 318.) — Mužovia a mužskí. (Str. 320.) — Nálepok. (Str. 317.) — Názvy častí rebríka. (Str. 136, 319.) — Nocľaha? (Str. 200.) — „Odriad"? (Str. 132.) — Omrviny. (Str. 198.) — Ondrohov? (Str. 312.) — Opravový nálepok. (Str. 316.) — Osobitný vlak. (Str. 318.) — Pästiar, pästiarstvo. (Str. 66.) — Pietor, gen. Pietra. (Str. 71.) — Písanie čísloviek. (Str. 135.) — Písateľ? (Str. 134.) — Pojednávať. (Str. 316.)— Predložiť a predostrieť. (Str. 70.) — Prídavné mená na *-lý*. (Str. 64.) — Prítlačnica. (Str. 318.) — Pružnica. (Str. 315.) Pych. (Str. 318.) — „Rampa" a „ochoz". (Str. 69.) — Rejdovné osi? (Str. 314.) — Richtár. (Str. 318.) — Rybárpole. (Str. 70.) — Samota a pustatina. (Str. 135.) — Seria. (Str. 318.) — Sklonovník a sklonník. (Str. 68.) — Skloňovanie francúzskych priezvisk na *-e*. (Str. 71.) — Skratka adjektíva *slovenský*. (Str. 72.) — Sobáš, svadba, manželstvo. (Str. 199.) — Spojka, spojnica. (Str. 315.) Sprevádzateľ — sprievodca. (Str. 317.) Šupátko? (Str. 317.) — Tunel, v tunele. (Str. 68.) — Ustanovenia platia, sú platné.

(Str. 314.) — Valaštiansky. (Str. 67.) — Vlak mešká. (Str. 318.) — V Parkani? (Str. 67.) — Vo Smokovciach, či v Smokovcoch? (Str. 200.) — Vzor, vzorec. (Str. 315.) — Zámeno *svoj*. (Str. 199.) — „Zblázniť sa"? (Str. 133.) — Závisieť od niekoho, od niečoho. (Str. 315.) — Zriaďovacia (stanica). (Str. 318.) — Zvieracie podstatné mená muž. rodu. (Str. 319.)